

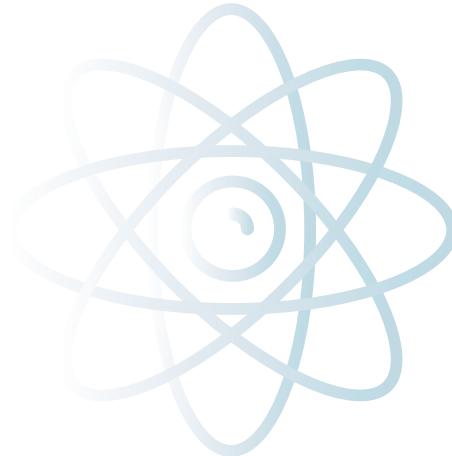
Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Prof. Dr. Mine Göğüş Tan

CEİD YAYINLARI: 3

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eğitliği Haritalama ve İzleme alışması

ISBN: 978-605-64847-2-8

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

CEİD ADRES

Cinnah Caddesi, No:75/7 ankaya, 06690

Ankara, Türkiye

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizleme.org

1. Basım:

Aralık 2018

Kapak/İç Tasarım/Baskı: Elma Teknik Basım Matbaacılık Tic. Ltd. Őti.

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi

1516/1 Sokak No:35

Yenimahalle/Ankara

Tel: +90.312 • 229 92 65

Düzelti: Nika Yayınevi

"Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eğitliği İzleme Derneği'nin sorumluluğu altındadır. Avrupa Birliği ve T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı'nın görüşlerini yansıtmak zorunda değildir."

PROF. DR. MİNE GÖĞÜŞ TAN, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Eleştirel ve Feminist Pedagojiler, Eğitim Sosyolojisi, Toplumsal Tarihte Çocuk, Sözlü Tarih alanlarında çalıştı (1968-2010). İTÜ’nin Avrupa Birliği tarafından finanse edilen FESTA (2012-2017), SHEMERA (2012-2014), Meta Analysis of Gender and Science Research (2008-2010), UNICAFE (2006-2008) gibi toplumsal cinsiyet projelerinde yer aldı. AÇEV Baba Destek Programı, Türkiye’de Kız Çocukların Eğitimi için Sivil İnisiyatif, Türkçe Kadın Thesaurus’u, vb. ulusal projelere katıldı. Avrupa Kadın Rektörler Derneği (EWORA) Scientific Advisory Board ve KEFA üyesidir.

TEŞEKKÜR

Tolga Ulusoy’a katkıları için teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Elinizdeki rapor *Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi* kapsamında hazırlanan bir dizi tematik haritalama ve toplumsal cinsiyet eşitliğini (TCE) izleme göstergeleri geliştirme çalışmalarının sonucudur. Söz konusu proje 2013-2017 tarihleri arasında, çok sayıda kişi ve kurum ile yapılan yoğun toplantılar ve görüş alış verişi ile şekillendi. Bu görüşmelerde üzerinde birleşilen ortak görüş, TCE politikalarının Türkiye’de geldiği noktada bağımsız izleme ve değerlendirme mekanizmalarını geliştirmenin gerekliliği oldu. TCE’yi hayata geçirmeye yönelik bugüne kadar geliştirilmiş ulusal mevzuat ve eylem planları uygulamasının yerindeliğini ve etkinliğini ölçme ve değerlendirmeyi gerçekleştirecek bağımsız bir izleme mekanizmasının kurulması bu gereksinmeye karşılık geliyordu. TCE’yi gerçekleştirmeye ilişkin uygulamaların siyasi ve ideolojik polemiklerden uzak, bilimsel ve teknik gereklere uygun ve sistematik olarak izlenebilmesini kolaylaştıracak araçların geliştirilmesi gerekiyordu. Bu izleme çalışmalarının uluslararası normlarla uyumlu ve sürdürülebilir olması için önceden izleme göstergelerinin geliştirilmesini; bu göstergelerin haritalama ve periyodik raporlama yoluyla değerlendirmesini sağlama amacı, bu projenin yol haritası oldu. Bu çabaların sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için gerekli olan kurumsallaşmanın başlangıç adımlarının atılması da bu projenin amaçları içinde yer aldı.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi, kendi faaliyet alanını tanımlarken toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme yaklaşımını benimsedi. Proje, temel olarak, TCE için geliştirilmiş uluslararası norm ve standartların Türkiye’deki mevzuat, uygulama ve izleme politikalarına içerilmesini desteklemeyi; TCE ile ilgili sorun alanlarını haritalama çalışmaları ile raporlamayı; bu alanlara özgü izleme göstergeleri geliştirerek bağımsız, bilimsel ve ana-akımlaştırılmış bir izleme stratejisinin Türkiye’de kurumsallaşmasına katkıda bulunmayı; TCE’yi izleme alanında kamu-sivil işbirliğini ve bilimsel izleme kapasitesini geliştirmeyi hedefledi.

Proje Mart 2017 tarihinde uygulanmaya başlandı ve 24 aylık bir sürede tamamlanması planlandı. AB tarafından finanse edilen projenin yararlanıcı kurumu Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, sözleşme makamı Merkezi Finans ve İhale Birimi ve uygulayıcı kurumu Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’dir. Projenin hedef grubunu cinsiyet odaklı sivil toplum örgütleri, hak temelli izleme yapan diğer sivil örgütler, ilgili diğer kamu kurumları, valilikler ve büyük şehir belediyeleri ve eşitlik birimi olan ilçe belediyeleri oluşturdu. Proje paydaşları ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Kamu Denetçiliği Kurumu’dur (KDK).

Projenin amacı doğrultusunda seçilen on tematik alanda (kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadele, siyasal kararlara katılımı; eğitime, istihdama, din, spor, sağlık ve kentsel haklar/hizmetlere erişimde; medyada cinsiyetçilikle ve kadın/insan ticareti ile mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliği) **haritalama raporları** ve **izleme göstergeleri** hazırlandı. Bunun yanı sıra, projenin çıktılarının ve ilgili alanlarda sayısız kaynak ve verinin kamu, sivil, bütün toplum kesimlerince ulaşılabilir olacağı **Cinsiyet Eşitliği İzleme Merkezi** kuruldu ve e-kütüphanesi ile birlikte kullanıma hazır hale geldi. On tematik alanda hazırlanan Haritalama Raporları ve özetleri ilgili okurlara sunulmak üzere elektronik kullanıma açıldı; Türkçe olarak basıldı; geniş özetleri de İngilizce ve Türkçe olarak yayınlandı. Hazırlanan Haritalama Raporları kapsamında geliştirilen 515 adet hali hazırda verisi olan veya verisine ulaşılabilen gösterge, 822 adet geliştiri-

rilmesi öngörülen gösterge olmak üzere toplam 1337 TCE izleme göstergesi, kullanılmak üzere kamuoyuna sunuldu.

Projenin önemli bir bileşeni de hazırlanan rapor verilerinin ve geliştirilen göstergelerin yerel düzeyde paylaşılabilmesi için seçilen pilot illerde yoğun bir çalışmayı gerçekleştirmesi oldu. Seçilen yedi pilot ilde toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme eğitimi, haritalama raporları ve izleme göstergeleri eğitimi ve yerel eşitlik izleme eylem planı hazırlık atölyesi gerçekleştirildi. **Yerel Eşitlik İzleme Platformları** oluşturma ve sürdürme çalışmaları yapıldı. Pilot iller olan Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Kars, Gaziantep ve Trabzon’da yerellerde sunulan hizmetlerin cinsiyet eşitliğini gözetip gözetmediğini ölçmek, değerlendirmek ve izlemek amacıyla **Yerel Eşitlik İzleme Planları** hazırlandı ve bu çalışmaların tüm Türkiye’ye yaygınlaşması, geleceğe taşınarak sürekliliğinin sağlanması amacıyla da **Ulusal Eşitlik İzleme Planı** oluşturuldu.

Proje sonuçlarının uzun dönemde kalıcı olması, sürdürülebilir desteklerin varlığı ile olacaktır. Bu desteklerin de, proje çıktılarının geniş toplumsal kesimlerce kullanılır ve geliştirilir olması ile oluşacağına inanıyoruz.

Projenin gerçekleşmesinde sayısız kişi ve kurumun emeği var, bu katkılar olmasaydı bu proje hayata geçemezdi. Bu süreçte yoğun bir özveriyle çalışan proje ekibine, haritalama raporlarını ve göstergelerini uzun yorucu çalışmalarla tamamlayan uzmanlara, süreci baştan sona uyum içinde çalışarak yönetilmesine destek veren CEİD üyelerine çok teşekkür ederiz. Projenin merkezde ve yerelde sayısız çalışmasını gerçekleştiren CEİD yerel koordinatörleri, eğitim uzmanları projenin hayata geçirilmesini kolaylaştırdılar. Yerel İzleme Platformları çalışmalarına katılarak Yerel Eşitlik İzleme Planlarını hazırlayan kamu görevlileri ve sivil örgütlerin temsilcileri bu çalışmayı yerellerde hayata geçirdiler. Bu projenin bir başarısı varsa burada sayabildiğimiz ve sayamadığımız sayısız kişinin emeği sayesinde. Hepsine *Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi*’ne kattıkları değerler için içten teşekkürlerimizi sunarız.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği

Yönetim Kurulu

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi	10
Kısaltmalar Tablosu	11
Yönetici Özeti	17
1. GİRİŞ	25
2. EĞİTİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN DAYANDIĞI NORMLAR	
VE STANDARTLAR	27
2.1 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Talebinin İnsan Hakları Belgelerine Giriş	27
2.1.1 Eğitim Hakkını Güvenceye Alan Küresel ve Bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri	28
2.1.2 Sözleşme Statüsü Kazanmamış Ama Devletlerin Taraf Oldukları Belgeler	33
2.1.3 Birleşmiş Milletler’in İlgili Komitelerinin Tavsiye Kararları	34
2.2 Normlar	35
2.2.1 Eşitlik / Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	35
2.2.2 Ayrımcılık Yasağı / Ayrım Gözetmeme	37
2.2.3 İnsan Onuruna Saygı	38
2.3 Standartlar, Ölçütler Ve İyi Örnekler	39
2.3.1 Standartlar	39
2.3.2 Ölçütler	45
2.3.3 İyi Örnekler	51
3. TÜRKİYE’DE MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI	55
3.1 Eğitimde Kadınların Hak Talebinin Türkiye’deki Gelişimi	55
3.2 Yerel Mevzuatın Haritalaması: Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme)	57
3.2.1 Yerel Mevzuat	57
3.2.2 Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti	67
3.2.3 Eğitim Alanında Geliştirilmiş İyi Uygulamalar	72
3.3 İlgili Politikaların Haritalaması: Politika Belgelerinin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme)	75
3.3.1 Eğitimin, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE) Bağlamında Diğer Hak / Politika Alanlarıyla İlişkisinin Haritalaması	75
3.3.2 Eğitim Alanındaki Politika Belgeleri, Eylem Planları, Stratejik Planlar, Raporlar	89

3.3.3 CEDAW 7. Dönemsel Ülke Raporu’na Komitenin Eğitim Konusundaki Soruları ve Yanıtlar	99
3.3.4 İlgili Politika Uygulamalarına Ayrılan Mali Kaynaklar, Bütçe Kapasitesinin Tespiti	102
3.3.5 Eğitim Alanında Uygulanan Ulusal, Yerel ya da Uluslararası Mali Destekli Projelerin Değerlendirilmesi	104
3.4 Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması (Yapısal İzleme)	111
3.4.1 İlgili Alandaki Kadın Örgütlerinin İzleme-Değerlendirme Raporları	112
3.4.2 LGBTİ Örgütlerinin Eğitimle İlgili Raporlarının, Kadın Haklarına Duyarlılıkları	113
3.4.3 Eğitimle İlgili Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal Cinsiyet Duyarlılıkları	113
3.5 Cedaw Tavsiyeleri Bağlamında Devlet Kurumlarında Hizmet içi Eğitimler	118
4. GÖSTERGE VE VERİ KAYNAKLARI	121
4.1 Gösterge Kaynaklarının Haritalaması	121
4.1.1 İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve Göstergeleri	123
4.1.2 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gelişme Endeksi (GDI) ve Göstergeleri	123
4.1.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII) ve Göstergeleri	123
4.1.4 Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (GGGI) ve Göstergeleri	124
4.1.5 Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti Endeksi (GEI) ve Göstergeleri	124
4.1.6 Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (MDG) ve Göstergeleri	124
4.1.7 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) ve Göstergeleri	125
4.1.8 Herkes İçin Eğitim (EFA) Gelişim Endeksi ve Göstergeleri	126
4.1.9 AB Endeksleri ve EIGE GEI 2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi Göstergeleri	127
4.1.10 OECD Gender, Institutions, and Development Index (GID) Göstergeleri	128
4.2 İlgili Verilerin Haritalanması	128
4.2.1 Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları	128
4.2.2 Eğitim Alanında Veri Eksikliklerine ve/veya Ulaşılabilirliklerine İlişkin Belirlemeler	132
5. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ HARİTALAMASI	135
5.1 Eğitime Erişim ve Süreklilikte Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri	136
5.1.1 Okuryazarlık: Gene Bir Kadın Sorunu	136
5.1.2 Erken Çocukluk Eğitimi Hâlâ Genelleşemedi	137
5.1.3 Okullulaşma: Henüz Tüm Çağ Nüfusunu Kapsamıyor	138
5.1.4 Yetişkin Eğitimine Erişim Gene Güç	138
5.2 Eğitimde Eşitsizlik	139

5.2.1 Eğitimin Türlerinde Eşitsizlikler	139
5.2.2 Eğitimin Çıktılarında Eşitsizlikler	140
5.2.3 Yükseköğretim, Akademia ve Yetki Konumlarında Eksik Temsil	140
5.2.4 Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Erişim de İstatistikleri de Sorunlu	141
5.2.5 Kesişen Eşitsizliklerle Mücadele ve Kapsayıcılık Yetersiz	141
5.2.6 Anaakımlaştırma Tamamlanamadı	143
5.2.7 Güçlenme Gereksinimi Sürüyor	145
6. GÖSTERGELER	147
6.1 Eğitime Katılım Göstergeleri	147
6.1.1 Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri	148
6.1.2 Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri	151
6.2 Eğitimde Eşitlik Göstergeleri	155
6.2.1 Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri	155
6.2.2 Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri	161
7. EĞİTİM TEMATİK ALANI İÇİN KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER LİSTESİ	171
KAYNAKÇA	175

Ekler

Ek 1: Uluslararası Sözleşmeler	182
Ek 2: Diğer Uluslararası Belgeler	183
Ek 3: İlgili Mevzuatın Listesi	184
Ek 4: Tematik Alanda Çalışan Toplumsal Cinsiyet Temelli Örgütler	185
Ek 5: Tematik Alanda Çalışan Hak Temelli Örgütler	185

Tablolar

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4: Nitelikli Eğitim	49
Tablo 2. Anayasa ve Eğitimle İlgili Yasalar	58
Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat	61
Tablo 4. Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması	75
Tablo 4a. Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Yerel Yönetimlerin Haritalaması	84
Tablo 5. MEB Projelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İçerilmesi	105
Tablo 6. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alanındaki Akademik Projeler	109
Tablo 7. Kadın Örgütleri ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme	112
Tablo 8. LGBTİ Örgütlerinin Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları	113
Tablo 9. Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme	114
Tablo 9a. Eğitim Odaklı STK’ların Yönetim Yapısı, 2017	117
Tablo 10. Uluslararası Endeksler	121
Tablo 11. SDG 4: Kapsayıcı, Eşit Ve Nitelikli Eğitimin ve Yaşamboyu Öğrenme Fırsatlarının Sağlanması Göstergeleri	125
Tablo 12. SDG 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri	126
Tablo 13. Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları	129
Tablo 14. Ortaöğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı	139
Tablo 15. Örgün Eğitimde Özel Eğitim Hizmetlerinden Yararlanan Öğrenci Oranı	142
Tablo 16. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri	148
Tablo 17. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri	152
Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri	156
Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri	161

KISALTMALAR TABLOSU

ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AB	Avrupa Birliği
AÇEV	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
AK	Avrupa Konseyi
BBOM	Başka Bir Okul Mümkün Derneği
BPfA	Beijing Platform for Action - Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
DFA	Dakar Eylem Çerçevesi
EFA	Herkes İçin Eğitim
EIGE	European Institute of Gender Equality - Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
Eğitim-Bir-Sen	Eğitimciler Birliği Sendikası
Eğitim-İş	Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası
Eğitim-Sen	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESKHUS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Komitesi
ERG	Eğitim Reformu Girişimi
ETCEP	Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi
EWORA	Avrupa Kadın Rektörler Derneği
GEI	Gender Equity Index - Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti Endeksi
GDI	Gender Development Index - Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi
GGGI	Global Gender Gap Index - Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi
HBÖ	Hayat Boyu Öğrenme
HBÖGM	Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
HDI	Human Development Index - İnsani Gelişim Endeksi
HUGO	Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
İBBS	İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHL	İmam Hatip Lisesi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KKAÖK	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Komitesi
Kaos GL	Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği

KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KEP	Kız Çocukların Eğitimi Projesi
KİH-YÇ	Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği
KTML	Kız Teknik ve Meslek Liseleri
KODA	Köy Okulları Değişim Ağı Derneği
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
LGBTİ	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, Interseks
MSHUS	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
MDG	Bin Yıl Kalkınma Hedefleri
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
METK	Milli Eğitim Temel Kanunu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖRAV	Öğretmen Akademisi Vakfı
SDG	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SEÇ-BİR	Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi
SpoD	Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği
ŞEY	Şartlı Eğitim Yardımları
ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDB	Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme
TED	Türk Eğitim Derneği
TEDMEM	Türk Eğitim Derneği Çatısı Altında Yürütülen Sivil Toplum Faaliyetleri
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TEV	Türk Eğitim Vakfı
TCE	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TOCEP	Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı
TOÇEV	Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı
TOG	Toplum Gönüllüleri Vakfı
TKB	Türk Kadınlar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKD	Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği
Türk Eğitim-Sen	Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNESCO GEM	The Global Education Monitoring Report - Küresel Eğitim İzleme Raporu
UNGEI	United Nations - Birleşmiş Milletler Kız Çocukların Eğitimi Girişimi

UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNHCR	UN High Commissioner Refugees - BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
YÖBİS	Yabancı Öğrenci Bilgi Sistemi
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

Kurum İsimleri Konusunda Bilgilendirme

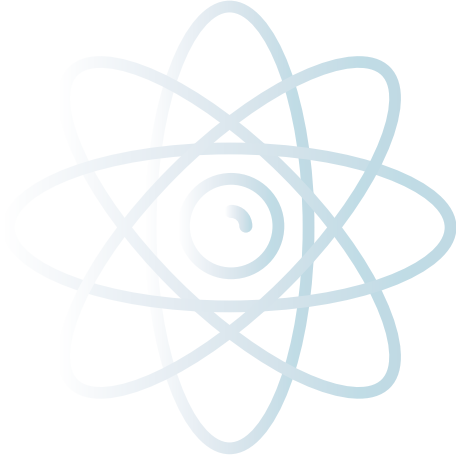
Bu raporun yazılması aşağıdaki kararnamelerden önce tamamlandığı için kurumların isimleri ve yapıları ile ilgili değişiklikleri yansıtılmamaktadır. 703 Sayılı “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” 9 Temmuz 2018 Tarihli ve 30473 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Kararname ile bazı bakanlık ve kurumların teşkilat yapıları ile görevleri değiştirilmiştir.

10 Temmuz 2018 tarih 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 15 Temmuz 2018 tarih ve 4 Numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bazı bakanlık ve kurumların teşkilat yapıları ile görevleri değiştirilmiştir.

Değişiklik yapılan bakanlık ve kurumlar aşağıda listelenmektedir:

- Avrupa Birliği Bakanlığı kapatılarak, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Avrupa Birliği Başkanlığı kurulmuştur.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı birleştirilmiş ve ismi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı birleştirilmiş ve ismi Ticaret Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı birleştirilmiş ve ismi Tarım ve Orman Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir.
- Maliye Bakanlığı’nın ismi Hazine ve Maliye Bakanlığı şeklinde değiştirilmiş ve Başbakan Yardımcılığına bağlı Hazine Müsteşarlığı yeni yapılanmada Hazine ve Maliye Bakanlığı çatısı altına geçmiştir.
- Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının yeni adı ise Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı olmuştur.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilmiş ve ismi “Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı” şeklinde değiştirilmiştir.

4 Ağustos 2018 Tarihli Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (no:15) ile Bakanlığın ismi “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eğitliği

Haritalama ve İzleme alışması

Yönetici Özeti

1. Devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirme yükümlülüğünün kabulü ve savunusu ile yola çıkan bu çalışma, eğitim hakkının hayata geçirilmesi için çalışan kamu ve sivil toplum örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve haklar konusunda ortak anlayış ve işbirliğinin gelişmesini destekleyerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için değişim sürecine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumu ve değişimi hakkındaki verilere dayanarak yapılacak haritalamanın eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında bir ikna ve/veya savunuculuk aracı olarak kullanılması; bu alandaki kazanımlarda geri gitme eğilimlerini engellemesi, eğitime ilişkin olarak kamu politikalarında cinsiyete ve eşitliğe duyarlı bir izlemeyi kolaylaştırarak toplumsal cinsiyet anaakımlaştırmasına hizmet etmesi beklenmektedir.
2. Kadınların eğitim hakkı talebinin kısa tarihçesi ile başlayan rapor, birinci ve ikinci dalga feminizmlerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve **Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi** (CEDAW 1979)’ndeki yansımalarını hakkın gerçekleşmesindeki önemli aşamalar olarak tanımlamaktadır. Bildirge (md. 26) sadece bu hakka herkesin sahip olduğunu vurgulamakla kalmayıp en azından **ilk ve temel eğitim aşamasında parasız**, ilköğretimin zorunlu, teknik ve mesleki eğitimin herkese, yükseköğretimin, yeteneklerine göre herkese açık olduğunu hükme bağlamıştır. Bu tarihten itibaren imzalanan:
 - **1954 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** (Temel Hak ve Özgürlüklere dair Avrupa Sözleşmesi, Ek 1 No’lu Protokol, md. 2)
 - **1960 UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme** (Türkiye, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi’ni imzalamamış ve taraf olmamıştır.)
 - **1966 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Sözleşme** (ESKHUS)
 - **1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi** (ÇHS)
 - **1961 Avrupa Sosyal Şartı**eğitim hakkının gelişimi yolundaki kilometre taşları arasındadır.
3. **Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi** (CEDAW md. 10) ise, toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin değişen düşünceleri dikkate alarak, kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığı tanımlamış ve eğitim hakkının gerçekleştirilmesi için hedefler getirmiş olması bakımından önemli bir aşamadır. 1985 tarihli **Kadının Gelişmesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri**, 1993 **Dünya İnsan Hakları Viyana Konferansı**, 1995 tarihli **Pekin Konferansı ve Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu** (BPfA) ile kadın hareketleri daha da ileri bir aşamaya geçerek, ulusal politikalara yön vermeye başlamış, hükümetlerin eğitim hakkı konusunda ilk kez, toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve programlara yerleştirilmesi için bağlayıcı taahhütlerde bulunması sağlanmıştır.
4. Eğitime ilişkin bağlayıcı olmayan, ancak, özellikle çoklu ayrımcılığa ya da kesişen eşitsizliklere muhatap olan kişilerin eğitim hakkından yararlanmasında dirimsel nitelik taşıyan kimi

uluslararası belgeler de söz konusudur. Ülke içinde Göç Ettirme **Konusunda Yol Gösterici İlkeler** (ilke 23) kadınların ve kız çocukların eğitim programlarına tam ve eşit katılımlarının sağlanması için özel gayret gösterilmesini, imkânlar el verdiği anda eğitim ve öğretim imkânları sağlanmasını gerektirmektedir. Bütün bu gelişmelere karşın eğitim hakkı ve kadınların bu hakla ilgili eşitlik talepleri, yirminci yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi 2000’li yıllarda da uluslararası platformlarda, gerek eğitime erişim gerekse eğitimin içeriğiyle ilgili sorunlar nedeniyle en yakıcı gündem maddeleri arasında varlığını sürdürmektedir.

5. Raporun ana bölümlerinden ilkinde, **Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Dayandığı Normlar ve Standartlar** incelenmektedir. Uluslararası topluluğun, eğitim hakkıyla ilgili olarak geliştirdiği normların ve standartların başlıca kaynakları küresel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleriyle, sözleşme statüsü kazanmamış ama devletlerin taraf oldukları belgeler ve **Birleşmiş Milletler**’in ilgili komitelerinin tavsiye kararlarıdır. Raporun bu bölümünde, eğitim alanındaki temel normları oluşturan eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve insan onuruna saygı ile mevcudiyet, erişebilirlik, uyarlanabilirlik, kabul edilebilirlik, özel önlemler / güçlenme, farkındalık sağlama, anaakımlaştırma gibi standartlar konusunda bilgi verilmektedir. Eğitim hakkının, uluslararası belgelerde belirli bir zamanda ulaşılması hedeflenen düzeylerini belirleyen ölçütleri de aynı bölümde incelenmektedir.
6. **İlk bölümün son alt başlığında hak temelli izlemenin atıf çerçevelerinden biri olan iyi uygulamalar ya da örnekler yer verilmektedir. Bu kapsamda uluslararası kuruluşlarla çeşitli kamusal aktörlerin ve STK’ların, kadın haklarının gerçekleştirilmesine yönelik başarılı deneyimlerinin paylaşılması amaçlanmaktadır. Birleşmiş Milletler’in Kız Çocukların Eğitimi Girişimi (UN Girls Initiative, UNGEI)’nin İyi Uygulamalar İşbirliği**, bu konuda seçilen uygulamalardan biridir. **UNGEI**, iyi örnekler ve engeller konusunda bir veri tabanı oluşturmak suretiyle toplumsal cinsiyet eşitliği ve kız çocukların eğitimiyle ilgili bir küresel politika gündemi belirlemeye çalışmaktadır. Akademik alanda toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili iyi uygulamaların en önemli örneklerinden biri ise 2005’ten bu yana uygulanan **ATHENA SWAN Şartı**’dır.
7. Türkiye’de eğitim hakkının, tüm boyutlarıyla ve tüm insanlar için gerçekleştirilmesi hedefinin ve sürecinin temel çerçevesi, uluslararası insan hakları belgeleridir. Aynı çerçeve hak temelli izlemenin de dayanağını oluşturur. Türkiye, imzacısı olduğu uluslararası sözleşmeler yoluyla, bu hedef doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Buna karşılık, mevzuatla gerçeklik arasındaki mesafe, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sadece yasaklamalarla aşamadığını, eğitime hak temelli bakışın ve izlemenin benimsenmesi ve gereklerinin yerine getirilmesi gereksinimini işaret etmektedir.
8. **Türkiye’de mevcut durum analizine normatif-politik yapı** kapsamında odaklanan ikinci bölüm, eğitimde kadınların hak talebinin Türkiye’deki gelişimi konusunda özet bilgilerle başlamaktadır. Bu bölümde, **Yerel Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumu konusunda** ele alınan temel hak metinleri, **Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu**, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve **Yükseköğretim Kanunu**’dur. Bu temel metinlerin yanı sıra eğitimle ilgili yönerge, yönetmelik ve standartların da toplumsal cinsiyet konusundaki içermeleri değer-

lendirilmiştir. Mevzuatla ilgili iyi uygulamalar arasında **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü 2012, Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı (TOCEP) 2014, YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı Sonuç Raporu** (Tutum Belgesi) 2015 üzerinde durulmuştur. Rapor, Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim hakkıyla ilgili olarak - 1960 **UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme** dışında- uluslararası sözleşmelerin tümünü imzaladığını, temel metinlerinde bu konudaki taahhütlerine uyduğunu ve özellikle ayrımcılık karşıtı hükümlere yer verdiğini doğrulamaktadır.

9. Buna karşılık, Türkiye’nin çekince koyduğu ya da taraf olmadığı kimi sözleşmelerle mevzuat- taki kimi boşlukların, eğitim hakkının kullanılmasıyla ilgili içermeleri de raporda ele alınmaktadır. Örneğin, mevzuatta uluslararası sözleşmelerle uyum konusunda mevcut bir boşluk, cinsel sömürü ve istismarın engellenmesi bağlamında işlev üstlenebilecek olan **cinsel sağlık eğitimi** ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamasıdır. Kimi mevzuatın da kullanılan kavramların tanımlarının ve sınırlarının belirsiz olması ya da yorum olasılıkları nedeniyle eşitsizliğin ya da ayrımcılığın sürekliliğine yol açabileceği görülmekte, raporda bu bağlamdaki örneklerle yer verilmektedir.
10. İkinci bölümün, **eğitim hakkıyla ilgili politikaların haritalaması: politika belgelerinin insan hakları belgeleriyle uyumunun tespitini** içeren yapısal izleme alt kesiminde öncelikle Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması yapılmıştır. Bu başlık altında merkez, ilgili ve bağlı devlet kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin misyon/vizyon beyanları, stratejik ve eylem planları ayrı ayrı tablolanarak, eğitimle ilgili toplumsal cinsiyet eşitliği içermeleri belirlenmiştir. Tablo 4’te içerilen yasama ve yürütme organlarındaki ilgili kurum ve kuruluşlardan, **TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu** dışında hiçbirinin misyon/vizyon beyanları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ya da eşitlik içermesine rastlanmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akım politikalar olarak benimsemiş temel belgeler ise, **ASPB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013** ile **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları**’dır.
11. CEİD Projesi’nin pilot illerini oluşturan Adana, Ankara, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kars ve Trabzon büyükşehir belediyelerinin misyon ve vizyon beyanlarında da bir toplumsal cinsiyet içermesine rastlanılamamaktadır. Bu bağlamda İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin misyon beyanındaki “eşitlik” vurgusu bir istisnadır. Yerel yönetimlerin temel politika belgelerini oluşturan stratejik planlarında eğitim hakkı / toplumsal cinsiyet eşitliğine en yakın ifadeler ise **10. Kalkınma Planı**’nın eğitimde, başta kız çocukları olmak üzere ilk ve ortaöğretimde okula erişimin sağlanması, “Aile ve Kadın” başlığı altındaki aile danışmanlık ve eğitim hizmetleri verilmesi, kadınların eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması hedeflerine atıflardır.
12. Merkezi kamu kurumlarının eğitim hakkı bağlamında incelenen başlıca politika belgeleri, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013), Millî Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı (2015-2019) ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları**’dır (2007-2010, 2012-2015, 2016-2020). Bunlara ek olarak,

Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun, sonuncusu 2014’te hazırlanan üç raporunun eğitim hakkı ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin içermeleri üzerinde durulmuştur. Bu kesimde ayrıca, **CEDAW 7. Dönemsel Ülke Raporu’na** Komite’nin eğitim konusundaki soruları, ilgili politika uygulamalarına ayrılan mali kaynaklar ve bütçe kapasitesi değerlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyetle ilgili olarak 2017 yılı bütçesi kapsamında ele alınan konular, Şartlı Nakit Transferi uygulamasıyla; nüfusun en yoksul yüzde 6’lık kesiminin eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için kız çocuklarına daha fazla miktarda olmak üzere verilen ekonomik destek ve **ASPB’nin** Şartlı Eğitim Yardımı’dır.

13. İlk Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı’nı izleyen 2008 sonrası dönemde, MEB ve akademik kurumlar yanında STK’lar tarafından gerçekleştirilen ve çoğunluğu kız çocukların okullaşmasıyla kadınların okuryazarlığını destekleyen pek çok projenin varlığından söz edilebilmektedir. İTÜ’de **FESTA** (2012-2017), Ankara Üniversitesi’nde **GENOVATE** (2013-2016), ODTÜ’de **EGERA** (2013-2017) projeleri ise AB desteği ve çeşitli Avrupa üniversiteleriyle araştırma kurumlarının ortaklığıyla yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği projelerinin örneklerindedir. Söz konusu akademik projelerin ortak noktası, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması ile kurumsal yapıların ve kültürün toplumsal cinsiyet bakımından daha yetkin yönetimlere doğru dönüşümü stratejilerine odaklanmalarıdır.
14. İkinci bölümün son teması, sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamusal aktörlerin kapasitelerinin haritalamasıyla ilgilidir. Bu kapsamda, eğitimle ilgili on iki kadın örgütüyle iki LGBTİ örgütünün ve yirmi bir sivil toplum örgütünün raporlarının toplumsal cinsiyet duyarlılıklarının tespiti hedeflenmiştir. İncelemeye alınan on iki kadın örgütünden yalnız dördünün raporlarında CEDAW’ın genel izlemesi bağlamında toplumsal cinsiyet içermesi saptanmıştır. Eğitimle ilgilenen yirmibir sivil toplum kuruluşu içinde ise **ERG, Eğitim-Sen, TEDMEM** ve **Eğitim-Bir-Sen**’in yıllık olarak hak temelli izlemede buldukları gözlemlenmektedir. İçerilen STK’lardan **TÜSiAD**’ın, ilki 2000 yılında yayınlanan, ikincisi ise 2008’de **KAGİDER**’le birlikte bu raporun güncellenmesini içeren Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği konulu izleme raporları vardır. İçerilen STK’ların yönetim yapısı da toplumsal cinsiyet eşitliği açısından analiz edilmiştir.
15. Raporun bu bölümünde son olarak, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması bağlamında, **CEDAW Tavsiyeleri** ile uyumlu olarak Türkiye’de adliye çalışanları, hastane personeli, kolluk kuvvetleri vb. birimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olarak verilen hizmet içi eğitimler ele alınmaktadır.
16. Kadınların eğitimi ya da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, uluslar arasında insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir. Raporun **Gösterge ve Veri Kaynakları** bölümünde, **küresel endeksler** olarak **Birleşmiş Milletler** tarafından geliştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri ile **bölgesel olarak AB** endekslerinin eğitimle ilgili göstergeleri incelemeye alınmıştır. Bu kategorilerde en güncel ve kapsayıcı nitelikte olanlar, **Herkes için Eğitim (EFA)** hedefleriyle **Bin Yıl Kalkınma Hedefleri**’ni entegre eden **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) - UNESCO GEM** Göstergeleri ve **Avrupa Birliği’nin EIGE 2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi**’dir.

17. Türkiye’de eğitim alanındaki bir hak izlemesi için mevcut olan ulusal düzeyde tam sayıma dayanan veya ulusal düzeyi temsil eden en önemli kaynaklar, **Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Yükseköğretim Kurumu (YÖK), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)** verileridir. Raporunda ulusal düzeyi temsil eden bu kurumların yanı sıra **UNESCO, OECD, WB, EIGE** gibi Türkiye çapında karşılaştırılabilir genel bilgiler içeren uluslararası kaynaklarla, gerek uluslararası gerek ulusal düzlemde yararlanılabilecek araştırma raporları da listelenmiştir.
18. Türkiye’de eğitim alanında yıllık, düzenli ve sürekli bir veri toplama ve yayınlama geleneğinin yerleşmiş olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu geleneğin, özellikle eğitim hakkının gerçekleşmesindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlik ve ihlallerini sistematik olarak izleme konusunda hâlâ eksikler ve sorunlar barındırdığı da bilinmektedir. Örneğin, **MEB** ve **YÖK** istatistiklerinde, eğitim kurumlarının yönetim yapısında toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistiklere ulaşmak olanağı yoktur. Eğitimin karar organlarında, teftiş, disiplin, vb. üst kurullarında ya da merkez ve taşra bürokrasisinin farklı düzeylerinde kadın ve erkek katılımı konusunda herhangi bir bilgi paylaşımı söz konusu değildir. Öte yandan, müfredatın, ders kitaplarının, denetim ve değerlendirme süreçlerinin ve okulun günlük yaşantısının **CEDAW** md. 10’un amaçladığı anlamda toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarından ne ölçüde arındırıldığını gösteren sistemli ve düzenli verilere henüz ulaşamamaktadır. Hak temelli bir izlemenin, söz konusu kurumların bu türden verileri üretmeleri ve paylaşmaları için ortak araştırmaları da destekleyici talepleri alana ciddi katkı sağlayabilecektir.
19. Raporun **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalaması** bölümünde, **Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi’ne** sunulan ve ‘kaydedilen’ ilerlemelere rağmen kadınların tüm eğitim düzeylerinde erkeklerin ‘gerisinde’ olduğunu kabul eden **4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu’ndan** on yıldan fazla süre sonra eğitimdeki mevcut durum irdelenmektedir. 2006’da, 115 ülkeyi kapsayan **Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nin** genel sıralamasında 105. ve eğitime erişimde 92. olan Türkiye, 2017’de, sayısı 144’e ulaşan ülkelerin genel sıralamasında 131. ve eğitime erişimde 101. sıradadır. Mevcut durumun ana başlıkları, **özellikle CEİD için geliştirilecek göstergelere rehber aldığımız Sürdürülebilir Kalkınma Hedef ve Göstergeleri** ile **UNESCO GEM** çerçevesinde düzenlenmiştir.
20. Türkiye’nin Pekin taahhütleri arasında yer alan, 2000 yılına kadar kadın okuryazarlığını %100’e ulaştırma hedefi hâlâ gerçekleştirilememiştir. 2006’da erkeklerde %96 ve kadınlarda %80.4 olan **okuryazarlık**, 2017’deki verilerle erkekler için %98.2 ve kadınlar için %91 olarak hesaplanmaktadır. TÜİK’in hesaplamalarıyla okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden 5 kat fazladır. Üstelik genç nüfustaki okumaz-yazmazlardan da %62’si kadındır.
21. SDG’de 2030’a kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen evrensel erken çocukluk eğitimi, Türkiye’de tüm OECD ülkelerinden geride kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet farklarının kapandığı belirtilen ilk ve ortaöğretimde **okullaşma** henüz tüm çağ nüfusunu kapsamadığı gibi iller arasında önemli farklılaşmalar söz konusudur. Eğitimin türlerinde ve çıktılarındaki eşitsizlikler arasında özellikle kadınların, açıköğretim imam hatip lisesi öğrencileri arasındaki payının %62.8 ile öteki eğitim türlerine kıyasla en yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Kadınların yük-

seköğretimde alanlara göre dağılımı, OECD ülkelerinde olduğundan daha dengeli olmakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı’nın merkez ve taşra teşkilatındaki yönetici ve denetici konumlarında olduğu gibi, üniversitelerin karar ve yetki konumlarında da ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği söz konusudur.

22. Eğitimin kesişen eşitsizliklerle ya da çoklu ayrımcılıkla mücadele ve kapsayıcılığı konusunda SDG 4.5 hedefi kapsamında “kırılgan ve savunmasız insanlar”dan söz edilmektedir. CEİD Raporu için bu kategoriye dahil ettiklerimiz engelliler, mevsimlik tarım işçileri, en alt / en üst servet %20’likleri, mülteciler, göçmenler ve geçici koruma statüsünde bulunanlardır. Çeşitli eğitim düzeylerinde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan (engeli olan) kadın ve erkek öğrenci oranları arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Suriyeli öğrencilerin okullaşma oranlarında cinsiyet temelinde geçtiğimiz yıllarda gözlemlenen farkın ise ortadan kalkmaya başladığı belirtilmektedir. Bu bağlamda mevsimlik tarım işçileri ile en alt / en üst servet %20’likleri hakkında verilerin üretilmesi özellikle önem taşımaktadır. **UNESCO GEM 2017/18** (Gösterge 4.a.2) kapsamındaki okulda akran zorbalığı, dayak, cinsel taciz, şiddet, ayrımcılık ve istismarla karşılaşan öğrenci oranları konusunda Türkiye’den bilgi paylaşılmamıştır.

23. CEDAW (md. 10 c), kadın ve erkek rolleri ile ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve düzeyinden kaldırılmasını, **Avrupa Konseyi** kadın-erkek eşitliğinin demokratik yurttaşlığın temel bir ilkesi olarak eğitim politika ve programlarında özellikle hedeflenmesini gerektirir. **SDG** (4.7) ve **UNESCO GEM** (Gösterge 4.7.1) de bütün öğrenciler için toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün milli eğitim politikalarının, müfredatın, öğretmen eğitiminin ve öğrenci değerlendirmenin tüm düzeylerinde ne ölçüde **ana akımlaştırıldığı** özellikle vurgulanmıştır. Bu bölümde milli eğitim politikalarında, ders program ve kitaplarında araştırma verilerine dayanan bulgularla anaakımlaştırma konusundaki eksiklerden söz edilmektedir.

24. Raporun Göstergeler bölümünde, hak temelli bir izlemede kullanılabilir olan göstergeler, uluslararası normlar ve standartlar çerçevesinde, Türkiye koşulları ve ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Eğitime katılım göstergeleri ve eğitimde eşitlik göstergeleri olarak iki ana alana ayrılan göstergeler de kendi içlerinde, halen Türkiye’de verisi üretilen ve kullanılan göstergeler ve Türkiye’nin de taahhüt ettiği uluslararası hedef ve standartlar uyarınca kullanılması önerilen göstergeler olarak ayrı ayrı tablolandırılmıştır. Göstergelerin tasnifinde eğitim hakkının eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve insan onuruna saygı çerçevesinde gerçekleştirilmesini / ihlallerini izlemeyi sağlayacak temel kurumlar ve güncel politika belgeleri olarak:

- **BM ESKHUS** ve **ESKHUS Komitesi** -özellikle- Genel Yorum 13,
- **CEDAW** (md. 10) ve **Komite’nin Genel Tavsiyeleri**,
- **UNESCO EFA** ve onun teyiti ve geliştirilmesi anlamında **Bin Yıl Hedefleri MG, SDG, GEM**,
- **CEDAW** (md. 10) ve **CEDAW Komitesi Kararları**,
- **BPfA’nun Avrupa Birliği** ülkeleri için uyarlanmasını izleyen **EIGE 2017**,

- **Özellikle** anaakımlaştırma ve farkındalık geliştirme konularında **İstanbul Sözleşmesi** 2014'ten yararlanılmıştır.

Gösterge tabloları bu politika belgeleriyle ilgili olarak geliştirilmiş bulunan **HDI, GDI, GEI, GII, SDG** vb. uluslararası endekslere göndermeler içerdiği gibi ulaşılabilecek veri kaynaklarını ve veri toplama yöntemlerini de belirlemeyi hedeflemektedir. Tablolarda eğitimle diğer tematik alanların kesişen göstergelerine de yer verilmiştir.

1. Giriş

Eğitimin, toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir hak olarak görülmesi tarih içinde görece yeni bir gelişmedir. Çünkü eğitim sınırları, etkileri, yeterlilikleri önden belirlenen, ölçülebilen ve sertifikalandırılabilen bir öğrenme ve öğretim süreci olarak, çok uzun süre toplumların seçkin sınıflarıyla statü gruplarına özgü ve onların ayrıcalıklı konumlarını sürdürebilmelerini sağlayan bir kazanım oldu.

Kadınların eşitlik taleplerinin ilki olan eğitimde eşit hak talepleri 18. yüzyıl Avrupasında Endüstri Devrimi’nin gerekleri ve Aydınlanma Dönemi felsefesi ile birlikte ortaya çıktı ve onun sonucu olan Amerikan Bağımsızlık (1776) ve Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları (1789) bildireleriyle hak metinlerine girmeye başladı. Aydınlanma söyleminde eğitim, en önemli değişim ve dönüşüm araçlarından biriydi. Bu bağlamda eğitimin nüfusun tüm kesimlerini kapsayan bir toplumsal / küresel kurum olarak biçimlendirilmesi J. Locke, J.-J. Rousseau, I. Kant gibi Aydınlanma felsefecilerini izleyen eğitimci ve eylemcilerin mücadeleleriyle başlayan ve hâlâ tamamlanmamış bir süreçle sonuçlandı.

İmparatorluklardan ulus-devletlere geçişte modernleşmenin en önemli bir gereği olarak okula gitmek yurttaş için zorunlu görev haline geldi. Avrupa’da erken modern dönemle beraber kız çocukların ve kadınların da formel bir eğitimden geçmesi gerektiğine dair fikirler dillendirilmeye başlanmıştı. Bunların en ünlüleri Fenelon’un 1687’de yazdığı Kızların Eğitimi ve Rousseau’nun Emile (1762) isimli kitaplarıdır (Bkz. Fenelon, 1708, 1967; Rousseau, 1762, 2009; Karagöz ve Şanal, 2015). Bu türden denemelerde kadınlar için öngörülen eğitim, yaşadıkları çağın ve toplumun eril önyargılarına uygun olarak erkekler için kurgulanandan farklı ve onu tamamladığı kadarıyla yeterli bir eğitimdir.

Fransız Devrimi’nin özgürleştirici etkileriyle ortaya çıkan, kadınların ataerkiye karşı mücadelelerinin temel hedefleri arasında eğitim görmek önemli bir yer tutuyordu. İlk feminist klasiklerden olan Mary Wollstonecraft’ın 1792 tarihli *Kadın Haklarının Savunusu* (Wollstonecraft, 2012), siyasal olduğu kadar eğitsel bir tez niteliğini taşır. Wollstonecraft bu çalışmasında, Aydınlanma felsefesinin temel ilkelerini kadınları ve Rousseau’nun oğlan çocukların eğitimi konusundaki görüşlerini kız çocukları kapsayacak biçimde genişletmeyi hedefliyordu. Kadınlar aklın uğraşlarıyla, siyasetle, bilimle ve entelektüel etkinliklerle erkekler kadar ilgilenemiyor ve sürekli bu alanlardan dışlanıyorlarsa nedeni, kadınların bu yeteneklerini geliştirecek bir eğitim alamayışlarıydı. Kız ve oğlan çocukların aynı eğitimden yararlanmasını savunmakla kalmayan Wollstonecraft, daha da ileri giderek, onların birlikte eğitim görmeleri -karma eğitim- gibi, o zamana kadar görülmemiş ölçüde radikal bir öneriye de imza atıyordu.¹

Birinci Dalga Feminizmin, kadın ve erkeğin insan olarak “aynı” olduğu ve değişimin eğitimle olacağına güvenleri tamdı. Bu nedenle kadınların kamusal hayatı ilgilendiren siyasal yaşama katılma, çalışma ve emeğinin karşılığını alma gibi haklar yanında, eğitim alanındaki eşitlik talepleri İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürdü (Donovan, 2010: 59 - 61) ve İnsan Hakları Evrensel

1 Burke, B.(2004) Mary Wollstonecraft on education, YMCA George Williams College, <http://infed.org/mobi/mary-wollstonecraft-on-education>

Bildirgesi’nde (1948) karşılık buldu. Bu tarihten başlayarak kadınların eşit ve nitelikli eğitim görme talebi, uluslararası toplumun temel hak belgelerindeki devlet taahhütlerinin asal bileşenlerinden biri olma niteliğini kazandı.

Devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirme yükümlülüğünün kabulü ve savunusu ile yola çıkan bu rapor, toplumsal cinsiyet temelli sivil toplum örgütlerinin savunularının güçlendirilmesini; eğitim hakkının hayata geçirilmesi için çalışan kamu ve sivil toplum örgütleri arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve haklar konusundaki ortak anlayış ve işbirliğinin gelişmesini destekleyerek, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için değişim sürecine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumu ve değişimi hakkındaki verilere dayanarak hazırlanan raporun, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında bir ikna ve/veya savunuculuk aracı olarak kullanılması; bu alandaki kazanımların korunması ve geri gitme eğilimlerini engellemesi; eğitime ilişkin olarak kamu politikalarında cinsiyete ve eşitliğe duyarlı bir izlemeyi kolaylaştırıp kamu, sivil toplum işbirliğini geliştirerek toplumsal cinsiyet anaakımlaştırmasına hizmet etmesi beklenmektedir. Bu hedef ve işlev çerçevesinde rapor, eğitimde hak temelli izlemeyi kolaylaştırmak üzere, uluslararası normlara ve standartlara dayanan, mevcut endekslerden yararlanan ve yerel gerçeklikleri dikkate alan göstergelerin geliştirilmesine yönelmektedir.

Rapor beş ana bölümden oluşmaktadır. Girişi izleyen birinci bölümde, eğitimde hak temelli izlemeye dayanak oluşturan temel **normlar, standartlar, ölçütler ve iyi örnekler** incelenmektedir. İkinci bölümde **Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif-Politik Yapı** başlığı altında eğitimde kadınların hak talebinin ve mevzuatın gelişimiyle başlayarak, Mevzuatın ve İlgili Politika Belgeleri’nin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti’ne ve Kamu Kuruluşlarının 2008’den Beri Yürüttükleri Projeler’e yer verilmektedir. Aynı bölümde son olarak Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması sunulmuştur. Raporun üçüncü bölümü **Gösterge ve Veri Kaynakları**’na, dördüncü bölümü ise eğitim alanında Türkiye geneli hakkında özet bilgilerin içerildiği **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalaması**’na ayrılmıştır. Raporun beşinci ve son bölümü olan **Göstergeler**’de halen Türkiye’de verisi üretilen ve kullanılan göstergeler ve Türkiye’nin de taahhüt ettiği uluslararası hedef ve standartlar uyarınca kullanılması önerilen göstergeler tablo lanmıştır.

Rapor metni, eğitim alanı için kavramlar ve teknik terimler listesi ile eğitim alanıyla ilişkili uluslararası sözleşmeleri, belgeleri, mevzuatı, kamu kurum ve kuruluşlarını, sivil toplum örgütlerini ve diğer kamusal aktörleri listeleyen eklerle tamamlanmıştır.

2. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Dayandığı Normlar ve Standartlar

Eğitim, tarih boyunca tüm toplumlarda kendi başına bir hedef oluşturduğu gibi insanın ve toplumun gelişmesinde bir araç olarak görülmüştür. Bir insan hakkı olarak kabul edilmesi insanın özel onurunun korunması ve yükseltilmesi zorunluluğundan kaynaklanır.² Bu hedef ve zorunluluk bağlamında UNESCO’ya göre eğitim, kişisel gizilin, tutumların, yeteneklerin ve bilgilerin tümünün ulusal ve uluslararası toplumlarda ve onların yararına olacak şekilde, bireylerin ve sosyal grupların bilinçli bir gelişmeyi öğrenmeleri yoluyla ortaya çıkan sosyal yaşam sürecinin tamamı anlamına gelir.³ Temel bir insan hakkı olan eğitim, bireylerin diğer insan haklarından yararlanmalarının ve haklarını arayabilmelerinin de önkoşuludur (ERG, 2009). Bu hakkın asal bileşenlerinden biri erişimdir. Ancak eğitim hakkını sadece çeşitli düzeylerde kayıt oranlarıyla tanımlamak, bu hakkın eşit ve nitelikli bir eğitim alma ile eğitim süreç ve ortamlarında saygı görme gibi diğer temel bileşenlerini göz ardı etmemizi sonuçlamamalıdır.

Raporun bu bölümünde eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin uluslararası kuruluşların insan hakları belgelerine girişinin tarihçesi bağlamında *eğitim hakkını güvenceye alan* başlıca küresel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri, *sözleşme statüsü kazanmamış ama devletlerin taraf oldukları belgeler*, Birleşmiş Milletler’in ilgili komitelerinin tavsiye kararları, uluslararası belgelerin eğitim alanındaki temel normları, standartlar, *ölçütler ve iyi örnekler* incelenmektedir.

2.1 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Talebinin İnsan Hakları Belgelerine Girişi

Her ne kadar Fransız Devrimi’nin eşitlik ilkesi daha 19. yüzyıl’da birçok Avrupa ülkesinin anayasasına girmiş ve eğitim hakkı da 20. yüzyıl başında Almanya, Sovyetler Birliği ve Meksika’da anayasanın parçası olmuşsa da (Bkz. Kurtoğlu, 2015: 73) eğitimin, temel bir insan hakkı olarak kabulü ve yaygınlaşması İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ile gerçekleşti.

1975 yılında Mexico City’de toplanan 1. Dünya Kadın Konferansı’nın ardından, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Kadın On Yılı olarak ilan edilen ve “Eşitlik, Kalkınma ve Barış” hedeflerine yönelik 1975-1985 döneminin üç ana temasından biri eğitimdi. 1979’da kabul edilen Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW md. 10) toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin değişen düşünceleri dikkate alarak kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığı tanımlamış ve eğitim hakkının gerçekleştirilmesi için hedefler getirmiş olması bakımından önemli bir aşamayı.

2 Morka, F. (tarihsiz) Module 16 The Right To Education Using Module 16 In A Training Program, U.of Minnesota Human Rights Resource Center, <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/IHRIP/circle/modules/module16.htm>

3 UNESCO (1974) Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms, 19 November 1974, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f94db8aed204aec9fb71426abdd8380.pdf>

1985 tarihli Kadının Gelişmesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri (md. 163) eğitimi, “kadının statüsünün tam anlamı ile yükseltilmesi ve geliştirilmesi için bir temel” ve “toplumun gerçek bir üyesi olarak rollerini yerine getirebilmesi için esas araç” olarak tanımlıyordu. Kadınların insan haklarını ilk kez tescil etmesi nedeniyle önemli bir kırılma noktası oluşturan 1993 Dünya İnsan Hakları Viyana Konferansı, eğitimden eşit yararlanma haklarını bir kez daha vurguladı (Anıl, vd. 2001, Oğuz, 1993).

1994’te Kahire’de toplanan Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995’te Kopenhag’daki Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi ve 1995 tarihli Pekin Konferansı da ilk ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin 2005 yılına kadar kaldırılmasını Uluslararası Kalkınma Hedefleri arasında öncelikli hedef olarak belirlemişlerdi (Tan, 2000: 27). 1995 yılında kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ile (BPfA) kadın hareketleri daha da ileri bir aşamaya geçerek ulusal politikalara yön vermeye başlamış, hükümetlerin eğitim hakkı konusunda ilk kez, toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve programlara yerleştirilmesi için uygulayacakları politikalarla ilgili bağlayıcı taahhütlerde bulunması sağlanmıştı (UN, 1995).

Eğitim hakkı ve kadınların bu hakla ilgili eşitlik talepleri, aşağıda özetlendiği gibi 2000’li yıllarda da uluslararası platformlarda, gerek eğitime erişim gerekse eğitimin içeriğiyle ilgili sorunlar nedeniyle en yakıcı gündem maddeleri arasında varlığını sürdürmüş, çeşitli küresel ya da bölgesel belgelerde yer bulmuştur.

2.1.1 Eğitim Hakkını Güvenceye Alan Küresel ve Bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri

Eğitim hakkıyla ilgili olarak uluslararası ölçekte kabul gören ilk belge 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’dir. Bildirge 2. maddesinde cinsiyet eşitliğini vurguladığı gibi 26. maddesi’ne göre:

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleksi eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel toplumlar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletler’in barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

Bu tarihten itibaren devletlerin taraf oldukları ve eğitim hakkını küresel düzeyde güvenceye alan bütün temel belgelerde eğitim hakkının hiçbir ayrımcılık gözetilmeden herkes için hukuki güvenceye bağlandığı, devletlerin bu hakka saygı gösterme, koruma ve gerçekleştirme yükümlülükleri altında buldukları ve eğitim hakkını ihlal veya haktan yoksun bırakma nedeniyle sorumlu tutulacakları belirtilmiştir. 1954 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (Temel Hak ve Özgürlüklere dair Avrupa Sözleşmesi, Ek 1 No’lu Protokol, md. 2)⁴ göre, hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz, devlet, eğitim ve öğretim ile ilgili üzerine aldığı görevleri yerine getirirken, anne ve babaların çocuklarına, kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olan bir eğitim ve öğretimin verilmesini isteme haklarına saygı gösterir.

4 Avrupa Konseyi (1974) AİHS’ne Ek Protokol, Kamu Denetçiliği Kurumu, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf>

1960 UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme⁵, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin herkesin eğitim hakkına sahip olduğu ve ayrımcılık yasağı ilkelerini teyiden kaleme alınmış ve bu ilkelerin içermelerini en kapsamlı biçimde ifadelendirmiştir:

Madde 1

1. Bu Sözleşme’nin amacı bakımından ‘ayrımcılık’ terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle:
 - (a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;
 - (b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitimle sınırlamak;
 - (c) Bu Sözleşme’nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere, kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da
 - (d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir.
2. Bu Sözleşme’nin amacı bakımından ‘eğitim’ terimi, eğitimin tüm tür ve seviyelerini kastederek ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir.

Madde 2

Bir Devlet tarafından izin verilmesi halinde, aşağıdaki durumlar bu Sözleşme’nin 1. maddesi anlamında ayrımcılık oluşturmayacaktır:

(a) Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eş değer ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi.⁶

1966 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi⁷ (md. 13. ve 14), eğitim hakkının muhtevasına dair devletlerin yükümlülüklerini belirleyen ve en önemli nitel ölçümlerin (mevcudiyet, erişebilirlik, kabul edilebilirlik, uyarlanabilirlik) oluşturulmasına rehberlik eden ilk uluslararası belge olma özelliğini taşımaktadır (Pranevičienė and Pūraitė, 2010:139). Sözleşme (md. 13) İHEB’de olduğu gibi eğitim hakkı yanında eğitim özgürlüğünü de içermektedir:

1. Bu sözleşmeye taraf devletler, **herkese eğitim hakkı** tanır. Sözleşmeci devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca

5 <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f94db8aed204aec9fb71426abdd8380.pdf> Orijinal metin için bkz. Convention against Discrimination in Education <http://www.unesco.org/education/pdf/DISCRILE.PDF>

6 Türkiye, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi’ni imzalamamış ve taraf olmamıştır.

7 http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletler’in barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşılırlar.

2. Bu sözleşmeye taraf olan devletler, eğitim hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, şu yükümlülükleri yerine getirir:
 - a) İlköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır.
 - b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil **ikinci eğitimin farklı türleri** ve özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, kural olarak **herkesin girmesine ve yararlanmasına açık** duruma getirilir.
 - c) **Yükseköğrenim**, özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, **yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık** duruma getirilir.
 - d) İlk eğitimin bütün dönemini tamamlayamamış veya bu eğitimi hiç alamamış olan kişiler, mümkün olduğu kadar **temel eğitim almaya teşvik** edilir veya bu eğitimi almaya **mecbur** tutulur.
 - e) **Her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesi** aktif olarak sağlanmaya çalışılır yeterli bir **burs sistemi** kurulur ve öğretmenlerin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilir.
3. Bu sözleşmeye taraf devletler, annebabaların ve uygulanması mümkünse vasilerin de, çocuklarını devlet tarafından kurulan okulların dışında var olan ama devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış standartların asgari şartlarına sahip bulunan okullara gönderme ve kendi inançlarına uygun bir biçimde çocuklarına **dinsel ve ahlaki eğitim sağlama haklarına saygı** gösterir.

Genelde pozitif ve negatif haklar olarak ayrılan insan hakları arasında, tıpkı sağlık hakkı gibi eğitim hakkı da Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Sözleşme’yle pozitif bir hak olarak değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle, gerçekleştirilmesi için devletin etkin müdahalesini gerektirir. Öte yandan, sosyal bir hak olarak eğitim hakkı, devletlerin ekonomik kaynakları ölçüsünde ve aşamalı olarak sağlayacakları haklardandır. Ancak, eğitime erişimin ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması, eğitim hakkı bakımından asgari bir yükümlülük sayılmıştır.⁸ Bu bağlamda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Sözleşme’nin eğitim hakkını tanımladığı “İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır” (md. 13) ifadesi, ilköğretim hakkını derhal yerine getirilmesi gereken (md. 13/2-a) bir hak olarak yorumlanmaktadır. Buna karşılık, aynı maddede “Yükseköğrenimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır.” (md. 13/2-c) ifadesiyle herkesin yükseköğrenim görme hakkı aşamalı olarak geliştirilmesi mümkün bir hak olarak tanımlanmaktadır.⁹

8 UNESCO (2003) Right to Education. Scope and Implementation. E/C.12/1999/10 (General Comments). On the Right to Education (Art. 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). In Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Document E/C.12/1999/10. Geneva: Economic and Social Council, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 1999:13.

9 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Frequently Asked Questions on Economic, Social and Cultural Rights, Fact Sheet No. 33: 17 in Kurtoğlu, 2015.

Uluslararası hak belgeleri arasında 1980 Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW md. 10), taraf devletlerin “eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan” tüm önlemleri almayı taahhüt ettiği özel bir konuma sahiptir:

- a) **Meslek ve sanat rehberliği** verilmesinde, **kentsel alanlarda** olduğu gibi **kırsal alanlarda** da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada **eşit şartların** sağlanması; bu eşitlik okulöncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır;
- b) Aynı öğretim programına katılmaları, aynı sınavlara girmeleri, nitelik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmaları sağlanır;
- c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için **karma** eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir ve özellikle **okul kitapları ve ders programları** gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;
- d) **Burs ve diğer eğitim yardımlarından** yararlanmada aynı imkânlar sağlanır;
- e) Erkekler ile kadınlar arasında var olan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan **yetişkinler** için **programlar** ile okuma-yazma programları da dahil, **sürekli** eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkanlar sağlanır;
- f) **Kız öğrencilerin okuldaki ayrılma oranlarının düşürülmesi** ve **okuldan erken ayrılan kız çocuklar ve kadınlar için eğitim** programları düzenlenir;
- g) **Spora ve beden eğitimine** faal olarak katılmalarını sağlamak için aynı imkânlar tanınır;
- h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dahil, **aile sağlığını ve iyiliğini sağlayamaya yardımcı olacak özel eğitsel bilgiler** verilir.¹⁰

1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi¹¹ (md. 28-29) çocuğun eğitim hakkının fırsat eşitliği temeli üzerinde aşamalı olarak gerçekleştirilmesi görüşüyle alınması gereken önlemleri ve çocuklar için eğitimin amaçlarını düzenlemektedir:

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:
 - a) **İlköğretimi** herkes için **zorunlu ve parasız** hale getirirler;
 - b) **Ortaöğretim** sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda **mali yardım** yapılması ve öğretimi **parasız** kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
 - c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

10 https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html

11 http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf

- d) **Eğitim ve meslek seçimine** ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
 - e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.
2. Taraf devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygıyla bağdaşır biçimde ve bu sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.
 3. Taraf devletler, eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma-yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

1961 Avrupa Sosyal Şartı,¹² 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,¹³ 1981 Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri¹⁴ ait oldukları alanda eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler içerir. Eğitim hakkı, kadınları ve kız çocukları (örn. 2014 İstanbul Sözleşmesi¹⁵ diye anılan Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi); engellileri (örn. 2006 BM Engelli Hakları Sözleşmesi¹⁶); mülteciler, göçmenler, vb. kesimleri (örn. 1948 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme¹⁷, 1991 Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi¹⁸) ya da insan ticareti (örn. 2000 Palermo Protokolü¹⁹) gibi özel konuları kapsayan küresel ya da bölgesel anlaşmalarda yeniden ve yeniden güvenceye ve standartlara bağlanmış, devletlerin büyük çoğunluğunda anayasal bir hak olarak tescil edilmiştir.

Uluslararası eğitim hakkının bu yaygın kabulü, tüm insan hakları arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve bölünmezliğin timsali olmasıyla ilişkilidir. Örneğin, kız çocukların eğitim hakkından yararlanması toplumsal cinsiyet ayrımcılığının önlenmesiyle bağlantılı olarak gerçekleştirilebilir. Bu çocukların eğitim hakkından yararlanması da onların ucuz iş gücü olarak kullanılmasını önlemeye, fiziksel şiddetten ve cinsel sömürden korunmalarına ve yeterli yaşam standartlarına erişmelerine katkıda bulunur.²⁰

12 www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409-1.htm

13 www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm

14 uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_21.pdf

15 www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/tekmakale/2015-4/7.pdf

16 www.un.org/disabilities/documents/natl/turkey.doc

17 www.goc.gov.tr/.../mültecilerin-hukuki-durumuna-iliskin-sozlesme_340_341_641

18 <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html>

19 <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/english/files/sozlesmeler/s%C4%B1n%C4%B1ra%C5%9Fan%20C3%B6rg%C3%Bctl%C3%BC%20su%C3%A7lara%20kar%C5%9F%C4%B1%20bm%20s%C3%B6zle%C5%9Fmesine%20ek-insan%20ticaretinin%20C3%B6nlenmesine%20ili%C5%9Fkin%20protokol.pdf>

20 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 11, Plans of action for primary education (Twentieth session, 1999) in The Right to education International legal framework and country level implementation A Human Rights-Based Approach to Education For All, © United Nations Children's Fund/ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2007, p.10-11 in Ataman, 2008, s.19.

2.1.2 Sözleşme Statüsü Kazanmamış Ama Devletlerin Taraf Oldukları Belgeler

Bu türden belgelerin en önemlilerinden olan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu²¹ (BPfA 1995) devletlerin, eğitimde kadınlarla, erkeklere eşit davranılmasını ve bunlara eşit ulaşmalarını güvence altına alma, kadınların ve kız çocukların ilerlemesini ve güçlendirmesini artıracak bir araç olarak, kadınların, ...bilim ve teknoloji, mesleki eğitim, bilgi... dahil ekonomik kaynaklara eşit ulaşmalarını sağlayacak ve uluslararası işbirliği yoluyla bu kaynaklara eşit ulaşmanın yararlarını kullanacak şekilde kapasitelerini geliştirme kararlılığını (md. 30, 35) teyit etmiştir. Pekin Deklarasyonu’nda eğitim ve üretimdeki eşitsizliklerle yetersizlikler ve bunlara ulaşmadaki eşitsizlik, hükümetlerin, uluslararası topluluk ve hükümet dışı kuruluşlarla özel sektörün dahil olduğu sivil toplumun stratejik eylemler yapmaya çağırıldığı 12 kritik alandan biridir. Buna göre, kadının okuryazar olması aile içinde sağlık, beslenme ve eğitimi geliştirmenin; kadınlara kendilerini ifade etmelerini sağlayacak yeni bir dil kazandırmanın; kadınların olanaklardan ve risklerden haberdar olmak ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılmak için güçlenmelerinin en önemli anahtarı sayılıyordu. Kız çocukların ve kadınların resmi ve resmi olmayan eğitim ve öğrenimlerine yatırım yapmak, olağanüstü yüksek sosyal ve ekonomik kazancı bir yana, sürdürülebilir kalkınmayı ve hem sürekli hem de sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarmanın en iyi araçlarından biri olduğu kabul ediliyordu.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Dördüncü Kadın Konferansı’ndan sonraki gelişmeleri değerlendirmek ve yeni eylem ve girişimleri belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği «Kadın 2000: 21. Yüzyılın Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” toplantısının (Pekin +5) sonuç belgesinde (KSSGM, 2001) eğitim hakkını güvenceye almak için kadınların eğitime eşit erişimi sağlayacak çabaların artırılması gereği vurgulanıyordu. Sonuç belgesi, 12 kritik alandan eğitimde ders kitaplarındaki ayrımcı kalıpların, olumsuz kadın klişelerinin, çocuk bakımının erkekler ve devletle bölüşülememesinin ve bazı geleneksel tutum ve davranışların hala kadının eğitimi ve formasyon kazanımı önünde engel teşkil ettiğini belirliyordu.²²

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi (2000)²³, herkesin, eğitim görme ve mesleki ve sürekli eğitimden yararlanma hakkını, zorunlu eğitim görme olasılığını, demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarına kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun olarak eğitim ve öğretim sağlama hakkına saygı gösterilerek eğitim kurumları tesis etme özgürlüğünü hükme bağlamıştır (md. 14). Bildirge, erkekler ve kadınlar arasında eşitlik ilkesinin, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören önlemlerin sürdürülmesini veya benimsenmesini engellemediğini vurgulamıştır (md. 23).

UNESCO’nun Herkes için Eğitim Dünya Deklarasyonu (Jomtien, 1990), Herkes için Eğitim Damar Eylem Çerçevesi (2000, Hedef 5), Birleşmiş Milletler’in Bin Yıl Hedefleri (2000, Hedef 2) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015, Hedef 4) eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik hedefleri ve standartları belirleyen en önemli belgeler arasındadır.

21 <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>

22 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/pekin-5%20Kad%C4%B1n%202000%2021.Y%C3%BCzy%C4%B1%20%C4%B0%C3%A7in%20Toplumsal%20Cinsiyet%20E%C5%9Fitli%C4%9Fi,%20Kalk%C4%B1nma%20ve%20Bar%C4%B1%C5%9F.pdf

23 <http://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

Eğitime ilişkin bağlayıcı olmayan ancak özellikle çoklu ayrımcılığa ya da kesişen eşitsizliklere muhatap olan kişilerin eğitim hakkından yararlanmasında dirimsel nitelik taşıyan kimi uluslararası belgeler de söz konusudur. Ülke İçinde Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler²⁴ (ilke 23), kadınların ve kız çocukların eğitim programlarına tam ve eşit katılımlarının sağlanması için özel gayret gösterilmesini, özellikle gençlere ve kadınlara, kamplarda yaşıyor olsun ya da olmasınlar, imkânlar el verdiği anda eğitim ve öğretim imkânları sağlanmasını gerektirmektedir.

Avrupa 2020 (Europe 2020) stratejisinin akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme öncelikleri kapsamındaki ekonomik hedeflerinden biri, okulu erken bırakanların oranının %15’ten %10 seviyesine düşürülmesi ile 30-34 yaş arası yükseköğrenim mezunu nüfus oranının %31 seviyesinden en az %40 seviyesine yükseltilmesi olarak belirlenmiştir.²⁵ Gerek okulu erken bırakan, gerekse yükseköğrenime erişemeyen nüfusta kız çocuk ve kadın oranlarının yüksekliği göz önüne alındığında bu hedefe ulaşılmasının, özellikle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla ilişkisi açıktır.

2.1.3 Birleşmiş Milletler’in İlgili Komitelerinin Tavsiye Kararları

Birleşmiş Milletler’in özellikle de Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi ve CEDAW Komitesi’nin gerek eğitim hakkı gerekse eğitim yoluyla kadınların güçlendirilmesi konusunda üye devletlere hem genel hem de ülke raporları bağlamında çok sayıda tavsiye kararları bulunmaktadır. Bu kararlar, değişen küresel, bölgesel koşullar çerçevesinde sözleşme maddelerinin yorumlanmasına ve uygulanmasına ilişkin engellerin aşılmasında yol gösterici işlevini görmektedir. Örneğin, olumlu ayrımcılık, eşitlik ve ayrımcılık yasağı normunun nasıl uygulanacağı CEDAW Komitesi’nin 25 Sayılı Genel Tavsiyesi ile belirlenmiştir.²⁶

CEDAW Komitesi’nin dönemsel ülke raporları konusunda geliştirdiği tavsiyeler de eğitim hakkının kullanılmasına ilişkin bir içtihat yolu açmıştır. LGBTİ, göçmen kadın hakları gibi çoklu ayrımcılık konuları CEDAW’ın devlet raporlarına tavsiyeler sürecinde karara bağlanmıştır (Kurtoğlu, 2015: 104). Aynı süreçte komite, cinsel sömürü, erken yaşta hamilelik ve evlilik gibi sorunlarla bağlantılı olarak, kız öğrencilerde görülen yüksekokula devamsızlık oranları gibi konuları öne çıkarmıştır (Karan, 2009: 163). Komitenin dikkat çektiği bir diğer husus, kız çocukların geleneksel olarak kadınların yoğun olarak bulunduğu alanlarda eğitim görmeye yönlendirilmesidir. Komite, bu durumun kadınların çalışma hayatına erişimini de sınırladığını ve değişmesi gerektiğini ifade etmektedir. Aynı komite ayrıca, anadili resmi dil ile aynı olmayan kız çocukların eğitime erişim bakımından çoklu ayrımcılıkla karşılaşması ihtimalinin altını çizmektedir (Gül, 2009: 32).

Komite, 17-20 Ocak 2005 tarihlerinde sunulan Ülke Raporu ve Türkiye’den kadın örgütlerinin hazırladığı Gölge Rapor üzerine, Türkiye’ye ilişkin tavsiye kararında, kadınların özellikle kırsal kesimde ve bölgesel farklılıklara bağlı olarak eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamadığına da dikkat çekerek, devletin bu alanda tedbir almasını, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için toplumu bilinçlendirme kampanyaları hazırlanmasını istemiştir.²⁷

24 https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/GP_Turkish.pdf

25 https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20C4%B0stihdam/avrupa_2020_stratejisi.pdf

26 Bkz. [http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20\(English\).pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20(English).pdf)

27 <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2183> Aynı rapordaki diğer tavsiyelere Türkiye bağlamıyla ilgili alt kesimde yer verilmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde yer alan haklarla ilgili genel yorum yayımlama yetkisine sahip ESKH Komitesi’ne, bireysel başvuru yolu açılmamıştır. Ancak bu konu ile ilgili ihtiyari protokolda, taraf devletlerce sunulan raporlar komite tarafından değerlendirilmekte ve sözleşme koşullarının yerine getirilip getirilmediğine ilişkin kararlar “sonuç gözlemleri” başlığı altında yayımlanmaktadır. Komite, yukarıda işaret edildiği gibi özellikle de sözleşmenin 13. maddesinin uygulanmasında devletin derhal ve aşamalı olarak gerçekleştirilecek yükümlülüklerini yorumlamakta etkili olmuştur. Eğitime erişim bakımından en dezavantajlı gruplardan birinin kız çocukları olduğu, bu nedenle kız çocukların eğitime erişim imkânı önündeki temel engeller olan toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp-yargılarla mücadele edilmesi gerektiği de hem eğitim hakkına ilişkin ESKHUS Genel Yorum 13’te hem de komitenin, çeşitli devletlerin raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde sıkça ifade etmiştir (Gül, 2009: 32).

2.2 Normlar

Hak temelli bir izleme çalışmasında normlar, geniş kitlelerce benimsenen ve üzerinde uzlaşılan; toplumsal mücadele deneyimi kapsamında üretilen; ulusal ve uluslararası mevzuat aracılığıyla güvence altına alınan temel değerlerdir (Kurtuluş, 2015:188). En temel insan hakları belgelerinde eğitim hakkı için kabul edilmiş prensipler veya normlar eşitlik / toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve insan onuruna saygıdır. Tüm insanların, onur ve haklar bakımından herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın eşit haklardan, eşit şekilde yararlanması gereği insan haklarını temel alan belgelerin var oluş ve meşruiyet nedenlerini oluşturur. Eğitimin, 1946 UNESCO Anayasası’nda belirlenen temel ilkeleri de ayrımcılık yasağı, fırsat ve muamele eşitliği, eğitime evrensel erişim ve dayanışmadır.²⁸

2.2.1 Eşitlik / Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemelerde eşitlik kavramı, zaman içinde geçirdiği dönüşümü ifade eden üç şekilde tanımlanabilmektedir: Resmi ya da hukuksal **eşitlik**, benzer koşullardaki bireylere aynı biçimde davranılması anlamına gelir ve bu nedenle benzerlerin eşitliği ya da **aynılık eşitliği** diye de adlandırılır. Herkesin, tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkan, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı süreç mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayan biçimsel eşitlik anlayışıdır (Gül ve Karan, 2011a: 5-7; Gül ve Karan, 2011b: 5-8; Ataman, 2008).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 26. maddesinde “herkesin” eğitim hakkından aynı şekilde yararlanacağı düzenlenmiştir. **UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme** (1960) md. 4’te de taraf devletler, **eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini** geliştirmeyi taahhüt ederken aynı anlayışla hareket ederler. Sözleşme, eğitimde fırsat eşitliği ilkesini, eğitim hakkını gerçekleştirmenin temeli olarak kurgulamıştır (Pranevičienė and Pūraitė, 2010:19). Kız ve oğlan çocuklar için ayrı okula başlama yaşının olmaması, kadınlarla, erkekler için ayrı türden okullar ya da programlar bulunmayışı gibi uygulamalar, aynılık eşitliği anlayışına dayanır. Buna göre, kanun önünde kadın-erkek dâhil

28 <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/right-to-education/normative-action/fundamental-principles/>

herkes eşittir. 1989 Mesleki ve Teknik Eğitim Sözleşmesi²⁹ de mesleki teknik eğitime eşit erişim hakkını tanıır. UNESCO 1990 Jomtien Herkes için Eğitim ve 2000 Dakar Eylem Çerçevesi, devletlerin fırsat ve muamele eşitliğini hayata geçirmek üzere kabul ettikleri temel enstrümanlardır.

Farklılık eşitliği ise, kişi ve kişi gruplarının eşit ya da aynı olmadıklarını olumlu yönde göz önünde bulundurur. Farklı durumlardaki bireylere farklı muamele yapılması gerektiğine göndermede bulunur ve dolayısıyla maddi eşitlik, farklıların eşitliği ya da gerçek eşitlik diye de ifade edilir (Gül ve Karan, 2011a: 5-7; Gül ve Karan, 2011b: 5-8; Ataman, 2008). Farklıların eşitliği, eşitsiz konumda olanın (kadın) eşitlik sağlanıncaya kadar, geçici, özel önlemler aracılığı ile farklı muamele görmesi fikrine dayanır; hem fırsatlarda hem de sonuçlarda eşitliği öngörür. Özellikle de nüfusun en fazla zarar görebilir kesimlerine vadettiği güvence açısından daha ileri bir eşitlik anlayışı olarak kabul edilebilir (Ataman 2008:12, Kurtoğlu 2015:49,160). Farklılık eşitliğinin öngördüğü **güvenceler arasında en bilinen uygulamalar** hükümetlerin ya da **üniversiteler, özel sektör kuruluşları** vb. gibi aktörlerin kota vb. yukarıdan aşağıya tasarlanan geçici özel önlemlerdir. Örneğin, **yükseköğretimde yatay eşitsizliklerle ilgili olarak kimi bölüm ya da fakülteleer kadın öğrenci kontenjanları tahsisi bu tür önlemlerdendir.**

Bu tür mekanizmaların, eşitsiz konumda olanların katılımıyla kurgulanmayışı, talepte bulunma aşamasına -örneğin, üniversiteye giriş aşamasına- gelememiş kadınların deneyimlediği dolaylı ayrımcılığa duyarlı olamayışı eleştirilere yol açmıştır. Sonuçta, üniversiteye başvuran kadınlarla, erkekler arasındaki kimi eşitsizlikler böylece azalırken, orta sınıftan ve yoksul kadınlar arasındaki mesafenin açılması olasılığı artabilecektir.

Bu itirazlar, katılımcı ve yerleşmiş demokrasiyle tamamlanan **dönüştürücü eşitlik** anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dönüştürücü eşitliğin hayata geçirilmesinin tek sorumlusu ve ana aktörü devlet değil, tüm kamusal kurum ve kuruluşlarla sivil toplumdur (Kurtoğlu, 2015: 49). Dönüştürücü eşitliğin bir başka özelliği de toplumsal cinsiyeti kategorik olarak tanımlamamasıdır. Buna göre eşitsizlik, cinsiyetle ilişkili farklılıklara referansla tanımlanan ve kadın ve LGBTİ gibi toplumsal grupların farklılıklarını anlamlı kılan iktidar ilişkilerinin kurgusudur. Bu kurgunun dönüştürülmesi, kendisini var eden iktidar kurumlarının ve toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesini hedefler (Kurtoğlu, 2015:101). Bu anlamda dönüştürücü eşitlik, hukuksal ve fiili eşitliğin ötesinde, toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarının dönüştürülmesini ve bunların toplumsal-kültürel ortamdaki tezahürlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik devrimci bir eşitlik anlayışı sayılır. Dolayısıyla hak temelli, yerel örgütlerin bilgi, deneyim ve katılımları asıl bu tür bir dönüştürme için gereklidir.

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW 1979) sadece yasalar önünde eşitlikle kalmayıp eğitim hakkını düzenlediği md. 10’da nitel eşitliğin sağlanması için eğitimin her tür ve düzeyinde gereken koşulların (md. 10 a,b) sağlanmasını, eşit fırsatlar yaratılmasını (md. 10 d,e,g) ve özel önlemler alınmasını (md. 10 f) öngörür. Madde 10, dönüştürücü eşitlik kapsamında devletin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve kadınların ayrımcılığa maruz kalmasına kaynaklık eden kalıplaşmış kavramların kaldırılması için eğitim sisteminin ve okul kültürünün dönüştürülmesini (md. 10 c) gerçekleştirecek stratejileri de belirler.

29 <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116385mb.pdf>

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) de bilgi alanında en önemli sorunun, sü-rekliliğini koruyan toplumsal cinsiyet kalıp-yargıları olduğunu savunmakta, toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarıyla ve ayrımcılığıyla mücadelenin, Europe 2020 hedefi olan, 30-34 yaş arasındaki gençlerde yükseköğretim diploması olanların oranını en az %40’a çıkaracağını saptamaktadır (EIGE, 2017). İstanbul Sözleşmesi (2014) de gerek devlete gerekse çeşitli kamu kurum ve ku-ruluşlarına dönüştürücü eşitlik kapsamında zihniyet değişikliğinin sağlanması için öğrenciler dahil genel olarak, toplumun ve profesyonellerin toplumsal cinsiyet konusunda eğitilmesi gö-revlerini yüklemiştir.

2.2.2 Ayrımcılık Yasağı /Ayrım Gözetmeme

Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesiyle beraber anılan ve onu bütünleyen bir yasaktır. **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**’ne (md. 2) göre herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilecektir.³⁰ Bildirge-de “**ayrımcılık**”, ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasal veya başkaca görüşe dayalı olarak gerçekleştirilen ve tüm hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engellemek veya sınırlandı-rmak anlamında kullanılmıştır.³¹ Eğitim hakkını düzenleyen her sözleşme, bu hakkın ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması yükümlülüğünü içerir.

UNESCO Anayasası’na (md. 1 paragraf 2b) dayanan, adı, amacı ve konusu ile ayrımcılığın ön-lenmesine yönelik **UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme**³² bu tür belgelerin ilk ve en önemlilerinden sayılır. Sözleşmeye (md. 1-3) göre **ayrımcılık**, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercih anlamına gelir. Sözleşmenin bu hükmü ‘eğitim’ terimiyle eğitimin tüm tür ve düzeylerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin niteliğini, standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini de belirler.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW md. 1) göre kadınlara karşı ayrımcılık siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşit-liğine dayanan insan haklarının ve özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hü-kümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım, dışlama veya kısıtlamadır. CEDAW (md. 10) eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak amacıyla kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere alınması ge-rekli önlemleri de belirlemiştir. Bu bağlamda UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ile CEDAW arasındaki önemli bir fark dikkat çekmektedir. Sözleşmelerden ilkinde md. 2/a uyarın-ca “Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının

30 http://www.unicef.org/doc/pdf/h_rights_turkce.pdf Erişim 03.08.20017

31 CCPR General Comment No. 18. (General Comments): Non-discrimination: 10/11/89. para 7
<http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm> Erişim 10.10.2017

32 <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f94db8aed204aec9fb71426abdd8380.pdf> Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme’nin (*Convention against Discrimination in Education*) orijinal metni için bkz. http://www.unesco.org/education/pdf/DISCR1_E.PDF

ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eşdeğerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi, Sözleşme’nin 1. maddesi anlamında ayrımcılık oluşturmayacaktır.” hükmü getirilmiştir. Buna karşılık CEDAW’da (md. 10 c) “Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için **karma eğitim**” hükmü geçerlidir.

2.2.3 İnsan Onuruna Saygı

İnsan onuruna normu, insanın sadece insan olması nedeniyle değerli ve saygıya değer bir varlık olması, dolayısıyla dokunulmaz, kaybedilmez hakların sahibi olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu çerçevede insan onurunun, insan haklarının temeli ve insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir öz değer olduğu düşünülür. İnsan onuru kavramı, antikitede ve Ortaçağ’da kişilerin statüleriyle bağlantılı olduğu halde Rönesans ve Aydınlanma süreçleriyle gelişen hümanist felsefeyle birlikte seçkinlerin ayrıcalığı olmaktan çıkarak, herkesin sahip olduğu nitelik olarak görülmeye başlar (Bulut,2008, Arslan,2015, Kafadar, 2015).

Sosyal bir kavram olarak insan onuru, kişinin hem kendisine duyduğu saygıyı hem de kendisine karşı başkaları tarafından duyulan saygıyı ifade eder. Bu doğrultuda, kavramın birinci yönü, yani insanın kendine karşı duyduğu saygı özsaygı, izzetinefis, haysiyet kelimeleri ile ikinci yönü, yani başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer ise şeref ve itibar kelimeleri ile anlamlandırılmaktadır.

Bir toplumsal kurallar bütünü olarak hukuk insanı insana, insanı topluma ve insanı devlete karşı koruyacaktır. Yani kişinin maddi / manevi bütünlüğüne veya kişiliğine karşı insanlık dışı uygulamalara / gaddarlığa / işkenceye rıza göstermesi de insan onuru normu dolayısıyla kabul edilemez (Neal, 2014, Çakar, 2013). O nedenle de çocuk ya da velisi, öğretmen şiddetini / tacizini şikâyet etmese dahi bir suç olarak soruşturulmasına engel olamaz.

İnsan onuru, uluslararası alanda kabul edilen temel hak ve özgürlük belgelerinde asal (substantive) ve temel norm niteliğini taşımaktadır (Neal, 2014). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin önsözünde “İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olması.”³³ ifadesiyle bu kavrama seçkin bir yer verilmiştir. Bildirge, insanın insan olmak nedeniyle sahip olduğu temel hakların listesini içermekle kalmayıp, insanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye gayret etmelerini de öngörür. Bütün insanların hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğduklarını, akıl ve vicdana sahip olduklarını belirten md. 1, insan onuru kavramının etik temellerine göndermede bulunur.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme³⁴ daha ilk cümlesinde, insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu ve eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın yeryüzündeki özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu ve bu hakların insanın

33 https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html

34 http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf Erişim

doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediği vurgusuyla başlamaktadır. Sözleşmede (md. 13/1) taraf devletler eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler.

AB Temel Haklar Şartı (2000)³⁵ md. 1, “İnsan onuruna saldırılamaz. İnsan onuruna saygı duyulup korunmalıdır.” hükmünü içermektedir. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966), insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu ve eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın, yeryüzündeki özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu dikkate alarak ve bu hakların insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediğini kabul ederek³⁶ başlar. Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne (1989, md. 28) göre de taraf devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.³⁷

Hayli karmaşık ve sınırları esnek bir kavram olmakla birlikte insan onuru, hastaları, tutukluları, aynı cinsiyetten evlilik, kürtaj, yaşamı sonlandırma vb. gibi çağdaş hukukun birbirinden çok farklı alanlarını ilgilendiren davaların temellendirildiği bir norm olarak ortaya çıkmaktadır (Neal, 2014).

2.3 Standartlar, Ölçütler ve İyi Örnekler

Hak temelli izleme-değerlendirme çalışmalarında referans çerçevesinin temel öğeleri, alanda mevcut olan standartlar, ölçütler ve iyi uygulamalar ya da örneklerdir. İnsan hakları standartları, ilgili insan hakları normlarına bağlı olan ve bu hakların gerçekleştirilmesinde uyulması gereken uluslararası düzeyde kabul görmüş kurallardır. Standartlar uygulamanın içeriğini, kapsamını, biçimini, işlevini vb. belirleyen ulusal ve uluslararası kabullerdir ve uygulamaya dair somut kriterleri biçimlendirirken, bu normlara dayalı olarak belirlenirler (bkz. Kurtoğlu, 2015, Guzman ve Verstappen, 2003). Ölçütler, izleme yapılacak alandaki normlar ve standartlar ile ilgili yasal çerçeve ya da ilkeler bütünüyle ilişkili olarak ulusal ya da uluslararası hedeflere işaret eder. Ölçüt kimi zaman doğrudan söz konusu edilen hak alanına ilişkin normlar ve standartlardır. Kimi zaman da, bir hakkın aşamalı gerçekleştirilmesi için belirli bir zamanda ulaşılması hedeflenen belirli bir düzeydir (Kurtoğlu, 2015: 191).

2.3.1 Standartlar

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi gibi eğitim hakkını güvence altına alan temel hak belgelerinin ilgili maddelerindeki düzenlemeler, insan hakları standartlarının çerçevesini oluşturmaktadır.

Daha önce değinildiği gibi BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (md. 13. ve 14), eğitim hakkının muhtevasına dair devletlerin hiçbir ayrımcılık gözetmeden

35 eyh.aile.gov.tr/data/542560ac369dc314a097ec25/abtemelhaklarsarti.doc

36 www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_05.pdf

37 https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23d.html

gerçekleştirmesine yönelik yükümlülüklerini belirleyen ve en önemli nicel ve nitel ölçümlerin oluşturulmasına rehberlik eden ilk uluslararası belge niteliğini taşımaktadır. ESKHUS’in bu kavramsal çerçevesi (4-A şeması)³⁸ daha sonraki hemen tüm insan hakları anlaşmalarında ve belgelerinde kabul görmüştür. Asgari standartlardan oluşan bu şema aynı zamanda tüm dünyada eğitim hakkını uygulamanın hedefini temsil eder, eşitsizlik ve hak ihlalleri konusunda katedilen yolu ve sonuçları belirlemeye yarar, göstergelerin geliştirilmesinde de önemli bir araç niteliğindedir. Bu hak bağlamında yapılacak bir izleme de söz konusu bileşenler dikkate alınarak tasarlanmalıdır (Pranevičienė and Pūraitė, 2010:7).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun eğitimde hak ihlallerini araştırmak ve raporlamak amacıyla görevlendirdiği özel raportörün çalışmaları, uluslararası ve ulusal hak belgelerinin soyut hükümlerinin gerçek yaşam sorunlarına uygulanması konusunda pratik rehber olarak (Tomasevski 2001, Ataman 2008), 4A şemasını kullanmıştır. Şemanın mevcudiyet ve erişebilirlik standartları fırsat eşitliği normuna uygun olarak eğitime katılımın -eğitim hakkının gerçekleşmesinin- kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik ise eğitimin, örneğin insan onuruna, farklılıklara saygı vb. gibi amaçları ya da “nasıl bir eğitim?” sorusu dikkate alınarak belirlenen “içerik” standartlarını ve insanların eğitimdeki haklarını işaret etmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Komitesi’nin, Sözleşme’nin (ESKHUS) 13. maddesine ait Genel Yorumu,³⁹ bütün biçimleri ve düzeyleriyle eğitimin içermesi gereken asgari standartları aşağıdaki biçimde açıklamıştır.

▪ Mevcudiyet

Taraf devletin hukuk alanı dahilinde, işlerliği olan eğitim kurumları ve programlarının sayısı yeterli düzeyde olmalıdır. Faaliyet göstermek için ihtiyaç duydukları şeyler, içerisinde işlev gösterdikleri gelişimsel bağlam da dahil sayısız faktöre dayanmaktadır. Örneğin, bütün kurumların ve programların binalara, her iki cinsiyet için sıhhi tesisata, güvenli içme suyuna, makul ücretler alan eğitimli öğretmenlere, eğitim materyallerine ve benzeri şeylere ihtiyaç duymaları olasıyken bazıları kütüphane, bilgisayar ve bilgi teknolojilerine de ihtiyaç duyabilir.

▪ Erişebilirlik

Eğitim kurum ve programları, taraf devletin yargı alanında ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilir olmalıdır. Erişebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu bulunmaktadır:

Ayrımcı gözetmeme: Eğitim, ayrımcılık yasağına uygun biçimde kanunen ve fiilen herkes için, özellikle de en savunmasız gruplar, örneğin kız çocuklar için erişilir olmalıdır. CEDAW’da eşit erişim, meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların okulöncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde her çeşit mesleki öğretimde sağlanmasını (md. 10 a); aynı öğretim programına katılmalarını, aynı sınavlara girmelerini, nite-

38 İngilizce’de availability, accessibility, acceptability and adaptability diye ifade edilen ve dördü de A harfleriyle başlayan standartlara karşılık olarak

39 ESKHK, E/C.12/1999/10 (ESKHUS Genel Yorum 13) <http://www.ihop.org.tr/2007/12/11/ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklar-komitesi/>

lik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almalarını, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmalarının sağlanmasını (md. 10/b) gerektirir.

Fiziksel erişebilirlik: Eğitim güvenli fiziksel erişim içinde, ya makul ölçüde uygun coğrafi yerde (örn. komşu okul) ya da modern teknoloji (örn. “uzaktan eğitim” programına erişim) yoluyla olmalıdır.

Ekonomik erişebilirlik: Eğitim herkes için maddi açıdan karşılanabilir olmalıdır. Erişebilirliğin bu boyutu ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimle ilişkili olarak ESKHUS 13. maddenin 2. paragrafının farklılaşan üslubuna tabidir: İlköğrenimin “herkese ücretsiz” sağlanması gerekirken, taraf devletler ücretsiz orta ve yükseköğrenimi giderek artan bir şekilde ortaya koymalıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin (1989)⁴⁰ ortaöğretim sistemlerinin tüm çocuklara açık olmasının sağlanmasını, gerekli durumlarda **mali** yardım yapılmasını ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemlerin alınmasını öngören 28. maddesi, zorunlu ve ücretsiz eğitimin bu düzeye de genişletilmesi olarak yorumlanabilecektir. Bu konuda **burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada** kız ve oğlan çocuklarla, kadınlara ve erkeklere aynı imkânların sağlanması (CEDAW md. 10 d) özellikle önemlidir.

▪ Kabul edilebilirlik

Müfredat ve öğretim yöntemleri dahil olmak üzere eğitimin biçimi ve esası öğrenciler ve uygun durumlarda ebeveynler için kabul edilebilir (örn. ilgili, kültürel açıdan uygun ve iyi kalitede) olmalıdır; bu, 13. maddenin 1. paragrafının gerektirdiği eğitim amaçlarına tabidir ve bu tür minimum eğitim standartları devlet tarafından onaylanabilir. Bu bağlamda eğitimde minimum kalite, güvenlik, çevre sağlığı standartlarının gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır (Tomasevski, 2001: 12-13).

▪ Uyarlanabilirlik

Eğitim esnek olmalıdır; böylelikle, değişen toplumların ve toplulukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilir. Tomasevski bu bağlamda eğitimin engelli, çalışan, göçmen, korunmaya muhtaç gruplar vb. kategorilerden gelenlerin gereksinim ve koşullarına uyarlanabilir olmasını vurgular ve eğitim hakkının çeşitli bileşenlerinin birbirleriyle ve diğer insan haklarıyla karşılıklı ilişkisine de dikkat çeker. Örneğin, çocuk evliliklerinin ya da işçiliğinin önlenmesi eğitim aracılığıyla gerçekleştirilebilecek haklar arasında sayılır (Tomasevski, 2001: 12-13).

▪ Özel Önlemler

ESKHK 4-A, standartların kız çocukların ve kadınların eğitim haklarının gerçekleşmesinde nasıl uygulanacağı konusunda önemli yorumlarda bulunmuştur. ESKHK, eğitime erişim bakımından en dezavantajlı gruplardan biri olan kız çocukların eğitime erişim imkânı önündeki temel engeller olan toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp-yargılarla mücadele edilmesi gerektiğini, hem eğitim hakkına ilişkin ESKHUS Genel Yorum 13’te hem de çeşitli devletlerin raporlarına ilişkin sonuç

40 http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf

gözlemlerinde sıkça ifade etmiştir. ESKHK, bu açıdan kırsal kesimdeki kız çocukların durumunun daha kötü olduğunu vurgulamıştır.⁴¹

Genel Yorum 13 “kadın ve erkekler ile dezavantajlı grupların gerçek anlamda eşitliğini sağlamak amacıyla **geçici özel tedbirlerin alınması, söz konusu tedbirler** farklı gruplar için farklı ya da eşitsiz standartların oluşması ve sürmesine yol açmadığı ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra tedbirler devam ettirilmediği sürece, eğitimde ayrımcılık yapılmaması hakkının bir ihlali değildir.”⁴² görüşündedir. Küçük yaşta evlenen kız çocukların okulu bırakmaları ve ailelerin kız çocukların eğitimine önem vermemesi nedeniyle komite, ailelerin kız çocuklarını okula göndermesini sağlamak için devletlerin teşvikler dahil olmak üzere çeşitli önlemler almaları gerektiğini ifade etmektedir. Komiteye göre, bu önlemlerin biri, ilk ve ortaöğretimin yasa ile zorunlu hale getirilmesi ve yasanın ihlali halinde etkili yaptırımların uygulanmasıdır. CEDAW Komitesi de (5 Sayılı Tavsiye Kararı, 7. Oturum, 1988) taraf devletlerin kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve işgücü piyasasıyla bütünleşmelerini sağlamak üzere pozitif eylem, tercihli muamele ya da kota sistemi gibi geçici özel tedbirlerden daha çok yararlanmasını tavsiye etmektedir.⁴³

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi⁴⁴ md. 14, eşitlik ilkesinin, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören önlemlerin sürdürülmesini veya benimsemesini engellemediğini ifade etmektedir.

■ Güçlenme

Kız çocukların ve kadınların eğitim hakkından ve eğitim aracılığıyla diğer haklardan da yararlanabilecek duruma kavuşturulması. Çeşitli uluslararası metinlerde eğitimin **kadınların ve kız çocukların** güçlenmesindeki işlevi konusunda standartlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda özellikle CEDAW Komitesi’nin tavsiye kararlarında⁴⁵ çeşitli örnekler yer almaktadır: Kadınlara, sözleşmenin 10 (h) maddesi gereğince, cinsel sağlık eğitimi ve aile planlaması hizmetlerinin temin edilmesi (CEDAW 21 Sayılı Tavsiye Kararı, md. 22, 13. oturum, 1994); yaşlı kadınların kendi hakları ve hukuki hizmetlere erişim yolları konusunda bilgilendirilmeleri (27 Sayılı Genel Tavsiye 4-22 Ekim 2010, md. 40, md. 17, 20. Oturum, 1999) vb.

Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler (İlke 23/4) ülke içinde yerinden olmuş kimselere, özellikle gençlere ve kadınlara, kamplarda yaşıyor olsun ya da olmasınlar, imkânlar el verdiği anda eğitim ve öğretim imkânları sağlanmasını öngörmektedir. UNESCO’nun 1997 tarihli Teknik ve Mesleki Eğitime İlişkin Yeniden Gözden Geçirilmiş Tavsiyesi (md. 57 a,b,c) ise teknik eğitim ve öğretim programları için önkoşul olan matematik ve doğa bilimleri gibi konuları çalışmalarını için kız çocukların ve kadınların cesaretlendirilmesini vurgulamıştır.

41 Agy.

42 Agy.

43 [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf)

44 <http://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

45 [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf)

CEDAW Komitesi (KKAÖK), azınlıklara mensup kadınların, eğitim hakkı bakımından etnik kökenlerine ve cinsiyetlerine dayalı çoklu ayrımcılıkla karşılaştığını, devletlerin bu sorunu aşmak üzere yasal ve idari tedbirler almaları ve sosyal yardım sağlamaları gerektiğini ifade etmiştir. Kırsal kesimdeki kız çocukların eğitime erişemediğini, bu durumun değişmesi için özel tedbir ve teşviklere ihtiyaç olduğu da komite yorumları arasındadır. KKAÖK’nın dikkat çektiği bir başka konu, kız çocukların geleneksel olarak kadınların yoğun olarak bulunduğu alanlarda eğitim görmeye yönlendirilmesidir. Komite, bu durumun kadınların çalışma hayatına erişimini de sınırlandırdığını ve değişmesi gerektiğini ifade etmektedir. Aynı komite ayrıca, anadili resmi dil ile aynı olmayan kız çocukların eğitime erişim bakımından çoklu ayrımcılıkla karşılaşması ihtimalinin altını çizmektedir (Gül, 2009).

Erkekler ile kadınlar arasında var olan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan yetişkinler için programlar ile okuma-yazma programları da dahil, **sürekli eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkânlar** sağlanması, kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız çocuklar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi⁴⁶ de (CEDAW md. 10 e, f) eğitimin güçlenmeyi sağlayıcı standartları arasındadır.

▪ Farkındalık sağlama

Eğitimin, dönüştürücü eşitlik normu kapsamında zihniyet değişikliğinin sağlanması / farkındalık yaratma rolünü merkeze alan standartlar konusunda da çeşitli örnekler geliştirilmiş bulunmaktadır.

CEDAW Komitesi tavsiye kararları uyarınca:

- ▶ Devletin, kadınların sosyal eşitliği ilkesinin tam olarak işlerlik kazanmasını engelleyen önyargıların ve mevcut uygulamaların ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak üzere, etkin olarak eğitim ve kamu bilgilendirme programları başlatması (3 Sayılı Tavsiye Kararı, 6. Oturum, 1988);
- ▶ adli ve uygulayıcı personelin toplumsal cinsiyet eğitimi (19 Sayılı Tavsiye Kararı 11. oturum, 1992 Özel tavsiye 24 b);
- ▶ tüm hükümet organlarına cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda yeterli eğitim ve farkındalık programları (27 Sayılı Genel Tavsiye 4-22 Ekim 2010 md. 17);
- ▶ sağlık çalışanlarına toplumsal cinsiyet eğitimi (24 Sayılı Tavsiye Kararı 20. Oturum, 1999 md. 12) verilmesi

bu tür örneklerdendir.

Komite, yaşlı kadınların hakları konusunda adli yardım sorumluları ve hukuk destek elemanlarının yanı sıra polise ve yargı mensuplarına eğitimler verilmesi; kamu kurum kuruluşlarında yaşlı kadınları etkileyen yaş ve cinsiyetle ilintili diğer konularda hassasiyet geliştirilmesi ve bununla ilgili eğitimler düzenlenmesi (27 Sayılı Genel Tavsiye 4-22 Ekim 2010) konusunda da tavsiyede bulunmuştur.

46 https://www.unicef.org/turkey/pdf/_gi18.pdf, https://www.tbmm.gov.tr/komiyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf

İstanbul Sözleşmesi (2014) ise bu konudaki ayrıntılı hükümleri nedeniyle özellikle önem taşımaktadır. Bu bağlamda devletler:

- ▶ Öğrenciler dahil genel olarak, toplumun ve profesyonellerin toplumsal cinsiyet konusunda eğitilmesi (Bölüm VII md. 1.2.2),
- ▶ Gayri resmi eğitim faaliyetlerinde (Bakırcı, 2015)⁴⁷, spor, kültürel ve boş zaman hizmetlerinde ve medyada, aynı ilkeleri geliştirmek amacıyla hareket edilmesi, gayri resmi eğitim faaliyetlerinde, spor, kültür ve boş zaman hizmetlerinde ve medyada, yukarıdaki bentte bahsedilen ilkeleri geliştirmek amacıyla, gerekli adımların atılması (md.14),

taahhütlerinde bulunmaktadır. Sözleşmenin 15. maddesine göre de:

- ▶ Taraf devletler, sözleşme kapsamında yer alan her türlü şiddet eyleminin mağdurları veya failleriyle ilgilenen profesyoneller için bu tür şiddetin önlenmesi ve belirlenmesi, kadın-erkek eşitliği, mağdurların ihtiyaç ve hakları ile ikincil mağduriyetlerin engellenmesine ilişkin, uygun eğitimin verilmesini sağlayacaktır. Taraf devletler, bu eğitimlerin, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet vakalarının uygun sevk ve idaresini sağlamak üzere, koordineli ve çok birimli bir işbirliğine yönelik eğitimleri içermesini teşvik edecektir.
- ▶ İlgili profesyoneller, yargıda, hukuk mesleğinde, infaz kurumlarında, sağlık hizmetlerinde, sosyal çalışma ve eğitim alanlarında görev yapan kişileri kapsar. Taraflar, yargı süreçlerinde yer alan profesyonellere (özellikle yargıçlara, savcılara ve avukatlara) eğitim sağlarken, yargı mesleğinin bağımsızlığından ve bu mesleğe mensup olanlara verilecek eğitimin özerkliğinden kaynaklanan hususlara dikkat etmelidirler.
- ▶ Profesyonellerin, bu sözleşme kapsamına giren şiddet biçimlerinin çok sayıda nedenine, tezahürüne ve sonuçlarına ilişkin olarak eğitilmeleri ve duyarlılaştırılmaları, bu tür şiddet olaylarının önlenmesi açısından etkili bir araç olacaktır. Eğitim, kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddet konusunda profesyonellerin duyarlılaşmalarını sağlamakla kalmayacak, ayrıca onların mağdurlara bakışını ve mağdurlara yaklaşım biçimlerini de değiştirecektir. Ayrıca eğitim, mağdurlara sağlanan desteğin mahiyetini ve kalitesini de önemli ölçüde iyileştirecektir.
- ▶ Profesyonellere aynı zamanda çok sayıda kuruluşla birlikte çalışma eğitimi de verilmeli, böylece profesyoneller çeşitli alanlardaki diğer profesyonellerle birlikte çalışma açısından donanımlı kılınmalıdır (Bakırcı, 2015: 170-171).
- ▶ Anaakımlaştırma ya da toplumsal cinsiyet eşitliğinin eğitime özümsemesini sağlamalıdır.

CEDAW (md. 10 c), erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için **karma eğitim** ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türlerinin teşvik edilmesini ve özellikle okul kitapları ve ders programlarının gözden geçirilmesini ve bu öğretim metoduna göre uyarlanmasını gerektirmektedir.

47 Bakırcı, 2015. Avrupa Konseyi üyesi devletlerde yaygın eğitimin birçok biçimi vardır ve bunlara ayrıca farklı atıflarda bulunmaktadır. Genel olarak alındığında “yaygın eğitim tesisi”, örgün sistem dışında gerçekleştirilen organize eğitimi anlatır: Örneğin, topluluk temelli veya dinsel eğitim tesisleri, etkinlikleri, projeleri, sosyal pedagoji temelli kurumlar, topluluk grupları veya diğer kuruluşlar tarafından düzenlenen eğitimler gibi (örneğin, izcilik, yaz okulları, okul sonrası etkinlikler, vb.) (Bkz. dn.25).

2014 İstanbul Sözleşmesi (md. 14/1) uyarınca da taraf devletler gerektiğinde öğrencilerin gelişen kapasitesine uygun olarak, kadın-erkek eşitliği, kalıplaşmamış toplumsal cinsiyet rolleri, karşılıklı saygı, kişisel ilişkilerdeki çatışmalarda çözüm yolları, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişisel bütünlük hakkı gibi konulara ilişkin öğretim materyallerinin resmi müfredata ve eğitimin her seviyesine eklenmesi için gerekli adımları atacaktır (Bakırcı, 2015:169).

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla ya da ayrımcılık yasağıyla ilgili standartlara diğer uluslararası hak belgelerinden birçoğunda da rastlamak mümkündür. Bu tür örnekler, CEDAW’da değinilmemiş boyutlara ilişkin olabileceği gibi CEDAW hükümlerinin desteklenmesi, geliştirilmesi, yeni boyutlar eklenmesi anlamına gelebilmektedir. CEDAW’ da **temel eğitime** ait bir standart konulmamış olmasına karşın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin md. 13/2 d’yi yorumlayan ESKH Komitesi (Genel Yorum 13) temel eğitim hakkından yararlanmanın yaş veya cinsiyet ile sınırlı olmadığını ayrıca vurgulamıştır.⁴⁸ İlköğretimlerinin süresini tamamlamamış ya da bu eğitimi almamış olan bireyler temel eğitim veya temel öğrenim alma hakkına sahiptir (EHKS md 13/2 d). Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesi (md. 5) ilköğretimi “Çocukların aile dışında temel eğitimlerini sağlayan temel sistem.” olarak tanımlamaktadır. İlköğretim, temel öğrenim ile eşanlamlı olarak kullanılmamaktadır. Öte yandan, bu iki kavram arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bakımdan, ESKH Komitesi “ilköğretim temel eğitimin en önemli bileşenidir” diyen Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)’nin görüşünü benimsemektedir. Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesi’ne (md. 1) göre temel öğrenme ihtiyaçları “Okuma-yazma, sözel ifade, hesap ve problem çözme gibi asli öğrenme araçları ile insanoğlunun hayatta kalmak, kapasitesini tam anlamıyla geliştirebilmek, haysiyetli bir biçimde yaşayabilmek ve çalışabilmek, gelişime ve kalkınmaya tam anlamıyla katılabilmek, yaşamının kalitesini artırabilmek, bilinçli karar alabilmek ve öğrenmeye devam edebilmek için ihtiyaç duyacağı bilgi, beceriler, tutumlar ve değerlerdir.” (UNESCO, 1994).

Kimi **uluslararası mahkeme kararlarında** da normlara ilişkin standartların ve ölçütlerin belirlendiği görülmektedir. AİHM Danimarka ilkokullarında okutulan cinsel eğitim dersinin, öğrencilere cinsel hayat konusunda belli fikirlerin aşılması yahut belli bir cinsel davranışın değil; fakat bu konuda kendilerine objektif, bilimsel ve sağlık bakımından yararlı bilgiler verilmesini amaçladığı; bu görevin demokratik devlet anlayışı içinde kamu yararına yönelik faaliyet sınırlarını aşmadığı; üstelik ana-babanın çocuklarına, kendi dini ve felsefi inançlarına uygun bilgi ve eğitim verme serbestisinin engellenmediği gerekçesiyle 2. maddenin çiğnenmediğine karar vermiştir (Çalışkan, 2007:311).

2.3.2 Ölçütler

Guzman ve Verstappen’e göre, “ölçüt belli göstergeler kullanıldığında ulaşılmaması hedeflenen düzeydir. Örneğin, yetişkin okuryazarlığı bir gösterge olarak kullanıldığında bunun düzeyinin %75 olması, o göstergeye ilişkin ölçüttür” (2003: 29).

Belli bir alana ilişkin önlemlerin etkin sonuç verip vermediği, bu hedefin ortaya koyduğu ölçüte bağlı olarak değerlendirilebilir. Kimi zaman bir hakkın gerçekleşmesine ilişkin olarak belirlenen

48 www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/04/ESKHKG13-3.doc

ölçütün karşılanamaması ya da hedef olarak bir ölçütün bile belirlenmemiş olması, devletin saygı gösterme sorumluluğu çerçevesindeki hak ihlali olarak değerlendirilebilir (bkz. Guzman ve Verstappen 2003, Kurtoğlu: 2015: 192).

Kadınların ve kız çocukların eğitim haklarıyla ilgili sorunların çapı ve bu konuda giderek artan farkındalık, gerek kadın hareketlerinin ve öteki hükümet dışı kuruluşların gerekse özellikle CEDAW sonrası dönemde Birleşmiş Milletler’in ilgili organlarının, ilerlemeyi hızlandırmak ve izlemeyi kolaylaştırmak amacıyla uluslararası belgelerde ölçütler belirleme eğilimini güçlendirmiştir. Dolayısıyla, özellikle de yeni yüzyıla geçiş döneminde bu tür ölçütlerin, küresel taahhütlerde ısrarla yinelenildiği ve yenilendiği görülür. Aşağıda, eğitim hakkıyla ilgili temel uluslararası belgelerde tespit edilen ölçütlere yer verilmektedir.

▪ UNESCO Herkes İçin Eğitim (EFA) Hedef ve Ölçütleri

UNESCO’nun ilki, 1990’da **Jomtien** (Tayland)’de düzenlenen konferansla başlayan Herkes İçin Eğitim programı (EFA) ulusal hükümetlerle STK’ların yanı sıra UNESCO ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan oluşan küresel bir koalisyonudur. **EFA Dünya Bildirgesi**’nin altı temel hedefinden toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan üç maddede, **2000** yılına kadar gerçekleştirilmek üzere ölçütler konulmuştur⁴⁹. Bu ölçütler:

- ▶ Kız çocukların ücretsiz, zorunlu ve kaliteli ilköğretimine tam olarak kavuşturulması;
- ▶ Özellikle kadınlar için **temel ve sürekli eğitime eşit ölçüde erişimin %50 oranına çıkarılması**;
- ▶ İlk ve orta dereceli eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır.

Bildirge, bu son hedefte ayrıca, kız çocukların kaliteli temel eğitime tam erişimlerine ve başarılı olmalarına odaklanarak, eğitimde cinsiyet eşitliğinin 2000 yılına kadar sağlanmasını vurgulamaktadır.

EFA program hedefleri çok önemli ve dirimsel nitelik taşımasına karşın başlatıldığından sonraki on yıl içinde ülkelerin taahhüt ettikleri hedeflere ulaşılması mümkün olmamıştır. Bu nedenle de 2000’de Herkes İçin Eğitim Programı çerçevesinde Dakar (Senegal)’da toplanan Dünya Eğitim Forumu’nda 2015 için “kuvvetli uluslararası mutabakat ve çözüm sağlayan, yararlı, ulaşılabilir ve düşük maliyetli altı hedef” belirlenmiştir. **Dakar Eylem Çerçevesi** (Dakar Framework of Action, DFA)⁵⁰ diye de anılan bu hedefler, önceki Bildirge’nin toplumsal cinsiyetle ilgili içeriğini yinelemektedir:

- ▶ 2015 yılına kadar, başta kız çocukları olmak üzere zor şartlara ve etnik azınlıklara mensup bütün çocukların kaliteli ve ücretsiz eğitime erişimleri ve **zorunlu ilköğretimi tamamlamalarının garanti edilmesi**;
- ▶ 2015 yılına kadar, başta kadınlar olmak üzere yetişkinler arasında **okuryazarlık düzeyinin % 50 oranında artması** ve tüm yetişkinler için temel ve sürekli eğitime eşit ölçüde erişimin sağlanması;

49 <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf>

50 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1681Dakar%20Framework%20for%20Action.pdf>
Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı - TBMM <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>

- 2005 yılına kadar cinsiyet eşitsizliğinin ilk ve ortaöğretimden kaldırılması ve kız çocukların iyi kalitedeki temel eğitime erişimlerine odaklanarak, 2015 yılına kadar eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılması.

Ancak Dakar’da, kız çocukların sadece zorunlu ilköğretime kavuşturulmaları değil, bu eğitimi tamamlamaları ölçütü konulmuştur. Kız çocuklar ve kadınlar için temel ve sürekli eğitime eşit ölçüde erişim yerine bu kez, okuryazarlık düzeyinin %50 oranında artırılması söz konusudur. İlk ve ortaöğretimden cinsiyet eşitsizliğinin kaldırılması ise 2015’ten 2005 yılına çekilmiştir.

15 Mayıs 2015’te Incheon (Güney Kore) de toplanan Herkes İçin Eğitim Dünya Forumu, 2000 yılında kabul edilen Dakar Eylem Çerçevesi (DFA) ile Bin Yıl Hedefleri’nin izinde alınan mesafeyi değerlendirmeye odaklıdır. **Incheon Eylem Çerçevesi**, farklı eşitlik anlayışlarını dikkate alarak maliyet ve ayrımcılık gibi sorunların, insanları nitelikli eğitim almaktan yoksun bırakmasını önlemeyi amaçlar. Herkes için yaşam boyu eğitimi ve dokuz yılı zorunlu olmak üzere 12 yıllık ücretsiz eğitimi taahhüt eder. Bildirgenin standart ve ölçütleri, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin ‘eğitim’ hedefi üzerinden kurgulanmıştır:

- 2030 yılına kadar, tüm kız ve erkek çocukların amaca uygun ve geçerli öğrenme çıktıları kazandıran, **ücretsiz, eşit, nitelikli ilk ve ortaöğrenimi tamamlamalarının** sağlanması
- 2030 yılına kadar, tüm kız ve erkek çocukların, nitelikli erken çocukluk gelişimi, bakımı ve ilkokula hazırlık sağlayan **okulöncesi eğitime erişimi**
- 2030 yılına kadar, tüm kadın ve erkeklerin nitelikli ve düşük maliyetli **mesleki, teknik ve üniversite dahil yüksek eğitime erişimi**
- 2030 yılına kadar, **eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması**, engelliler, yerli halklar ve çocuklar dahil, savunmasız kişiler için eğitimin ve mesleki yetiştirme her düzeyine eşit erişimin sağlanması
- 2030 yılına kadar, **kadın ve erkek yetişkinlerin önemli bir kesiminin okuryazarlık ve sayısal becerileri** kazanması.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını, herkes için eğitim hakkının sağlanmasının ciddi bir koşulu olarak özellikle vurgulayan bildirge, toplumsal cinsiyete duyarlı siyasaların, planlama ve öğrenme ortamlarının desteklemesini; öğretmen yetiştirme ve program geliştirmede toplumsal cinsiyet konularının ana akımlaştırılmasını; okullarda toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ve şiddete son verilmesini taahhüt etmektedir.⁵¹

■ Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Hedef ve Ölçütleri

1995’te bir taahhütler konferansı olarak Pekin’de toplanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nın ardından yayınlanan **Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu**’nda, eğitim hakkıyla ilgili

51 Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4
Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all
<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656e.pdf>
http://www.unesco.org/new/en/brasilia/about-this-office/single-view/news/education_2030_incheon_declaration_and_and_framework_for_ac/
Dünya Eğitim Forumu Eğitimin Geleceğine ilişkin Bildirgeyi Benimsedi, <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22568>

olarak 2000 yılına kadar gerçekleştirilmesi taahhüt edilen stratejik hedefler:

- ▶ **Eğitime eşit ulaşılabilirlik** sağlamak;
- ▶ Kadınlar arasındaki **okumaz-yazmazlığı** ortadan kaldırmak;
- ▶ Kadınların, bilim ve teknolojiye ulaşılabilirliğini ve **eğitimi sürdürmelerini** sağlamak;
- ▶ Kız çocuklar ve kadınlar için **yaşam boyu eğitim ve öğrenimi** sağlamaktır (Tan, 2000:98).

Bu hedefler bildirgenin aşağıdaki maddelerinde şöyle ifade edilmektedir:

Madde 27: **Temel eğitimin, ömür boyu eğitimin, okuryazarlığın ve öğretimin ve kız çocuklarla, kadınlar için** birinci basamak sağlık hizmetlerinin **sağlanması** yoluyla sürekli ekonomik büyümenin dahil olduğu, insanı merkez alan sürdürülebilir kalkınmayı yaygınlaştırmaya,

Madde 30: Eğitimde ve sağlık hizmetlerinde **kadınlarla, erkeklere eşit davranılmasını** ve bunlara eşit ulaşmalarını güvence altına almaya ve eğitim kadar kadının cinsel sağlığını ve üreme sağlığını artırmaya;

Madde 35: **Kadınların ve kız çocukların** ilerlemesini ve güçlendirilmesini artıracak bir araç olarak, kadınların, toprak, kredi, bilim ve teknoloji, **mesleki eğitim, bilgi**, iletişim ve pazarlar dahil ekonomik kaynaklara eşit ulaşmalarını sağlayacak ve uluslararası işbirliği yoluyla bu kaynaklara eşit ulaşmanın yararlarını kullanacak şekilde **kapasitelerini geliştirmeye kararlıyız**⁵².

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (md. 27) kız çocuklarla, kadınlar için CEDAW’da sayılan eğitim türlerine temel eğitimin, ömür boyu eğitimin, okuryazarlığın da sağlanmasını eklemiştir. Deklarasyon (md. 30) eğitimde kadınlarla, erkeklere eşit davranılmasını ve bunlara eşit ulaşmalarını güvence altına almayı da taahhüt etmiştir.

■ Pekin + 5 Hedef ve Ölçütleri

Pekin +5: Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış Hedefleri Konferansı, daha evvelki konferanslarda benimsenen ve hedefi kadınların kalkınmadan eşit pay almasıyla sınırlı olan “Kalkınmada Kadın” stratejisinden, toplumdaki tüm iktidar ilişkilerini değiştirme hedefini içeren “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” stratejisine resmi geçişi simgeledi (Anıl, et.al. 2001: 17). Eğitimle ilgili olarak:

- ▶ 2005 yılına kadar ilk ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet farkının giderilmesi. 2015 yılına kadar kız-erkek bütün çocuklara ücretsiz, zorunlu ilköğretim hakkı sağlanması. Aradaki farkı artırdığı saptanan politikaların ortadan kaldırılması (67 c).
- ▶ Özellikle yetişkin kadınlar arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranında (2015’e kadar en az yüzde 50 oranında) düşüş sağlanması (95 f) taahhüt ediliyordu (Anıl, et al.. 2001).

■ Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (MDG)

Eylül 2000’de toplanan BM Genel Kurulu’nda “küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu” kabul eden toplam 189 üye ülke

⁵² <http://www.ihd.org.tr/birlesmis-milletler-pek-in-deklarasyonu/>
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>

tarafından ilan edildi. Söz konusu ilkelerin hayata geçirilmesi için sekiz hedef belirlenmiştir. Bu sekiz MG, her bir ülke için **2015 yılına kadar** sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçimde gösterecek şekilde geliştirilmiştir.⁵³ Hedeflerden ilki olan yoksulluğun giderilmesi ve yaşam koşullarının geliştirilmesinin eğitim olmadan sağlanamayacağı, öteki iki hedefin ise özellikle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini ilgilendirdiği görülmektedir. Bu hedefler, 2015 yılına kadar:

- ▶ Bütün kız ve erkek çocukların nitelikli temel eğitim olanaklarına sahip olmaları ve bu eğitimlerini tamamlamaları. Burada beklenen, her erkek ve kız çocuğun bu olanaklarla eşit biçimde donatılmasıdır.
- ▶ İlk ve ortaöğretimdeki bütün cinsiyet eşitsizliklerinin, 2015 yılına kadar ortadan kaldırılmasıdır. Sonuçta, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi gereken; okula kayıt, okulu tamamlama ve öğrenimde başarı yönleri de dahil olmak üzere eğitimde tam bir cinsiyet eşitliğidir (Tan, 2008:27-28).

▪ Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Ölçütleri (SDG)

2012 yılında Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda dünyanın karşı karşıya olduğu acil çevresel, siyasal ve ekonomik sorunlara yönelik olarak kabul edilmiş ve onur kırıcı yoksulluğu ortadan kaldırmak üzere 2000 yılında küresel seferberlik başlatan Bin Yıl Kalkınma Hedefleri’nin yerini almıştır.⁵⁴ Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden dördüncüsü eğitimle ilgili olup herkes için kapsayıcı, eşit ve **nitelikli eğitimin** ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının sağlanmasına yöneliktir. Tablo 1’de Hedef 4 kapsamındaki eğitimle ilgili alt hedef ve ölçütlere yer verilmiştir.

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4: Nitelikli Eğitim

Hedef 4.1 2030’a kadar tüm kız ve oğlan çocukların ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli bir ilköğretim ve ortaöğretime tamamlamalarının ve böylece ilgili ve etkili öğrenme çıktılarının elde edilmesinin sağlanması.
Hedef 4.2 2030’a kadar bütün kız ve oğlan çocukları ilköğretime hazır hale getirecek nitelikli erken çocukluk bakımına ve okul öncesi eğitimine erişimin güvence altına alınması.
Hedef 4.3 2030’a kadar bütün kadın ve erkeklerin bütçelerine uygun ve nitelikli mesleki, teknik eğitim ve üniversiteyi de kapsayan yükseköğretime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması.
Hedef 4.4 2030’a kadar istihdam, insana yakışır işlerde çalışma ve girişimciliğe yönelik teknik ve mesleki becerileri de kapsayan becerilere sahip gençlerin ve yetişkinlerin sayısının önemli ölçüde artırılması.
Hedef 4.5 2030’a kadar eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve engelliler, yerli halklar (indigenous peoples) ve kırılgan durumdaki çocuklar dahil, savunmasız insanların her düzeyde eğitim ve mesleki öğretime eşit erişimlerinin sağlanması.

53 <http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf>

54 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html>

Hedef 4.6

2030’a kadar bütün gençlerin ve hem kadın hem de erkek olmak üzere yetişkinlerin büyük bir bölümünün okuryazar olmasının ve matematiksel beceriler kazanmasının güvence altına alınması.

Hedef 4.7

2030’a kadar bütün öğrencilerin, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi, küresel vatandaşlık ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının takdiri yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerileri kazanımının sağlanması yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerileri kazanımının sağlanması.

Hedef 4.A

Çocuklara, engellilere, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim olanaklarının yaratılması, geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddetsiz, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması.

Hedef 4.B

2020’ye kadar, özellikle en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki mesleki teknik eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri, mühendislik ve bilim programlarını kapsayan yükseköğrenim programlarına kayıt olanağı sunan bursların sayısının küresel olarak önemli ölçüde artırılması.

Hedef 4.C

2030’a kadar, öğretmen eğitimi için uluslararası işbirliğinin de yardımıyla özellikle en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli öğretmen sayısının önemli ölçüde artırılması.⁵⁵

■ Avrupa Komisyonu 2006-2010 Kadın-Erkek Eşitliği Yol Haritası Ölçütleri

Cinsiyet eşitliği düzeyini, Avrupa Birliği politika çerçevesi içinde ölçmek amacıyla Cinsiyet Eşitliği Endeksi’ne yönelik gereksinim ilk kez Avrupa Komisyonu’nun 2006-2010 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası’nda ortaya konulmuş ve ardından komisyonun 2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Hareket Planı’na dâhil edilmiştir.⁵⁶ Belgedeki eğitimle ilgili hükümler:

- ▶ **Kadınların bilimsel ve teknik kariyerlere erişimini** geliştirerek bu alandaki dengesizliği düzeltmek ve **kamusal araştırma sektörünün öncü konularında %25 kadın katılımını** sağlamak üzere toplumsal cinsiyet perspektifinin yerleştirilmesi,
- ▶ **Toplumsal cinsiyet temelli şiddetin yok edilmesi için eğitim** ve bilginin sağlanması,
- ▶ **Eğitim, kültür ve işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet önyargılarının yok edilmesi** için erken yaşlardan başlayarak mücadele edilmesi, öğrencilere ve öğretmenlere farkındalık eğitimi sağlanması, **genç kadın ve erkeklerin geleneksel olmayan eğitimleri denemelerinin desteklenmesi**, eğitim sisteminin gençlere yeterli nitelikleri kazandırması, erken okul terkiyle baş etme ve yaşam boyu eğitim stratejilerinin önemsenmesi,
- ▶ Geleneksel olmayan toplumsal cinsiyet rolleri geliştirme konusunda **farkındalık yaratma** kampanyalarının desteklenmesi ve **okullardaki iyi örneklerin paylaşılması**,
- ▶ **Toplumsal cinsiyet temelinde bütçeleme**nin özendirilmesi (TÜSİAD-KAGİDER, 2008: 28) olarak düzenlenmiştir.

55 <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg4>
<http://www.sgsistanbul.org/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>

56 eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf

Yukarıda incelenen belgeler, neredeyse yarım yüzyıllık bir sürede kadınların ve kız çocukların eğitim hakkıyla ilgili olarak uluslararası toplulukların hedeflerinin ve ölçütlerinin evrim sürecini göstermektedir. Ancak, aynı hedef ve ölçütlerin sayısız belgede yinelenişi, sonuçların her zaman beklentilerin gerisinde kaldığının da işaretidir. Elimizdeki en güncel küresel standart ve ölçütleri içeren Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri hâlâ, okumaz-yazmazlığın büyük kısmı kadın olan genç ve yetişkin nüfusta yakıcı bir sorun olmayı sürdürdüğünü itiraf etmektedir. Eğitim tür ve çeşitlerindeki toplumsal eşitsizliklere son verilmesine bu kez, 2030’a kadar süre tanınmıştır. Aynı belge, ilk hak belgelerindeki asgari, eşit, ücretsiz ve nitelikli eğitimden yararlanma koşulunun, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kadın olan kesimi için bir “hedef” olmaktan öteye geçemediğinin, devletlerin belirlenen sürelerde belirlenen ölçütleri karşılayamadıklarının da göstergesidir.

2.3.3 İyi Örnekler

Hak temelli izlemenin atıf çerçevelerinden biri de iyi uygulamalar ya da örneklerdir. Bu alanda ciddi bir kaynak birikimine ulaşılmış bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşlarla çeşitli kamusal aktörlerin ve STK’ların, kadın haklarının gerçekleştirilmesine yönelik iyi uygulamalarını ve deneyimlerini paylaşma yolundaki pratikleri bu birikimin temel öğelerindedir.

▪ Birleşmiş Milletler’in Kız Çocukların Eğitimi Girişimi’nin (UN Girls Initiative, UNGEI-ODI) İyi Uygulamalar İşbirliği

İyi örnekler ve engeller konusunda bir veri tabanı oluşturmak suretiyle toplumsal cinsiyet eşitliği ve kız çocukların eğitimiyle ilgili olarak küresel düzeyde politika gündemi oluşturmaya çalışılmaktadır. Projenin temel hedefleri:

- ▶ Çeşitli disiplin ve sektörlerden öğrenilmiş derslere dayanarak, eğitim politikalarını ve programlarını yönlendirmek üzere toplumsal cinsiyet eşitliği ve kız çocukların eğitimiyle ilgili küresel diyaloga ve kanıta dayalı veri tabanı oluşturulmasına katkıda bulunmak,
- ▶ Kalkınmakta olan ülke paydaşları, özellikle sivil toplum aktörleri ve eğitim bakanlıkları çalışanları arasında siyaset danışmanlığı, programlaması ve araştırmaları için veri ve kanıt toplama konusunda teknik kapasiteyi güçlendirmektir.⁵⁷

UNGEI websitesi⁵⁸ örnek olayların tam listesini kapsamakta, bunlara ve bu iyi uygulamalardan edinilen bulguları ve dersleri kapsayan sentez rapora ulaşılmasını sağlamakta, “Toplumsal Cinsiyet ve Kız Çocukların Eğitiminde İyi Uygulamaların Belgelendirilmesi” konusunda rehberlik sunmaktadır.

UNGEI iyi uygulama çalışmalarının amaçları:

- ▶ 17 iyi uygulama üzerinden sadece sonuçlara değil bunlara nasıl ulaşıldığına odaklanmak suretiyle ilgili alanda politika ve programlama dersleri çıkarmak,
- ▶ Uygulama sırasında karşılaşılan temel güçlükleri ve bunlarla baş etme yollarını tanımlamak,
- ▶ Uygulamacılara, bağışçılara ve eğitim yetkililerine eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği-

57 Building on good practice: advancing gender equality and girls’ education, March 2015 to April 2017, <https://www.odi.org/projects/2846-building-good-practice-advancing-gender-equality-and-girls-education>

58 www.ungei.org

nin pratikte ne anlama geldiği ve bu hedefe ulaşmayı destekleyecek faktörler hakkında zengin bilgiler sunarak yardımcı olmaktadır.

UNGEI iyi uygulamalarından çıkarılan temel mesajlar:

- ▶ Toplulukla işe başlamak: Kız çocukların eğitimiyle ilgili iyi uygulamalar, ayrımcı toplumsal normların bertaraf edilmesi ve destek ağlarının yaratılması için seferberlikle başlar.
- ▶ Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla tasarım: En başta, bir toplumsal cinsiyet analizi yapmak ve toplumsal cinsiyet ilişkili hedefler koymak suretiyle her strateji ve etkinliğin kız ve oğlan çocukların değişik gereksinmelerini karşılamasını güvenceye almak.
- ▶ Kız çocukların özgüvenlerini, farkındalıklarını ve karar verme becerilerini güçlendirerek olumlu deneyimler ve yaşam çıktıları kazandırmak: Kız çocukların seslerini ve iradelerini geliştirme fırsatları yaratarak öğrenme konusunda özgüven, kendi kararlarını verebilme ve savunmalarını sağlamak.
- ▶ Kız çocukların eğitimindeki çok yönlü engeller ve dışlanma mekanizmalarıyla başa çıkabilecek bütünsel bir yaklaşım: En başarılı programlar, değişik engellere yönelen çeşitli çözümleri birlikte deneyenlerdir. Kimileri, maddi desteği öğretmenliğin kalitesinin geliştirilmesi ve cinsiyet ve üreme sağlığı bilgilendirmesi ile tamamlarken kimileri de kız çocukların özsayıgılarını ve beklentilerini yükseltmeyi hedeflemektedir.
- ▶ Oğlan çocukları da kapsayıcılık: Erkeklerin ve oğlan çocukların da kapsayıcılık alanına içerilmesi, dersliğin dışında da devam eden olumlu sonuçlara yol açmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve kız çocukların eğitimi konusundaki iyi uygulamaların belgelendirilmesi konusundaki rehber, projelendirme, araştırma ve raporlama konusunda bilgilendirme sağlamaktadır. Rehber, Birleşmiş Milletler’in 2014 yılında başlattığı UNGEI İyi Uygulamalar Fonu’ndan (UNGEI Good Practice Fund) yararlanan 17 ve Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü’nün (Overseas Development Institute, ODI) 2009’da başlattığı Development Progress’inden yararlanan 49 iyi uygulamanın bulgularına dayanmaktadır.⁵⁹

■ Athena Swan Şartı

Akademik alanda toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili iyi uygulamaların en önemli örneklerinden biri 2005’te İngiliz Equality Challenge Unit (ECU) ve UK Research Councils tarafından düzenlenen ve uygulanan ATHENA SWAN Şartı’dır. Bu düzenleme, Athena projesi ile Scientific Women’s Academic Network’ün (SWAN) kadınların bilim, teknoloji, mühendislik, tıp ve matematik (STEM) alanlarındaki temsilini geliştirmek amacıyla çalışmalarından kaynaklanmıştır. Akademik kurumların toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme konusundaki başarılarının tanınmasını ve ödüllendirilmesini amaçlayan şartın temel ilkeleri:

- ▶ Kurumların her düzeyinde, herkesin toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsemeleri,
- ▶ Kadınların bilim alanındaki eşitsiz temsiline son vermek üzere kurum kültürünün ve tutumlarının dönüştürülmesi,
- ▶ Kurumun işletme ve siyasal karar süreçlerindeki kapsayıcılık konusundaki eksiklerin incelenmesi,

⁵⁹ <https://www.goodpracticefund.org/documents/Good-Practice-Guidance.pdf>

- ▶ Kadınların bilim alanındaki kan kaybının kurum açısından doğurduğu zararların belirlenmesi,
- ▶ Kısa süreli sözleşmelerin kadınların kariyerde kalması ve ilerlemesiyle ilgili sonuçlarının dikkate alınması,
- ▶ Kadınların doktora sonrası kariyer sürekliliğinin sağlanmasındaki kişisel ve yapısal engellerin kurum tarafından dikkatle değerlendirilmesi.

ATHENA Şartı’nın kabulü, yükseköğretim kurumlarının rektör ya da rektör yardımcıları tarafından politikalarında, uygulamalarında, eylem planlarında ve kurum kültürlerinde bu ilkelere uyulacağını taahhüt etmeleriyle gerçekleşmekte olup ilk ödülleri 2006’da vermeye başlamıştır. Mayıs 2015’te Athena Swan Şartı, insani bilimler, sanat, toplumsal bilimler, hukuk ve işletme ile bu alanlarda çalışan trans kişilerle öğrencileri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.⁶⁰

Queen Üniversitesi (İrlanda) tarafından yayınlanan ve ATHENA SWAN ödülü kazananları içeren kitapçık,⁶¹ üniversitenin ve okulların, çeşitli bilim dallarında kadınları destekleyen girişimlerinden varılan sonuçların paylaşımını kapsamaktadır. Üniversitenin fırsat eşitliği kültürünü geliştirme sürecindeki uygulamaları, Kuzey İrlanda’da ‘Top Employer for Women’ Ödülünü kazanmasına yol açmıştır. Kadınların üst akademik unvanlara **yükselme süreçlerindeki güçlüklerle odaklanan** iyi örneklerden bazıları:

- ▶ Kadınların ve erkeklerin yükselme süreçlerinde her akademik konumda geçirdikleri sürenin ve kadınların kariyerleriyle ilgili engellerin ve bu konudaki çözüm yollarının araştırılmasını,
- ▶ Genç kadın akademisyenlerin kıdemli akademisyenlerle ortak araştırma fonlarına başvurularının desteklenmesini sağlayan projelerdir.

Kadınların hala ev işi ve çocuk bakımı konusundaki sorumlulukların çoğunluğunu yüklediklerini dikkate alan iş ve yaşam dengesi konusundaki iyi örneklerin bazıları:

- ▶ Kadınların ve erkeklerin iş ve yaşam sorumluluklarını dengelemelerine yönelik olarak esnek ve yarı zamanlı çalışma konusunda düzenlemeler,
- ▶ Doğum, evlat edinme, uzun hastalık izni vb. nedenlerle çalışmaya ara verdikten sonra dönüş yapanlara, bir dönem ders vermeden araştırma yapma olanağı sağlamak,
- ▶ Önemli toplantı tarihlerini, araştırmacıların zaman ayarlamaları yapabilmelerini sağlayacak kadar önceden belirlemek,
- ▶ Üniversitenin aile dostu uygulamaları konusunda farkındalık sağlamak üzere e-yayınları kullanmak

olarak belirtilmiştir.

60 <https://www.ecu.ac.uk/equality-charters/athena-swain/>

61 <https://www.qub.ac.uk/sites/QueensGenderInitiative/FileStore/SWANDocs/Filetoupload,530202,en.pdf>

3. Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif-Politik Yapı

Mevcut durum analizinde toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme-değerlendirme yapmak yoluyla, kamu politika ve uygulamalarında yer alan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eşitliğe doğru ilerlemesine katkıda bulunmak; sivil toplumun, politika süreçlerine izleme yoluyla katılma ve bu suretle, kamu politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine uygunluğuna aracılık etmesini sağlamak; yerel mevzuatın eğitimle ilgili insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (yapısal izleme) amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’de kadınların hak talebinin Türkiye’deki gelişiminin özetlenmesini izleyerek, normatif politik yapının temel öğeleri incelenecektir.

3.1. Eğitimde Kadınların Hak Talebinin Türkiye’deki Gelişimi

Türkiye’de genel olarak eğitim, özel olarak kadınların eğitime yaklaşım on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Batı toplumlarının liberal / işlevselci anlayışlarını yansıtır. Bu bağlamda eğitim, bir hak olmaktan önce, yeniye geçiş projelerine çözüm olagelmıştır. Cumhuriyet’in eğitim reformlarıyla modernleşme arasında kurduğu ilişki hem Batı’daki deneyimleri hem de Osmanlı deneyimini referans almaktadır. Osmanlı’daki yenileşme projeleri de (1773, 1839 ve 1908) “medeniyet” değişimine okuldan başlanacağı kabulüne dayanır (Tan, 2000).

Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemelerde zorunlu ve parasız ilköğretimde kız ve oğlan çocuklar arasında fark gözetilmemesi ilkesi korunmuştur. Eğitim yaşının dinsel açıdan kız ve oğlan çocukların ayrılmasını gerektirecek bir zorunluluk da getirmemesine karşın, Osmanlı ilköğretim kurumlarında okuyan kız öğrenci sayıları çok kısıtlı ve erkek öğrenci sayılarının gerisindedir (Koçer, 1972, Kurnaz, 1999). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile kız çocuklar için müslüman ve hıristiyan rüştiyeleri (ortaokul) sayısının artırılması, bu okullarda kadın öğretmen yetiştirmek zaruretiyle öğretmen okulu (Dârümuallimât) ve mesleki beceri vermek anlamında ebe mektebi açılması mümkün oldu. 2. Abdülhamid zamanında (1876-1909) bu okulların sayısı artırılmakla birlikte kız çocuklar için özellikle lise (idadi) düzeyinde eğitim çok yetersizdi (Koçer, 1972, Kurnaz, 1999). Osmanlı İmparatorluğu’nda kadın hareketinin ilk önemli isimlerinden olan Fatma Aliye (1862-1936), hem kadınların eğitim haklarına dair yazılar yazmış hem de yazdıklarını kadınları eğitmekte bir araç olarak görmüştür (Canbaz, 2005).

1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra sayıları çoğalan kadın dergilerinde eğitim talebi, başat konular arasındadır. Bu talep artık, annelik ve ev idaresi gibi kadınlara atfedilen konuları öğrenmenin ötesinde meslek edinmek, çalışma yaşamına girmek ve özgüven kazanmak için eğitim hakkını da kapsamına almıştır (Çakır, 1994, Demirdirek, 2011, Karagöz ve Şanal, 2015). Bu taleplerin de etkisiyle Türkiye’de kadınların yükseköğrenim düzeyindeki katılımları 1914’te Darülfünun’da düzenlenen konferanslar yoluyla başlamış, aynı yılın sonunda bir kadın üniversitesi olan İnas Darülfünü’nün açılmasıyla sürmüştür. Kız çocuklara, güzel sanatlar alanında da yükseköğrenim vermek için Kasım 1914’te İstanbul’da İnas Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmuştur.

Eylül 1917’de ise kadınların da tıp, dişçilik, eczacılık öğrenimi görmelerine izin verilmiştir. Erkek ve kadın darülfünunları arasındaki eğitim düzeyi farkı, kadın öğrencilerin erkek öğrencilerle birlikte ders görmek taleplerine yol açmış ve 1921’de üniversitenin karma hale getirilmesiyle, Türkiye’de ilköğretimin üstü düzeyde ilk kadın-erkek birlikte eğitim uygulaması başlatılmıştır.

1927-28 ders yılında kız ve oğlan çocuklar için ayrı ortaokullar açma konusunda karşılaşılan mali güçlükler, tüm ortaokullarda karma eğitim çözümüne gidilmesiyle sonuçlanarak, sistemin en temel ilkelerinden birini (Milli Eğitim Temel Kanunu, md. 15) oluşturur. Öyle ki, 1976’da kız çocukların imam hatip okullarına alınmalarını sağlayan uygulamaya geçilmesi de, karma eğitim ilkesi temelinde yargı yoluyla yapılan itirazın kabulüyle gerçekleşir (Tan, 2000). 1999 yılında yapılan bir düzenlemeyle tek-cinse özgü okullar tümünden kaldırılarak tüm okullarda karma eğitim başlatılmıştır (2012).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından Cumhuriyet’in ilk yıllarına geçen sürede yazar, düşünür ve eylemciler olarak öne çıkan kadın öğretmen ve eğitimciler arasında Halide Edip (Adivar), Nezihe Muhiddin ve Muallim Nakiye (Nakiye Elgun) öne çıkar. Bu kişiler yazılarıyla kadınların ev içi ve ev dışı eğitim haklarını savundukları gibi yeni açılan okullarda öğretmenlik ve yöneticilik görevlerinde bulunmuşlardır. Bu dönem, kadın hareketinin, eğitimi ve çocuk yetiştirmeyi dönemin ana düşünce tarzı olan milliyetçi ve modernist bakış açısıyla değerlendirdiği ve kadınların eğitim almalarını, Türk ulusunun yeniden ayağa kalkmasını sağlayacak bir güç olarak önemsedikleri savunulmuştur (Sancar, 2012).

Birleşmiş Milletler’in “Kadın On Yılı” ilan edilen 1975-1985 döneminde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin (CEDAW) yaşama geçirilmesi için düzenlenen kampanyada toplanan 7 bin imza, 8 Mart 1986’da TBMM’ye iletildi. Ayman’a göre, “Türkiye’de kadın hareketinin 1980’lerden itibaren güçlenmesinin pek çok sebebi vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının, dünyanın pek çok yeriyle eşzamanlı olarak, ilk defa bu dönemde kadınların gündemine eskiye oranla çok daha fazla girmiş olmasıdır. Hareketin özellikle 1980’lerdeki ana bileşenlerinin çoğu, temel çıkışlarını, vizyon ve politikalarını bu iki kavramdan beslenerek oluşturdu ve bunu tüm diğer kadın gruplarına yansıtmaya çalıştı. Diğer bir deyişle, çoğu kadın grubu ve örgütü için kadınların hayatını iyileştirmek ve dönüştürmek gayesi, esasında gücünü feminist ideolojiden ve toplumsal cinsiyet kavramı analizinden aldı” (Ayman, 2011: 113).

Bu dönem, eğitimin dili, müfredatı, öğretmenleri, ders kitapları vb. aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sürdürmekteki rolünün kadın bakış açısıyla sorgulanmaya başladığı aşamaya da karşılık gelmektedir. Eğitimin, kadınların bireysel olarak güçlenmelerine ve toplumsal konunun iyileşmesine nasıl katkıda bulunacağı, dönüştürücü eşitlik ilkesi bağlamında toplumsal farkındalığın geliştirilmesinde nasıl bir rolü olduğu, eğitimin içeriğinin, öğretmenlerin, okul yapısının ve ikliminin toplumsal cinsiyete nasıl duyarlı kılınacağı da (örn. Tan, 1979; Öncü 1981; Acar, 1983, 1991, 1993; Gök, 1990; Tan, 1995; Tan et al., 1998; Tan, 2000, Tan et al. 2001; Gök, 2003; Esen ve Bağlı, 2003; Gök ve Şahin, 2003; Gümüšoğlu, 2006; Tan, 2005, 2008; Gök ve Ilgaz, 2007; Günlük-Şenesen 2009; Gönenç et al. 2013) da bu dönemde tartışılır oldu. “Artık Türkiye’nin belki de en dinamik sivil hareketini oluşturan kadın örgütleri, 2000’lerden sonra, aile

içi şiddet konusu dışında, kadınların eğitime, siyasete, çalışma hayatına, akademik hayata katılımını zorlamaya ve haklarını elde etmeye dönük daha güçlü çıkışlar yaptı” (Ayman, 2011:109).

Türkiye’de, devletin eğitim alanında uluslararası belgelerdeki taahhütlerinin ve kadınların bu alandaki taleplerinin kamu gündeminde nasıl bir yer bulduğunun en iyi görüntüleri mevzuatta ve politika belgelerinde yansımaktadır. Bu nedenle, önümüzdeki bölümde önce eğitimle ilgili mevzuatın ve ilgili politika belgelerinin incelenmesine yer verilmektedir. Daha sonra sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamusal aktörlerin eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki kapasitelerinin haritalaması yapılmaktadır.

3.2. Yerel Mevzuatın Haritalaması: Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme)

Anayasa’da eğitim hakkı, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevleri konu edinen üçüncü bölümde yer almaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve Yükseköğretim Kanunu aynı hakka ilişkin diğer asal yasaları oluşturur. Ayrımcılık yasağına ilişkin tüm ulusal mevzuat, cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasakladığı gibi açık bir biçimde toplumsal cinsiyet eşitliğini benimseyen hükümler koymuştur. Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanması, eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık, ilköğretimin kadın ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız oluşu bu önkabuller arasındadır. Anayasa’nın 10. maddesine 2004 yılında eklenen “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” fıkrası ve 2010’da eklenen “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” cümlesi⁶² eşitlik normunu geliştirici niteliktedir. Bu eklemeler, devletin sadece ayrımcılığı önlemekle kalmayıp dönüştürücü eşitliği gerçekleştirme çerçevesinde özel önlemler alma yükümlülüğünü üstlenme taahhüdünü içermektedir.

3.2.1. Yerel Mevzuat

Türkiye yerel mevzuatında yer alan belgeler, uluslararası belgelerin eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin normları ve standartları çerçevesinde Tablo 2 ve Tablo 3’te incelenmektedir. Tablo 2, Anayasa ve yasaların, Tablo 3 ise tüzük, yönetmelik ve benzeri mevzuatın ilgili hükümlerini kapsamaktadır.

62 <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

Tablo 2. Anayasa ve Eğitimle İlgili Yasalar

Yasa	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı içermesi	İlişkili Norm/ İlişkili Eğitim Hakkı
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	Madde 10	<p>Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.</p> <p>(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.</p> <p>Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.</p> <p>Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Aynılık eşitliği</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Farklılık eşitliği:</p> <p>Geçici özel önlemler</p> <p>Devletin eşitlik normunu hayata geçirme yükümlülüğü</p>
	Madde 42	<p>Kimse, eğitim ve öğrenim hakkında yoksun bırakılamaz.</p> <p>Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tesbit edilir ve düzenlenir...</p> <p>İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır...</p> <p>Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır...</p> <p>Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez.</p>	<p>Ayrımcılık yasağı</p> <p>Ücretsiz eğitim hakkı</p> <p>Güçlenme</p> <p>Özel önlemler</p>
Millî Eğitim Temel Kanunu (Kabul Tarihi: 14/6/1973)	Madde 4	<p>Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.</p>	<p>Aynılık eşitliği</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Ayrımcılık yasağı</p>
	Madde 6	<p>Fertler, eğitimleri süresince, ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler.</p>	<p>Yeteneğe ve isteğe göre eğitim hakkı</p>
	Madde 7	<p>İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır.</p> <p>İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.</p>	<p>Eğitim hakkı</p> <p>Yeteneğe ve isteğe göre eğitim hakkı</p>

Tablo 2. Anayasa ve Eğitimle İlgili Yasalar (devam)

Yasa	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/ İlişkili Eğitim Hakkı
	Madde 8	Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.	Eğitim hakkı Toplumsal cinsiyet eşitliği Güçlenme Özel önlemler
	Madde 9	Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır. Gençlerin eğitimi yanında, hayata ve iş alanlarına olumlu bir şekilde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir.	Yaşam boyu eğitim hakkı Güçlenme
	Madde 15	Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Karma eğitim
İlköğretim ve Eğitim Kanunu (Kabul Tarihi: 5/1/1961)	Madde 1	İlköğretim, kadın, erkek bütün Türkler’in milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Güçlenme İlköğretim hakkı
	Madde 2	İlköğretim, ilköğrenim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, devlet okullarında parasızdır.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Ücretsiz eğitim hakkı
	Madde 4	Türk vatandaşı kız ve erkek çocuklar ilköğrenimlerini resmi veya özel Türk ilköğretim okullarında yapmakla mükelleftir.	Toplumsal cinsiyet eşitliği

Tablo 2. Anayasa ve Eğitimle İlgili Yasalar (devam)

Yasa	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/ İlişkili Eğitim Hakkı
Millî Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (25/8/2011)	Madde 2	(1) Millî Eğitim Bakanlığı’nın görevleri: a) Okulöncesi,, ilk ve ortaöğretim çağındaki öğrencileri bedenî, zihnî, ahlakî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek. b) Eğitim ve öğretimin her kademesi için ulusal politika ve stratejileri belirlemek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve denetlemek, ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek. c) Eğitim sistemini yeniliklere açık, dinamik, ekonomik ve toplumsal gelişimin gerekleriyle uyumlu biçimde güncel teknik ve modeller ışığında tasarlamak ve geliştirmek. ç) Eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkânlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve koordine etmek. d) Kız öğrencilerin , engellilerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek.	Fırsat ve muamele eşitliği Eğitime erişim hakkı Kesişen eşitsizliklerle mücadele Güçlenme Özel önlemler Anaakımlaştırma
Yükseköğretim Kanunu 4/11/1981	Madde 53	■ Kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiiller şunlardır: h) Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak... ■ Kamu görevinden çıkarma cezasını gerektiren fiiller şunlardır: b) Amire, iş arkadaşlarına, personeline, hizmetten yararlananlara veya öğrencilerine fiili saldırıda veya cinsel tacizde bulunmak. c) Kamu hizmeti veya öğretim elemanı sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak.	Ayrımcılık yasağı Toplumsal cinsiyet eşitliği Kesişen eşitsizliklerle mücadele

Kaynaklar: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge	Madde 6	<p>(1) 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 9 ve 22. maddelerine göre Genel Müdürlüğün görevleri:</p> <p>a) Bakanlığın kadınlara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek.</p> <p>b) Kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadının insan haklarının ve toplumsal statüsünün korunması ve geliştirilmesi, kadının toplumsal hayatın tüm alanlarında etkin hâle getirilmesine yönelik ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, ...uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek.</p> <p>c) Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce kadınlara yönelik yürütülen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak.</p> <p>ç) Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve kadının insan haklarını geliştirmek amacıyla faaliyet ve projeler yürütmek, bu alanda yapılan çalışmalara destek vermek.</p> <p>d) Kadının insan hakları konusunda kamuoyunu bilgilendirmek ve aydınlatmak suretiyle toplumsal bilinçlenmeyi geliştirmek.</p> <p>e) Kadına yönelik her türlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak, kadının aile ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözümüne destek oluşturmak.</p> <p>f) Sağlık, eğitim, ...baştta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak.</p> <p>g) Ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel etkinlikler düzenlemek, toplumu aydınlatıcı yayınlar hazırlamak, eğitsel faaliyet ve projeler yürütmek, ulusal ve uluslararası kongre, seminer, şûra ve benzeri etkinlikler düzenlemek.</p> <p>ğ) Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sosyal amaçlı vakıf, dernek ve diğer sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, müşterek projeler hazırlamak ve uygulamak.</p> <p>h) Uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak, proje geliştirmek ve yürütmek, gerçekleştirilecek çalışma ve etkinliklere katılmak; ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile kararların ulusal düzeyde uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek.</p> <p>ı) İnceleme ve araştırma alanlarında elde edilen bilgileri değerlendirmek ve bunları uygulayıcı kurum ve kuruluşlara aktararak hizmetlerin geliştirilmesini ve yeni hizmet modellerinin oluşturulmasını sağlamak.</p> <p>ii) Görev alanına giren konulara ilişkin mevzuatı ve uygulanmasını izlemek, bu konuda yürütülen mevzuat yenileme çalışmalarına katkıda bulunmak.</p> <p>j) Sorumluluk alanına ilişkin sorunlar ve yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin bilgileri veri tabanı aracılığıyla izlemek, güncellemek ve yapılacak çalışmalarda değerlendirmek.</p> <p>k) Kadın haklarına ilişkin konularda ülkemizin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar uyarınca bakanlık temsilcileri, diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile konuyla ilgili uzmanlardan teşkil edilecek ulusal takip ve danışma kurullarının sekreteryası işlerini yürütmek.</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Ayrımcılık yasağı</p> <p>Güçlenme</p> <p>Farkındalık yaratmak</p> <p>Yaygın eğitim</p> <p>Özel önlemler</p> <p>Kesişen eşitsizliklerle mücadele</p> <p>Anaakımlaştırma</p>

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (Resmî Gazete 7.9.2013/28758)	Madde 158 Öğrencilerin Korunması	(1) Yönetici ve öğretmenlerce; a) Aile içinde ve dışında şiddete maruz kalan, ilgisizlik nedeniyle veya zorlanarak kanunlarla toplumun etik kurallarına aykırı olan yollara yönelme ihtimali bulunan öğrencilerle ilgili gerekli önlemlerin alınması, c) Öğrencilerin pornografi, teşhir, cinsel sömürü, istismar, taciz ve her türlü olumsuz davranışlardan korunması,	Tacize karşı koruma Kesişen eşitsizliklerle mücadele
Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği (Resmî Gazete 19 Ocak 2007)	Madde 12, 1 b (2) Madde 12 (1) (ç) (3)	Kişileri veya grupları diğer ayrımcılık zeminlerine ek olarak “cinsiyete göre” ayırmayı, kinamayı, kötülemeyi amaçlayan davranışlarda bulunma, okuldan kısa süreli uzaklaştırma, kişileri veya grupları diğer ayrımcılık zeminlerine ek olarak “cinsiyete göre” ayırmayı, kinamayı, kötülemeyi amaçlayan bölücü ve yıkıcı toplu eylemler düzenlemeyi, bunlara katılmayı ve bu eylemlerin organizasyonunda yer almayı, örgün eğitim dışına çıkarmayla cezalandırmaktadır.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı
MEB Mesleki Eğitim Merkezleri Ödül ve Disiplin Yönetmeliği (Resmî Gazete : 24.08.2007/26623)	Madde 19 (c) 3	Mesleki eğitim dışına çıkarma cezasını gerektiren davranışlar: Kişileri veya grupları dil, ırk, cinsiyete ... göre ayırmayı, kinamayı, kötülemeyi amaçlayan bölücü, kişisel veya toplu fiiller düzenlemek, düzenlenmesini sağlamak, kışkırtmak ve düzenlenmiş bu gibi fiillere etkin biçimde katılmak,	Ayrımcılık yasağı Toplumsal cinsiyet eşitliği
Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği (Resmî Gazete: 21.5.2010)	Madde 21	(1) Yaygın eğitim programları veya kısa süreli ve kademeli eğitim uygulayarak ekonomimizin gelişmesi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslekleri edinmeleri için yaş, eğitim seviyesi ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bireyleri, meslek sahibi, ortak kültürün gönüllü temsilcisi, katılımcı, paylaşımcı ve üretken vatandaş olarak yetiştirmek amacıyla yer ve zamana bağlı olmaksızın genel, mesleki ve teknik eğitim kursları düzenlenir.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Güçlenme Yaşam boyu eğitim hakkı Mesleki-teknik eğitim hakkı
	Madde 46	Merkezlerce; yaş, eğitim düzeyi ve cinsiyet farkı gözetmeksizin kursiyerlerin ilgi, istek, yetenek ve beklentileri doğrultusunda bilgi, beceri ve davranışlarını geliştirmek amacıyla, yaygın eğitim programları ile kısa süreli ve kademeli mesleki ve teknik eğitim programları hazırlanarak uygulanır.	Toplumsal cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık yasağı Yeteneklere göre eğitim Güçlenme

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği Tarih: 8 Haziran 2017	Madde 7	(1) Eğitim kurumlarında öğrencilerde özgüven ve sorumluluk duygusu geliştirmek, öğrencileri şiddet ve zararlı alışkanlıklardan korumak, öğrencilere yeni ilgi alanları ve beceriler kazandırmak, öğrencilerin yeteneklerini sergilemesine imkân vermek, millî, manevi ve kültürel değerleri yaşatmak, yaygınlaştırmak ve bu değerlerin yeni nesillere aktarımını sağlamak, öğrencilerde gönüllülük bilincini özendirmek, engellilik, yaşlılık, insan ve çocuk hakları ile toplumsal cinsiyet eşitliği konularında farkındalık oluşturmak amacıyla bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda sosyal etkinlik çalışmaları yapılır.	Dönüştürücü eşitlik Güçlenme Farkındalık oluşturmak
Millî Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği Tarih: 26/7/2014	Madde 44 (16 Haziran 2016 tar. Değişik)	(7) Hamile öğretmenlere, doğuma üç ay kala ve doğumdan itibaren bir yıl süre ile nöbet görevi verilmez.	Güçlenme İş ve yaşam dengesi sağlamak
	Madde 46	(2) ... Kız öğrencilerin yatılı olarak kaldığı yerlerde, belletici öğretmenler öncelikle bayan öğretmenler arasından seçilir.	Güçlenme
	Madde 55	c) Okul değiştirme yaptırımını gerektiren davranışlar: 2) Sarkıntılık, hakaret, iftira, tehdit ve taciz etmek veya başkalarını bu gibi davranışlara kışkırtmak, 8) Kişi veya grupları dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce ve inançlarına göre ayırmak, kınamak, kötülemek ve bu tür eylemlere katılmak,	Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Keşişen eşitsizliklerle mücadele
Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği 12 Eylül 2012	Madde 6	c) Temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunar.	Ayrımcılık yasağı
Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları 2015	2. Bölüm Madde 3	Karar alma, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı olmak Ülkemizin kalkınma amaçları kapsamında, bu konuyla ilgili birçok dokümanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal ve ekonomik hizmetlerden ve kalkınmanın sağladığı imkânlardan yararlanmada geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Buradaki temel hedef; sağlık, eğitim, istihdam, ekonomik faaliyetler ve her seviyedeki karar alma mekanizmaları çerçevesinde, kadın ile erkekler arasındaki farklılıkların azaltılmasıdır . Tüm program ve projeler, kendi etki alanları içerisinde, cinsiyet farklılıklarının azaltılmasına aktif olarak katkıda bulunmalıdırlar. Bu hedef her şeyden önce toplumun bireylerindeki sosyokültürel anlayış ve tutumların olumlu yönde değişimini gerektirir. Okullar bu tür değişim ve gelişmeler açısından toplum üzerindeki en etkili kurumlardır. Kurum standartları gerek eğitim hakkının kullanımı, gerekse eğitim ortamlarının, süreçlerinin ve sonuçlarının yukarıdaki hedefe göre işlenmesini esas almaktadır. Bu kapsamda, okulların bu konuda kendilerini değerlendirebilmeleri ve gelişimleri için kullanabilecekleri ölçütler içermekte ve bunlarla ilgili bulgular sunmaktadır.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Dönüştürücü eşitlik Güçlenme Anaakımlaştırma

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
	2. Bölüm Madde 4	<p>Dezavantajlı çocukların eğitim ve gelişim haklarına duyarlı olmak</p> <p>Dezavantajlı çocuklar: Engelli, çalışan, sokakta çalışan ve/veya yaşayan, yoksul, sosyal ve/veya ruhsal sorunları olan çocuklar; okula devam etmede güçlük yaşayan çocuklar; cinsiyet ayrımcılığı riski altındaki kız çocukları... mülteci, ilticacı, sığınmacı çocuklar; çeşitli nedenlerle resmi koruma altına alınma ihtiyacı içinde olan risk altındaki çocuklardır.</p>	<p>Ayrımcılık yasağı</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Kesişen eşitsizliklerle mücadele</p> <p>Güçlenme</p>
	Standart 1. 2.	<p>Okulun kayıt kabul alanındaki tüm çocukların eğitime koşulsuz erişimleri ve düzenli devamları sağlanır.</p> <p>Ülkemizde temel eğitim zorunludur. Bu durum mevcut Anayasamızın 42. maddesinde de yer almaktadır. Ancak, istatistikler, okuryazar olamamanın ve düşük okullaşma oranlarının sorun olmaya devam ettiğini göstermektedir... izlenen stratejilerde ve yapılan planlamalarda, her kademedeki eğitime erişimin önündeki engellerin kaldırılacağı, okul terklerinin azaltılması için başta kırsal kesime ve kız çocuklarına yönelik olmak üzere gerekli tedbirlerin alınacağı, bölgesel ve cinsiyet farklılıklarının giderileceği ve ortaöğretime geçiş oranlarının yükseltileceği belirtilmektedir.</p> <p>... temel sorunlar; okula hiç kaydolmamışların tespiti, tüm çocukların okula kaydedilmesi ve okula devamlarının sağlanarak temel eğitimi tamamlayabilmeleridir.</p>	<p>Eğitim hakkı</p> <p>Aynılık eşitliği</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Erişebilirlik</p> <p>Güçlenme</p> <p>Geçici önlemler</p>
	Alt Standart 1.2.1.	<p>Çocukların Tespiti ve Okula Kayıt Edilmesi: Okul, kayıt kabul alanındaki nüfusa kayıtlı olan / olmayan çocukları kaydeder.</p> <p>Veriler, okula kaydolmayan kızların, erkeklerden daha yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Bu durum, son yıllardaki çalışmalarla giderek azalsa da okula erişimde hâlâ toplumsal cinsiyet sorununa işaret etmektedir. Bu kapsamda eğitim çağında olup da okula gidemeyen öğrencilerin okullulaşmasını sağlamak için; başta “Haydi Kızlar Okula” kampanyası olmak üzere bazı kampanyalar yürütmüştür. Yine bu kapsamda 10-14 yaşlarında hiç okula gitmemiş veya okula devam etmeyen çocukları okula kazandırmayı amaçlayan “Yetiştirici Sınıflar Eğitim Programı” uygulamaya konulmuştur.</p>	<p>Aynılık eşitliği</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Özel önlemler</p>

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
	Alt Standart 1.2.2.	<p>Çocukların Okula Devamlarının Sağlanması: Okul, devamsızlığın ve devamsızlık nedenlerinin tespitini zamanında yapıp, değerlendirmeler sonucunda bireyselleştirilmiş müdahaleler uygulayarak kız ve erkek çocukların okula düzenli devamlarını sağlar.</p> <p>Okula devamsızlık ve giderek okulu terk etme sorunu açısından dezavantajlı çocuklar daima açık risk gruplarıdır. Bu nedenle ilköğretim okullarında dezavantajlı (engelliler, geleneksel yapıyı sürdüren bölgelerdeki kızlar, çalışan çocuklar, sosyal risk altındakiler, devamlı şekilde okul başarısızlığı gösterenler, vb.) çocuklara yönelik eğitim, öğretim ve izleme uygulamaları, devamsızlık sorunu açısından da büyük önem taşımaktadır.</p> <p>Geleneksel sosyal yapının hâkim olduğu bölgelerde devam ve okul terki açısından kız çocuklarına özel bir dikkat gösterilmelidir. ... kızların okula gitmelerinin artırılmasına yönelik çabalar ve kampanyalar devam etmektedir. Buna rağmen birçok kaynakta, okul yaşına gelmiş çocukların okula devam sorunu yaşadığı belirtilmektedir. Sorunun bölgesel ve cinsiyete dayalı bir yönü bulunduğu dair de pek çok kanıt ortaya konulmaktadır.</p>	<p>Eğitim hakkı</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Ayrımcılık yasağı</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Özel önlemler</p> <p>Kesişen eşitsizliklerle mücadele</p>
	Alt Standart 2.2.1.	<p>Özellikle kız çocukların eğitimine yönelik geleneksel tutumların olası etkilerine karşı, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımında kız çocukların teşvik edilmesi, bu faaliyetlerde kız-erkek dengesine dikkat edilmesi,</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>Güçlenme</p> <p>Özel önlemler</p>
	Standart 3.2	<p>Çocukların Saygınlığı</p> <p>Çocukların saygınlığını gözetilen bir okuldaki tüm yetişkinler çocuklara; geçmişleri, kişisel veya sosyal farklılıkları ne olursa olsun, özenli ve saygıya değer birer birey olarak davranırlar. Çocukların kendilerini değerli ve saygın bir birey olarak algılamaları, mevcut koşulları ne olursa olsun kendi özlerine, güçlerine, potansiyellerine ve gelecek yaşamlarına ilişkin olumlu bir inanç geliştirmelerine çabalanır. Erkek ve kız okuldaki tüm çocuklar, okuldaki yaşamlarını etkileyen karar verme süreçlerine dâhil edilirler. Okuldaki uygulamalar; “çocuklar için” veya “çocuklar üzerinde” değil, “çocuklar ile beraber” yapılır... Çocuklara gösterilen saygının en temel göstergesi, karar ve uygulama süreçlerine ayrımsız biçimde katılımlarını sağlamaktır.</p> <p>Dezavantajlı Çocukların desteklenmesi:</p> <p>Dezavantajlı çocuk ifadesi; engelli, çalışan, sokakta çalışan ve/veya yaşayan, yoksul, sosyal ve/veya ruhsal sorunları olan, okula devam etmede güçlük yaşayan çocuklar, cinsiyet ayrımcılığı riski altındaki kız çocukları, kanunla ilişkili çocuklar, mülteci, sığınmacı çocuklar, çeşitli nedenlerle resmi koruma altına alınma ihtiyacı içinde olan çocuklar gibi risk altındaki çocukları kapsamaktadır.</p>	<p>Eğitim hakkı</p> <p>Aynılık eşitliği</p> <p>Ayrımcılık yasağı</p> <p>Çocuk hakları</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>Dönüştürücü eşitlik</p> <p>İnsan onuruna saygı</p> <p>Kesişen eşitsizliklerle mücadele</p> <p>Güçlenme</p>

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
	Alt Standart 3.2.2.	Okul ve Yakın Çevresinde Risk Faktörlerini Önlemeye Yönelik Çalışmalar Öğrencilerin en çok maruz kaldığı şiddet türü önem sırasına göre sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca erkeklerin kızlara göre daha büyük oranda kaba güce uğradıkları saptanmıştır. ... en fazla karşılaşılan zorba davranışların itme, küfür etme, kötü isimlerle çağırma, alay etme, elbiseye veya eşyalara zarar verme, kişi hakkında dedikodu yapma olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kızların zorbalığa daha çok maruz kaldığı, zorbalığın en fazla yaşandığı yerin okul bahçesi ve en fazla yaşandığı zamanın da okuldan eve dönerken geçen zaman olduğu belirlenmiştir.	Eğitim hakkı Dönüştürücü eşitlik Şiddetten korunma hakkı
	Alt Standart 3.4.1.	... ilköğretim çağında buluğa eren kız çocukların okulda, zaman zaman hijyenik ürünlere gereksinimleri olabilir... çocukların duygusal sağlıkları açısından, okulda utanmadan rahatlıkla, bu ihtiyaçlarını karşılayacakları önlemler alınmalıdır.	Sağlık hakkı Hijyen hakkı Güçlendirme Dönüştürücü eşitlik
	Örtük Standart 3	Okul toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlıdır. Cinsiyet kadın ya da erkek olarak mevcut genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet ise, farklı kültürlerde, kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade eder. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile vurgulanmak istenen ise, bireyin cinsiyeti nedeni ile fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetlere ulaşmada ayrımcılığa maruz kalmamasıdır. ... ülkemizde hâlâ erkek ve kız çocukların eğitime katılım oranları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar: Ana-babanın eğitim düzeyi, Kırsal bölgelerde annenin tek ebeveyn olması, Ailede gelirin yarısından fazlasının tarımdan elde edilmesi, Ülkenin batısına göre doğu bölgeleri değişkenlerinde, kızlar aleyhine daha bariz hale gelmektedir. Kurum standartları ile eğitim, öğretim süreçleri açısından kız ve erkek çocuklar arasındaki farklılıkların da toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi ve izlenmesi okulların bu alanda da kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu yaklaşımla toplumsal cinsiyet, aşağıdaki alt standartlar temelinde örtük bir standart olarak ele alınmıştır.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Dönüştürücü eşitlik Ayrımcılık yasağı Çoklu eşitsizliklerle mücadele Anaakımlaştırma

Tablo 3. Eğitimle İlgili Diğer Mevzuat (devam)

Mevzuat/Yönerge	İlgili Madde	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve/veya Eğitim Hakkı İçermesi	İlişkili Norm/İlişkili Eğitim Hakkı
MEB Kalite Çerçevesi (2014)	Temel öğrenme kazanımları İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi1.8.1.7 Başarı ve Geçişler Alt Alan Bileşenleri	Dil, din, ırk, cinsiyet, sosyoekonomik statü farkı ile davranış ve öğrenme özelliklerinde fark gözetmeksizin insanları eşit görme ve davranma 5.1.10 Öğretmenlerin ve idarecilerin cinsiyete göre dağılımı 9.2.3 Cinsiyete göre okul terkleri 9.3.1 Kızların devamsızlığı 9.3.2 Erkeklerin devamsızlığı 9.4.1 Kızların okullaşması 9.3.2 Erkeklerin okullaşması	Eğitim hakkı Toplumsal cinsiyet eşitliği Ayrımcılık yasağı Kesişen eşitsizliklerle mücadele

Kaynaklar: http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a972d369dc31550b3ac54/kadinin_statusu_genel_mudurlugu_teskilat_ve_gorevlerine_iliskin_yonerge.pdf
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/02/06/972735/dosyalar/2015_03/21104702_08023339_odulvedisiplinyonetmeligi.pdf
https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/03111224_ooky.pdf
http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yayg%C4%B1negi_1/27587_1.html
http://mevzuat.meb.gov.tr/html/sosyal_etkinlik/sosyal_etkinlik_0.html http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ilkveokuloncyon_0/ilkveokuloncyon_0.html <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/dersarac/dersarac.html>
https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/17104027_Kalite_cercevesi.pdf
http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_04/09112933_kurumstandartlarklavuzkitap.pdf
http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/717_1.pdf

3.2.2 Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme)

Türkiye eğitim, çocuk ve kadınlara dair uluslararası ve geçerli sözleşmeleri imzalamıştır. Tablo 2 ve 3’te de gözlemlendiği gibi MEB’in çeşitli düzenlemelerinde ayrımcılık karşıtı hükümler yer almaktadır. MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği (md. 5 c), ders kitaplarının cinsiyete dayalı ayrımcı ifadeler içermeyeceğini ifade etmekte, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği (md. 55 c) kişi veya grupları dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce ve inançlarına göre ayırmak, kınamak, kötölemek ve bu tür eylemlere katılmayı okul değiştirme yaptırımını gerektiren davranışlar arasında saymaktadır. Okullarda çocuğun cinsel istismardan korunmasıyla ilgili olarak, 25 Ekim 2007 tarihinde imzalanan Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi 18 Temmuz 2011 tarihinde onaylanmıştır.⁶³

Eğitimin üst kurumlarını oluşturan MEB ve YÖK’te özellikle de 2015 ve sonrası dönemde uluslararası standartlarla uyumlu gelişmeler gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerde MEB’in örneğin, okulöncesi ve ilköğretimde, dönüştürücü eşitlik kapsamında güçlendirme, farkındalık geliştirme ve anaakımlaştırma gibi standartları benimsemeye başlaması olumlu değişikliklerdir. Aynı standartlar YÖK Tutum Belgesi’nde de söz konusudur. 29.05.2015 tarihli Tutum Belgesi⁶⁴ top-

63 <http://www.sck.gov.tr/usp/Avrupa%20Konseyi%20C3%87ocuklar%C4%B1n%20Cinsel%20S%C3%B6m%C3%BCr%C3%BC%20ve%20C4%B0stismara%20Kar%C5%9F%C4%B1%20Korunmas%C4%B1%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf>

64 http://www.yok.gov.tr/documents/10279/15107493/kadin_calistayi_ile_ilgili_genel_kurulda_alinan_karar_29_05_2015.pdf/cf9a4bbf-4e7c-4b93-a5f8-075fd385e950

lumsal cinsiyet eşitliği dersinin müfredata entegre edilmesi, üniversitelerin akademik ve idari personeline toplumsal cinsiyet farkındalığının kazandırılması, üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin genel kabul görürlüğünün sağlanması, üniversite ortamında şiddet, cinsel taciz, istismar ve yıldırmanın (mobbing) önlenmesi gibi temaları içermektedir.

a) Ayrımcılık Yasağına ilişkin Genel Düzenlemelerin Uluslararası Hukuka Uyumu

▪ Çekinceler

Buna karşılık Türkiye, eğitimde ayrımcılığı yasaklayan UNESCO Sözleşmesi’ne taraf olmadığı gibi, bugüne kadar imzalayıp onayladığı insan hakları sözleşmelerinde çekince koyduğu tek maddenin “eğitim hakkıyla” ilgili hükümlerden oluştuğunu göz önüne almak gerekir. **Türkiye “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’nin 14. maddesindeki ayrımcılık yasağının konu bakımından kapsamını genişleten 12 No’lu Protokol’e de taraf değildir.** Türkiye, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHUS)’ye Ek İhtiyari Protokol’ü onaylarken, belirtilen sözleşmenin kapsamlı bir ayrımcılık yasağı öngören 26. maddesinin, ancak sözleşmede belirtilen haklarla sınırlı olarak bireysel başvuruya konu olabileceği yönünde bir çekince koymuş, böylece 26. maddenin etkisini azaltmıştır” (Gül, 2009 : 77).

▪ Boşluklar

Türkiye mevzuatında, cinsel sömürü ve istismarın engellenmesi bağlamında işlev **üstlenebilecek olan cinsel sağlık eğitimine** ilişkin olarak herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. **İlköğretimde üreme ile ilgili bilgiler 6. ve 7. sınıf fen bilgisi derslerinde yer almakla beraber,** cinsel eğitim olarak değerlendirilebilir olmaktan uzaktır (Karan,2009:186).

▪ Hukuki düzenleme tekniği

Mevzuatın uluslararası yükümlülüklerle uyumuna yönelik olarak hukuki düzenlemeler açısından da sıkıntılar gözlemlenmiştir. Bu sıkıntılardan biri mevzuatın farklı düzenlemelere bölünmüş olması, bir başkası ise hak sahiplerine yönelik bir dil kullanılmamış olması nedeniyle hak sahiplerinin erişimine uzak olmasıdır (Gül, 2009: 75-76). Özellikle devletin ulusal mevzuattaki bir düzenleme ile pozitif yükümlülük altına girdiği hallerde bireylerin devlete karşı ileri sürebileceği ve yargı organları önüne taşıyabileceği bir haktan ziyade, devletin zamanını, yerini ve biçimini belirlemede geniş bir takdir yetkisine sahip olduğu yükümlülükler söz konusudur. Veli, vasi veya bizzat çocuğa karşı ne tür tedbirler alınabileceği ve bu tedbirleri kimin alacağı düzenlenmekle birlikte, veli, vasi ve çocuğun hak talebiyle nasıl ve nereye başvuruda bulunabileceği mevzuatta açık değildir. Mevzuat, çocuğun eğitim hakkından yararlanmasını sağlayacak tedbirlerin alınması bakımından birçok kişi ve kurumu yükümlü kılmış olmakla birlikte, bu yükümlülüklerin ihlali halinde uygulanacak yaptırımın ne olduğunu açıkça belirtmemiştir (Agy.).

▪ Yorum farkları

Uluslararası normlara uygunluk ya da yasa yapma tekniği açısından herhangi bir sorun oluşturmayan mevzuatın dahi gerçek yaşamdaki toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yetmediği sıklıkla gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, mevzuatın uygulanmasında daha kırılğan ve savunma-

sız olan öznelerin -kız çocuklarla, kadınların- lehine yorum yapılması ve bu doğrultuda önlemler alınması önem kazanmaktadır. Örneğin, METK’nın⁶⁵ “Milli Eğitimin Temel İlkeleri” arasında yer alan 8. maddede “Fırsat ve İmkân Eşitliği” bağlamında öncelikle kadınlarla, erkekler arasında fırsat ve imkân eşitliğine vurgu yapılmış, daha sonra ise maddi imkânlardan yoksun olanlar ile özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar bakımından gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir. Kız çocukların eğitimden yararlandırılmamasının, ayrımcılık yasağı çerçevesinde değerlendirilmesi söz konusu olduğundan, buradaki hükmün, kız çocukların eğitim hakkından yararlanması önündeki ayrımcılık dışı engellerin kaldırılması yükümlülüğünü öngörür biçimde yorumlanması gerektiği vurgulanmıştır (Gül, 2009: 67). Bu bağlamda örneğin, okula gönderilmeyen veya gidemeyen kız çocukların yardım talep etmesine olanak sağlayacak, çocuklar bakımından bilinen ve kolay ulaşılabilen hizmet birimleri kurulması konusunda yapılacak düzenlemeler, hakkın hayata geçirilmesi bakımından önemli bulunmuştur (Age.: 81).

Buna karşılık kimi mevzuatın yorum olasılıkları nedeniyle eşitsizliğin ya da ayrımcılığın sürekliliğine yol açabileceği görülmektedir. Bu yönsemenin en tipik örneği, METK (md. 15) “Okullarda kız ve erkek **karma eğitim** yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.” hükmüyle ilgilidir. Söz konusu hüküm, 1920’li yıllardan beri Türkiye eğitimine damgasını vuran bir norm niteliğinde olduğu gibi CEDAW’daki (md. 10) “erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların, eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türlerinin teşvik edilmesi ve özellikle okul kitapları ve ders programların gözden geçirilmesi ve bu öğretim metoduna göre uyarlanması” standartına da uygundur.

Ancak Türkiye’de, METK md. 15’in ikinci cümlesindeki, “eğitimin türüne, imkân ve **zorunluluklara göre** bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir” ifadesine dayanılarak, sadece kız çocuklara eğitim sunan ortaöğretim düzeyinde okullar bulunmakta ve bu okulların özellikle kız çocukların okullulaşmasında etkili olduğuna inanılmaktadır (Tüzün, 2015). Örneğin, 1933’ten itibaren kız çocuklarına özgü mesleki teknik okullar sistemin bir parçasıdır. Bu okullara karşı cinsiyetten öğrenci alınması yolunda 1975 yılından itibaren herhangi bir engel bulunmamasına ve Kız ve Erkek Meslek Lisesi Programları’nın uyumlaştırılmasına karşı uygulamaların geleneksel cinsiyet bileşimini değiştirmekte ancak sınırlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir (Tan, 2000: 44).

Özellikle 19. Milli Eğitim Şurası sırasında kamuoyu gündemine gelen karma eğitim zorunluluğunun sonlandırılması tartışmaları, bu konuda raporun girişinde de vurgulanan görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. MEB’in 2010/38 Tarih ve Sayılı Genelgesi’nde, kız çocukların eğitime erişimini artırmanın bir yolu olarak, öğrencilerinin büyük çoğunluğunu kız çocukların oluşturduğu Kız Teknik ve Meslek Liselerinde (KTML) daha fazla öğrencinin eğitim almasına yönelik bir “eğitim seferberliği” teşvik edilirken, 2014/8 tarih/sayı düzenlemede, “kızların okullulaşma oranını artırmak amacıyla” yalnızca kız öğrencilerin öğrenim görebileceği okullar bulunabileceği belirtilmiştir.⁶⁶

65 http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html

66 2010-11 eğitim-öğretim yılında toplam 649 kız meslek veya teknik lisesi ve Anadolu kız meslek veya teknik lisesinde 218.953 öğrenci eğitim alıyordu. 2013-14 dönemindeyse bu sayılar, 837 okul ve 264.068 öğrenciye ulaşmıştı. Veriler, MEB’in Milli Eğitim

Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü’nün kaldırılmasıyla birlikte bu okullar, Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü’ne bağlanarak, meslekî eğitimde okul türlerinin azaltılması kapsamında 2014-15 eğitim-öğretim yılından itibaren, diğer pek çok meslekî ve teknik lise için olduğu gibi, adları meslekî ve teknik anadolu lisesi olarak değiştirilmiştir. Ancak, adları değişse bile, sundukları programlar aynı kalırsa, bu okulların “kız liseleri” olarak algılanmaya devam edebileceği belirtilmiş, kadınların nitelikli bir eğitime ve çalışma yaşamına erişmeleri ve bu süreçlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi açısından KTML’lerin sınırlılıklarına da dikkat çekilmiştir.⁶⁷ Öğrencilerin yoğunlaştığı dört alan içinde sadece bilişim teknolojileri alanının kızların meslekî eğitiminde yenilikçi olduğu, diğer alanlarda meslekî eğitimin, geçmişte kız enstitülerinde verilen eğitime benzerlik gösterdiği ve kızların hâlâ toplumsal cinsiyet rollerine göre eğitildikleri gözlemlenmiştir.⁶⁸

ERG’nin Eğitim İzleme Raporu 2013’te vurguladığı gibi “giderek daha çok kız ve erkek çocuğun ayrıştırılmış ortamlarda eğitim almaları, öğretmenlerin cinsiyetçi tutumları ve eğitimin cinsiyetçi içeriğiyle birleştiğinde, orta ve uzun vadede, eğitim sürecinde dönüştürülmesi gereken geleneksel toplumsal cinsiyet rol ve kalıplarının daha da katılaşmasına neden olabilir.”⁶⁹ Dolayısıyla, kız öğrencilere özgü okulların yaygınlaştırılmasının bu çocukların okula erişimini kolaylaştıracağı varsayımına dayanan politikalar, ancak söz konusu okulların kayıt, devam, tamamlama, ileri eğitim kademelerine geçiş oranlarına etkisiyle ilgili çalışmalarla değerlendirilebilecek ve kısa vadede, ancak geçici bir önlem olarak tartışılabilecektir (Tüzün, 2015).

■ Ayrımcılığa yol açabilecek düzenlemeler

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temellerinde Ayrımcılıkla Mücadeleye Dair Önlemler ile ilgili CM/Rec (2010) 5 Sayılı ve 31 Mart 2010 Tarihli Tavsiye Kararı’na göre, üye ülkeler çocuğun yüksek yararını dikkate alarak, cinsel yönelim veya cinsiyet temelinde ayrımcılığa uğramaksızın eğitim hakkını etkin biçimde kullanmasını garanti etmek için eğitim personeline ve öğrencilere yönelik uygun yasal ve diğer önlemleri almalıdır. Bu önlemler özellikle, çocukların ve gençlerin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ile ilgili şiddet, vandallık, sosyal dışlanma ve diğer ayrımcı ve aşağılayıcı muameleden uzak ve güvenli bir ortamda eğitim görme hakkını korumayı içermelidir.

Aynı tavsiye kararında çocuğun yüksek yararı dikkate alınarak, cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği ne olursa olsun okullarda karşılıklı hoşgörü ve saygıyı teşvik etmek için her düzeyde uygun önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu önlemler, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ile ilgili tarafsız bilginin, örneğin, okul müfredatı ve eğitim materyallerinde yer almasını ve öğ-

İstatistikleri, Örgün Eğitim 2010-2011 ve Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2013-2014 yayınlarından alınmıştır (Tüzün, 2015)

67 Koç Üniversitesi Sosyal Politikalar Merkezi’nin raporuna göre, 2010-11 eğitim-öğretim yılında KTML’lere devam eden öğrencilerin % 36,3’ü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, % 13,3’ü Bilişim Teknolojileri, % 12’si Giyim Üretim Teknolojisi, % 11,7’si Yiyecek İçecek Hizmetleri alanlarında eğitim alıyordu. Sunulan diğer alanlar ve öğrenci oranları için bkz. http://spm.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2011/12/KOC-SPM_KTML_Kapsam%C4%B1-De%C4%9Feri-Notu.pdf

68 A.g.e., s. 23; Tüzün, 2015.

69 ERG’nin aynı raporunda “Bu süreçte, aileler ve toplumun geneline yönelen farkındalık artırıcı çalışmalar kadar, okulları, öğretmenleri ve eğitimin içeriğini toplumsal cinsiyete duyarlı kılabilecek politikalara da gereksinim vardır. Türkiye’nin, kız çocuklarının okullulaşma oranları açısından son dönemde kaydettiği ilerlemeyi sürekli kılmaya ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek biçimde kullanması ancak, eğitimin kadınların bireysel olarak güçlenmelerine ve kadının toplumsal konumunun iyileşmesine katkıda bulunmasıyla mümkün olabilecektir.” görüşüne yer verilmektedir (ERG, 2014: 83).

rencilere cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine göre yaşamasına olanak sağlayacak biçimde gerekli bilginin, desteğin ve korumanın sağlanmasını içermelidir. Üye devletler ayrıca, okullarda eşitlik ve güvenlik politikaları ve eylem planları oluşturabilir ve bunları hayata geçirebilir, ayrımcılık yasağı ile ilgili eğitime veya bu konuda desteğe ve öğretim araçlarına erişimi sağlayabilir. Bu tür önlemler ebeveynlerin çocuklarını eğitime haklarını dikkate almalıdır.⁷⁰

Hacettepe, Harran, İstanbul Teknik, Karadeniz Teknik, Ordu, Rize, Sakarya, Trakya, Yıldız Teknik ve Zonguldak Karaelmas üniversitelerine ait öğrenci yurtları yönetmeliklerinde⁷¹ genel ahlak ve adaba aykırı davranışta bulunmak, iffete aykırı davranışlarda / hareketlerde bulunmak, ahlak kurallarına aykırı harekette bulunmak, yükseköğrenim öğrenciliği sıfat ve onurunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak ve genel ahlak kurallarına uymayan ve toplumu tahrik eden davranış ve eylemlerde bulunmak gibi ifadeler yer almaktadır. Ayrıca yönetmeliklerin bir bölümünde bu tarz hareketlerin sadece öğrenci yurdunun içerisinde değil öğrenci yurdu dışında gerçekleştirilmesi de yurttan kesin çıkarılma nedeni olarak kabul edilmiştir.

b) İlgili komite ve mahkeme kararları ve içtihatlarla ilişkin yorumlar

Bu bağlamda Türkiye’nin dönemsel raporlar verme taahhütünü içeren BM komitelerine sunulan raporlar ve komitelerin geri bildirimleri ile özellikle AİHM’e başvurular çerçevesinde alınan kararlar önem taşımaktadır.

■ CEDAW Komitesi Tavsiyeleri

Komite, 17-20 Ocak 2005 tarihlerinde sunulan Ülke Raporu ve Türkiye’den kadın örgütlerinin hazırladığı Gölge Rapor üzerine, Türkiye’ye ilişkin tavsiye kararında, kadınların özellikle kırsal kesimde ve bölgesel farklılıklara bağlı olarak eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanmadığına da dikkat çekerek devletin bu alanda tedbir almasını, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için toplumu bilinçlendirme kampanyaları hazırlanmasını istemiştir.⁷² Bu kapsamda devletin,

- * Kadına yönelik ayrımcılık konusunda toplumu bilinçlendirme çalışmaları yapması; özellikle hakimler ve savcılara yönelik **eğitim çalışmaları** gerçekleştirilmesi,
- * Kadınların okuryazarlık oranının ve eğitime katılımının artırılması için **geçici özel önlemler** uygulaması, eğitim alanında kadınların ve kızların önündeki bölgesel, etnik, kentsel ve kırsal farklılıkları giderici önlemler alması,
- * Özellikle, mesleki ve teknik eğitim alanlarında kız çocukların ve kadınların sayısının artırılmasını sağlaması,
- * Anadili Türkçe olmayan kadınların, eğitim alanında karşılaştıkları sorunların çözümü için politika üretmesi,
- * Başörtüsü yasağı nedeniyle okullarından ayrılmak zorunda kalan kadınların sayısının tespit edilmesi,

70 http://aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/avrupa_konseyi_standartlari_05052014.pdf

71 Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu 1 Ocak - 30 Haziran 2010 http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Cinsel_Yonelim_veya_Cinsiyet_Kimligi_Izleme_Raporu.pdf

72 <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2183>

- * Kadınların çalışma yaşamına girmesini engelleyen geleneksel rollerin ve sosyal kısıtlamaların kaldırılması için bilinçlendirme çalışmaları yapması, çocuklara yönelik, okulöncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması tavsiye edilmektedir.

Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol kapsamında ilk raporunu sunduktan sonra ÇHK sonuç gözlemlerinde⁷³ güvenlik, sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık sektörlerindeki birçok meslek grubunun protokol kapsamındaki konulara ilişkin farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmaların yetersiz olduğu belirtilmiştir. ÇHK, farkındalığın artırılması için;

- * Daha fazla kaynak ayrılmasını,
- * Özellikle kamu görevlileri için konu ile ilgili **eğitim materyalleri** hazırlanmasını ve eğitimler düzenlenmesini,
- * Protokolün daha yaygın olarak bilinmesini sağlamak amacıyla, okullarda kullanılan müfredata konuyla ilgili bölümlerin eklenmesini tavsiye etmiştir. Komite, cinsel sömürü vakalarındaki artıştan ve konuyla ilgili sistematik gözlem ve şikâyet mekanizmalarının yokluğundan endişe duyduğunu da belirtmiştir. Bu eksiklikler konusunda,
- * **Etkili bir denetleme** yapılmasını güvence altına alacak önlemlerin alınmasına,
- * Bağımsız bir şikâyet mekanizmasının oluşturulmasına ve çocukların bu mekanizmalara kolaylıkla erişebilmesinin sağlanması tavsiyelerinde bulunmuştur (Karan, 2009:175).

3.2.3 Eğitim Alanında Geliştirilmiş İyi Uygulamalar

MEB’nin yukarıda sözü edilen ilk ve ortaöğretimle ilgili olumlu mevzuat örnekleri yanında yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılması, dönüştürücü eşitlik anlayışının eyleme geçirilmesi ve kadınların güçlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiş düzenlemelerinden biri Ankara Üniversitesi’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı diğeri YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı sonrasında yayınlanan ve Tutum Belgesi olarak da bilinen Sonuç Raporu’dur.

a) Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı (TOCEP)

2012 yılında Ankara Üniversitesi senatosunda kabul edilen ve YÖK bünyesinde bir ilk sayılabilecek olan bu kurumsal düzenlemenin üç temel hedefi vardır:

1. Üniversitede **toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını yerleştirmek ve güçlendirmek**, bu yönde **farkındalık ve duyarlık** kazandırmak için bilgilendirmeler yapmak ve bilgi veri ağları kurmak.
2. Üniversitenin çeşitli birimlerinin yönetimleri düzeyinde **cinsiyet eşitliği bakış açısını bir yönetsel öncelik olarak kazandırmak** ve kadın akademisyenlerin üst düzey akademik konumlardaki varlığını güçlendirmek.
3. Üniversitede toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir anlayışla tüm öğretim elemanlarına yö-

⁷³ ÇHK, CRC/C/OPSC/TUR/CO/1 (ÇHK Türkiye Sonuç Gözlemleri).

nelik kurumsal kaynakları ve destekleri güçlendirmek.⁷⁴

b) YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı Sonuç Raporu (Tutum Belgesi)

Özgecan cinayeti sonrasında YÖK tarafından gerçekleştirilen **çalıştayı** 29.05.2015 tarihinde yayınlanan raporda belirlenen hedef ve stratejiler aşağıdadır:

1. **“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” dersinin** bu kavramsal alanda aynı veya farklı bir adla yükseköğretim programlarında üniversitelerimizin yetkili kurullarınca alınacak karar doğrultusunda **zorunlu veya seçmeli ders** şeklinde yer almasına veya her yarıyıl bir bilimsel etkinlik düzenlenmesine,
 - a. Bu dersin programa dâhil edildiği durumda ders içeriğinin oluşturulmasında ilgili öğretim elemanlarının yanı sıra öğrencilerin de görüşlerinin alınmasına,
 - b. Dersin yürütülmesinde uzman öğretim elemanlarının bulunmaması durumunda örgün eğitim kapsamında uzaktan öğretime dayalı e-ders olarak da okutulabileceğine,
2. Yükseköğretim kurumları içerisinde bulunan sağlık kültür başkanlıklarındaki yapının, kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezleriyle de işbirliği içerisinde **cinsel taciz ve cinsel saldırılara karşı ulaşılabilirlik, gizlilik ve güven esasına dayalı olarak güçlendirilmesine**; tıbbi ve psikolojik destek verebilecek konuma getirilmesine,
3. **Cinsel taciz ve cinsel saldırı konularında yükseköğretim kurumlarında farkındalık** sağlayacak eğitim çalışmalarının yapılmasına,
 - a. Bu eğitimlerin öğretim elemanları, öğrenciler, idari personel, alt işverenler, güvenlik görevlileri ve üniversitenin hizmet aldığı diğer kurum ve kuruluş çalışanlarına yönelik olmasına,
 - b. Dileyen yükseköğretim kurumlarının bu konularda **çalışan ve birikime sahip öncü üniversiteler tarafından gerçekleştirilecek eğitici eğitimlerinden faydalanmalarına**,
4. Üniversite kampüs ve dersliklerinin, özellikle **kız öğrencilerin güvenliğine yönelik olarak düzenlenmesi**, aydınlatılması, haberleşme imkânı sunulması gibi konularda hassasiyet gösterilmesine,
5. Üniversite rektörlüklerinin, yerel yönetimlerle işbirliği içinde, üniversite kampüslerine **ulaşımın güvenli bir şekilde sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına**,
6. Üniversitelerimizdeki kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezlerinin **çalışma biçimi ve işlevselliklerinin güçlendirilmesine**, bu merkezlerin olmadığı üniversitelerimizde de **süreç içerisinde merkez açılmasına**,
7. **Lisansüstü programlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine** duyarlı çalışmaların teşvik edilmesine,

74 <https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/mevzuat/toplumsal-cinsiyet-esitligi-eylem-plani-tocep/>

8. Yükseköğretim Kurulu’nca, Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanları ve Memurları Disiplin Yönetmeliği ile Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği’nde cinsel taciz, cinsel saldırı, mobbing gibi davranışlara yönelik yeni düzenleme yapılması için bir çalışma başlatılmasına,
9. Özellikle kız öğrenciler için yapılacak olan yeni yurtların, kampüs içine veya yakınına yapılması konusunda üniversitemizin T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Kurumu’yla işbirliği yapmalarının tavsiye edilmesine,
10. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği algısının geliştirilmesi için üniversite ve topluma yönelik çalışmalar (kamu spotları, logo vb.) konusunda Yükseköğretim Kurulu’nca diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak faaliyetler yapılmasına,
11. Yükseköğretim Kurulu bünyesinde, üniversitelerde cereyan eden kadın **öğretim** elemanlarına yönelik şiddet, mobbing, taciz gibi olayların değerlendirilmesi, bu **öğretim** elemanlarının statülerinin güçlendirilmesi, karşılaştıkları zorluklara karşı alınacak tedbirler konusunda çalışmalar yanında ayrıca mobbing ofislerinin, kadın akademisyenlerin, kız öğrencilerin ve kadın çalışanların sorunlarını doğrudan iletebilecekleri bir kanal oluşturmak üzere üniversitemizde üst düzey yöneticilik yapmış bir kadın öğretim üyesi başkanlığında “Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Birimi” oluşturulmasına karar verilmiştir.
 - c. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü

2012 yılında imzalanan protokolün işbirliği konuları arasında:

- Hedef kitlenin desteklenmesi, kadın ve çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, toplumda yaşlı ve engelli farkındalığının oluşması ve bu konudaki duyarlılığın artırılması amacıyla taraflarca eğitici yayınların hazırlanması ve bunların yükseköğretim müfredatına dâhil edilmesi için çalışma yapılması,
- **Özürlü ve kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının geliştirilmesi için gerekli çalışmaların yürütülmesi.**

Tarafların yükümlülükleri arasında ise:

- Aile kurumunun desteklenmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, çocuk hakları ile çocuğa ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi, yaşlı ve özürlü farkındalığının oluşması ve bu konudaki duyarlılığın artırılması amacıyla öğrenci, öğretim üyeleri / görevlileri ve halka yönelik eğitim, seminer, konferans, panel, açık oturum vs. bilimsel etkinliklerin düzenlenmesini sağlamak ve hedef kitlenin sorunlarına yönelik çalışmalar ile ilgili kampanyaları teşvik etmek,
- **Üniversitelerin eğitim, sosyal, kültürel, sportif vb. yaşam alanlarının “kadın dostu kampüs” yaklaşımıyla dizayn edilmesi için farkındalık çalışmalarının yürütülmesini sağlamak,**
- Engelli ve kadınların sorunlarını gündeme getirmek ve yükseköğretim birimleriyle iletişimi sağlamak üzere üniversitelerde danışma ve koordinasyon birimi oluşturulmasına

yönelik çalışmalar yürütmek,

- Ailenin bütünlüğünün korunması, yaşlı ve engelli farkındalığı, kadın-erkek eşitliği, **kadına ve çocuğa yönelik şiddet, ihmal, istismar gibi konularda lisans ve lisansüstü öğrencilerinde belirli bir bilinç oluşturulması için öncelikle siyasal bilgiler, eğitim, hukuk, iletişim ve tıp fakülteleri ile diğer sağlık personeli yetiştiren fakülte ve yüksekokullar olmak üzere ders müfredat programlarında gerekli düzenlemeler için önerilerde bulunmak,**
- **Üniversitelerin karar mekanizmalarında (öğrenci temsilciliği / konseyi vb.) yer alma ve iş bulma konularında özellikle engelli öğrenciler ile kız öğrencilerin desteklenmesini sağlamak**⁷⁵

gibi kesişen eşitsizliklerle mücadeleyi, pozitif ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet duyarlılığının geliştirilmesini ve ana akımlaştırılmasını sağlamaya yönelik hükümler bulunmaktadır. Beş yıl süreli olan protokol çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar ya da herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığı ilgili kurumların web sitelerinde belirtilmemiştir. **Öte yandan 2017 yılında süresi biten protokolün yenilenmesi** konusunda da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.3 İlgili Politikaların Haritalaması: Politika Belgelerinin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal izleme)

3.3.1 Eğitimin, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Diğer Hak/Politika Alanlarıyla İlişkisinin Haritalaması

Eğitim hakkının toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yasağı temelinde gerçekleştirilmesini izleme açısından, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temel politikalarını ifade eden misyon/vizyon beyanları, stratejik planları ve eylem planlarının toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
TBMM				
KADIN-ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU				
Misyon/vizyon				
Misyon Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni bilgilendirmek.		X		
Vizyon Kadın-erkek fırsat eşitliğine ilişkin sorunların gerek yasal düzeyde gerekse de uygulamada iyileştirilmesini sağlayarak etkili bir parlamenter denetim sağlamaktır.		X		

75 http://www.aile.gov.tr/data/5404eb05369dc3119090f853/aspb_yok_protokolu.pdf Erişim 11.01.2018

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
BAKANLIKLAR				
MEB				
Misyon/vizyon				
Misyon Düşünme, anlama, araştırma ve sorun çözme yetkinliği gelişmiş; bilgi toplumunun gerektirdiği bilgi ve becerilerle donanmış; millî kültür ile insanlığın ve demokrasinin evrensel değerlerini içselleştirmiş; iletişime ve paylaşıma açık, sanat duyarlılığı ve becerisi gelişmiş; özgüveni, özsaygısı, hak, adalet ve sorumluluk bilinci yüksek; gayretli, girişimci, yaratıcı, yenilikçi, barışçı, sağlıklı ve mutlu bireylerin yetişmesine ortam ve imkân sağlamaktır.			X	
Vizyon Hayata hazır, sağlıklı ve mutlu bireyler yetiştiren bir eğitim sistemi.			X	
Stratejik Planlar				
Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı	2015	X yetersiz		
KEP İl Eylem Planları		x		
HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				
Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Strateji Planı (2014-2018)	2014	X yetersiz		
Eylem Planları				X
MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				
Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)	2014	X Yetersiz		
ORTAÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				
Misyon Tüm gençlerimizin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirilmelerini sağlayarak, toplumsal kalkınmanın itici gücü olan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkıda bulunmaktadır.			X	
Vizyon Evrensel eğitim ve öğretim ilkeleri doğrultusunda bilgi temelli bir toplum için değişmeyi sağlayacak millî ve manevî değerlerle donanmış kuşaklar yetiştirerek bilgi ve becerinin toplumsal refaha dönüşmesine öncülük eden bir kurum olmaktır.			X	
Stratejik Planlar				X

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Eylem Planları				X
ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE GELİŞTİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023)	2017		X	
Eylem Planları				X
ÖLÇME, DEĞERLENDİRME VE SINAV HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				
Misyon Eğitim sisteminde, eğitsel-mesleki gelişim ve yönlendirme-önleme ve psikososyal müdahaleye yönelik ruh sağlığı hizmetleri, aile rehberliği, kurumsal danışmanlık, psikolojik ölçme araçlarının temini, geliştirilmesi ve dağıtımı ile çeşitli eğitim tür ve kademeleri arasında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin bir bütün olarak verilmesini, hizmetlerdeki yöntem ve araçların bilimsel standartlara uygunluğunu sağlamaktır.			X	
Vizyon Tüm bireylerin kendini geliştirmeleri için, eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini daha nitelikli hale getirmek ve eğitim sistemi içindeki özel gereksinimleri olan bireylerin tüm gelişim alanlarında ilerlemeleri için aktif ve interaktif eğitim ortamlarını sağlamaktır. Vizyonumuzla ortaya koyduğumuz hedeflere ulaşmak ve misyonumuzu daha etkili ve nitelikli bir şekilde hizmet verdiğimiz bireylere ulaştırabilmek amacıyla hazırladığımız stratejik planımızın oluşturulmasında iç ve dış paydaşlarımızın görüşlerinden yararlanılmıştır			X	
Stratejik Planlar				
Özel Yetenekli Bireyler Strateji Ve Uygulama Planı 2013-2017	2013		X	
Eylem Planları				X
STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI				
Misyon/Vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
TALİM VE TERBİYE KURULU BAŞKANLIĞI				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
YÜKSEKÖĞRETİM VE YURTDIŞI EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI				
Misyon/vizyon				
Misyon Çalışma hayatını düzenlemek, çalışma barışını sağlamak, iş sağlığı ve güvenliğini geliştiren tedbirler almak, toplumun tüm kesimlerinin sosyal güvenliğini sağlayacak ve istihdamı artıracak şartları geliştirmek, yurtdışında çalışan Türk işçilerinin çalışma hayatı ve sosyal güvenlikle ilgili hak ve menfaatlerini korumak ve bunları sürekli kılmaktır.			X	
Vizyon Çalışabilecek tüm insanların kurallara uygun ve barış içinde çalışabildiği, çalışma yaşamı dışındakilerin istihdama hazırlandığı ve sosyal güvencelerinin sağlandığı bir Türkiye oluşturmaktır.			X	
Stratejik Planlar				
2016 Yılı Merkez Eylem Planı	N/A	X		
2017 - 2021 Strateji Planı		X		
Eylem Planları				X
ÇALIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
İŞKUR				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
SGK				
Misyon/vizyon				X
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
ASPB				
Misyon/vizyon				
Misyon Birey, aile ve toplum refahını artırmak amacıyla dezavantajlı kesimler öncelikli olmak üzere tüm toplumu hedefleyen katılımcı anlayışla, adil ve arz odaklı bütüncül sosyal politikalar üretmek, uygulamak ve izlemek.			X	

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Vizyon Türkiye'nin 2023'e doğru tarihsel yürüyüşünde, mutlu birey ve güçlü ailelerden oluşan müreffeh bir toplum için, zamanın ruhunu yakalayan, değişimi yönetebilen ve buna yönelik dönüşümü gerçekleştiren, sosyal riskleri önleyici sosyal politikalar geliştiren ve uygulayan bir bakanlık olmak.			X	
Stratejik Planlar				
ASPB Stratejik Planı 2013-2017	2012	X		
2017-2021 Stratejik Planı				X
Eylem Planları				
ASPB Eylem Planı				X
ASPB-KSGM				
Eylem Planları				
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013	2008	X		
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010)	N/A	X		
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015)	2012	X		
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)	2016	X		
KALKINMA BAKANLIĞI				
Misyon/vizyon				
Misyon Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kılınması için kalkınma sürecini katılımcı bir yaklaşımla planlayarak hükümete müşavirlik yapmak ve toplumun tüm kesimlerine yol göstermek.			X	
Vizyon Kalkınmayı bütüncül bir yaklaşımla tasarlayan ve yönlendiren, politika ve strateji üretimine ve koordinasyonuna yoğunlaşmış, uzmanlığa dayalı, yenilikçi ve öncü bir kurum olmak.			X	
Stratejik Planlar				
2023 Uzun Vadeli Strateji	N/A		X	
Onuncu Kalkınma Planı (2013-2018)	2013		X	
Eylem Planları				N/A
BAĞLI KURULUŞLAR				
Emniyet Genel Müdürlüğü				
Misyon/vizyon				
Misyon Bireylerin hak ve özgürlüklerini koruması ve toplumun düzen içinde yaşamını sürdürebilmesi için hukuk ilkleri içerisinde güvenlik hizmeti sunmak.			X	

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Vizyon Adalet ve güvenlik duygusunun tesisine katkıda bulunan, birey ve toplum odaklı proaktif polislik anlayışıyla güvenlik hizmeti sunan bir teşkilat olmak.			X	
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü				
Misyon/vizyon				
Misyon Uluslararası koruma başvurusunda bulunan, insan ticareti mağduru olan ve ülkemize uyum sağlamaya çalışan yabancılar başta olmak üzere tüm yabancıların iş ve işlemlerini, insan odaklı politikalar geliştirerek çözmeye çalışmak.			X	
Vizyon Ülkemizde etkin bir göç yönetim sistemi kurmak ve uygulamak, uluslararası alanda göç politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmak.			X	
Stratejik Planlar				
2017-2021			X	
Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı				
Misyon/vizyon				
Misyon Ulusal ve uluslararası kullanıcıların ihtiyaç ve önceliklerini dikkate alarak kaliteli, güncel, güvenilir, tutarlı, tarafsız, uluslararası standartlara uygun istatistikleri üretmek, kullanıma sunmak ve resmi istatistik üretim sürecinde yer alan kurumlar arasında eşgüdümü sağlamak.			X	
Vizyon Uluslararası standartlarda kullanıcı odaklı ve sürdürülebilir bir istatistik sistemi kurmak.			X	
Stratejik Planlar				
Stratejik Plan (2017-2021)		X yetersiz		
Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü				
Misyon/vizyon				
Misyon Sosyal devlet anlayışı ve insan odaklı yaklaşımlarla yükseköğrenim öğrencilerinin öğrenimlerine destek olmak ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak için, kredi/burs, barınma, beslenme hizmetleri ile sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler sunmak.			X	
Vizyon Geliştirdiği uygulama ve yöntemlerle sunduğu hizmetleri en üst düzeye taşıyan kurum olmak.			X	

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Stratejik Planlar				
2014-2018 Yılı Stratejik Plan			X	
Eylem Planları				X
İLİŞKİLİ KURULUŞLAR				
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanlığı				
Misyon/vizyon			X	
Misyon Ülkemizin rekabet gücünü ve refahını artırmak ve sürekli kılmak için toplumun her kesimi ve ilgili kurumlarla işbirliği içinde, ulusal önceliklerimiz doğrultusunda bilim ve teknoloji politikaları geliştirmek, bunları gerçekleştirecek altyapı ve araçları oluşturmaya katkı sağlamak, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek ve yürütmek, bilim ve teknoloji kültürü oluşturmakta öncü rol oynamaktır.				
Vizyon Bilim, teknoloji ve yenilik yoluyla, paylaşımcı, yönlendirici ve katılımcı yaklaşımlarla, toplumumuzun ekonomik, sosyal ve çevresel yaşam kalitesinin çağdaş uygarlık düzeyine kavuşmasına hizmet eden, alanında uluslararası etkinliğe sahip bir kurum olmak.				
Stratejik Planlar			X	
TÜBİTAK 2018-2022 Stratejik Planı			X	
Eylem Planları				X
Türkiye Adalet Akademisi				
Misyon/vizyon				
Misyon 1. Adalet ve hukuk alanını ilgilendiren gelişmeleri yakından takip etmek, 2. Bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmaları ile özgün bilgi üretmek ve toplumla paylaşmak, 3. İnsan haklarına ve hukuka uygun, adil ve hızlı yargılama becerisinin kazandırılmasına yönelik eğitimler vermek, 4. Ulusal ve uluslararası alanda projeler yapmak ve paydaşlar ile birlikte çözümler üretmek.			X	
Vizyon Adalet ve hukuk alanında model alınan eğitim ve araştırma kurumu olmak.			X	
Stratejik Planlar				
Türkiye Adalet Akademisi Stratejik Planı 2016 - 2020			X	
Eylem Planları				
Türkiye Adalet Akademisi Eylem Planı				X
YÖK				
Misyon/vizyon				

Tablo 4: Eğitim Hakkı/Politikası Alanındaki Devlet Kurumlarının Haritalaması (devam)

Merkezi Kamu Kurumu / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Misyon				X
Vizyon				X
Stratejik Planlar				
YÖK Stratejik Planı 2016-2020			X	
Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022			X	
Eylem Planları				
YÖK Eylem Planı			X	
DEVLETİN GÖZETİM VE DENETİMİ ALTINDAKİ KURULUŞLAR				
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu				
Misyon/vizyon				
Misyon			X	
İnsan haklarını korumak ve geliştirmek, Ulusal Önleme Mekanizması görevini yerine getirmek ve ayrımcılıkla mücadele etmek.				
Vizyon			X	
Kurum, uluslararası insan hakları sözleşmeleriyle milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini bağdaştırarak insan hakları alanında halkımıza ve global topluma öncülük eden, açıklama ve kararlarına güvenilen, referans alınan, kalitesi ve marka özelliğiyle uluslararası kabul gören, insan hakları politikalarını etkileyebilen, uluslararası arenada Türk vatandaşlarının ve akraba toplulukların yurtdışında uğrayabilecekleri insan hakları ihlallerini de gözleyen ve uluslararası toplumun gündemine getirebilen, gerektiğinde uluslararası alanda ihlal edilen insan hakları konusunda araştırma yapıp raporlar yayınlatabilen, yapılan haksız ithamları cevaplandırabilen ve yeni evrensel haklar tespit edebilen bir kurum olmayı amaçlamaktadır.				
Stratejik Planlar				X
Eylem Planları				X

Tablo 4’te içerilen yasama ve yürütme organlarındaki ilgili kurum ve kuruluşlardan, TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu dışında hiçbirinin misyon/vizyon beyanları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesine rastlanmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akım politikalar olarak benimsemiş belgeler ise, ASPB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013 ile Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planlarıdır. MEB 2015-2019 Stratejik Planı’nda konuya yapılan göndermeler aşağıda incelenmektedir. Hak temelli izlemede dirimsel önem taşıyan ve teşkilat bünyesinde Hayati ve Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Grubu olarak özel bir birim de bulunan TÜİK’in Stratejik Planı’nda (2017-2021), “10. Plan’ın, 2.1 Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum 2.1.7 Aile ve Kadın başlığı altındaki politika/eylemler arasında sadece:

249. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.

251. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır.

257. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.”

ifadelerine yer verilmektedir.⁷⁶

Eğitim hakkı / politikası alanındaki yerel yönetimlerin haritalandığı Tablo 4a’da CEİD Projesi kapsamındaki 7 ilin büyükşehir belediyelerinin misyon/vizyon beyanları ve stratejik planlarında toplumsal cinsiyet eşitliği içermesi bulunup bulunmadığı incelenmektedir.

76 http://www.tuik.gov.tr/stratejik_plan/str2017.pdf

Tablo 4a: Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Yerel Yönetimlerin Haritalaması

MAHALLİ İDARE / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE Var	TCE Yok
Adana Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Büyükşehir Belediyesi sorumluluk alanında planlı, hızlı, etkin, şeffaf, adil, ve vatandaş odaklı en iyi hizmeti sunmak.			x
Vizyon Lider ve öncü konumunu sürdürerek, Türkiye ve dünyada örnek belediye olmak.			x
2015 - 2019 Stratejik Planı	N/A	2013 Yılı Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre Göç Dağılımı, İlçelere Göre Eğitim Durumu, Kadın-erkek Eşitlik Komisyonu, Kadınların Elektronik Ortamda Ayakkabı Tasarımı Eğitimleri, Mesleki Eğitim Mali Destek Programı	x
Ankara Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Ankara halkının yaşamsal alanlardaki peyzaj ve yeşil alan gereksinimlerinin en yüksek düzeyde karşılanması, bu alanların bakım, onarım ve korunması hizmetlerini gerçekleştirmek koşuluyla sürdürülebilirliği için çalışmak.			x
Vizyon Dünya başkenti olan Ankara’yı daha yeşil, temiz, güzel, sürdürülebilir, sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek modern bir kent yapmak.			x
Stratejik Planlar			
Stratejik Plan 2015-2019	2014	Ailelere yönelik eğitim seminerleri Stratejik amaç 30: - hanım lokalleri, - kadınlarla ilgili kültürel sosyal sportif projeler, - meslek kursları, - resim, tezhip, ebru, minyatür, çinicilik gibi tarihi sanat dallarına teşvik	x

Tablo 4a: Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Yerel Yönetimlerin Haritalaması (devam)

MAHALLİ İDARE / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE Var	TCE Yok
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Gazi şehrimizin tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkarak, yaşanabilir dünya kenti olmak, ürün ve hizmetleri mükemmellik yaklaşımı ve çağdaş bir belediyecilik anlayışıyla, tüm paydaşlarımızın gereksinim ve memnuniyetini dengeli bir şekilde sağlamak.			x
Vizyon Gaziantep'i tarihi ve kültürel mirası ve çağdaş çalışmaları ile dünyada örnek olarak gösterilen, sürdürülebilir gelişmişlik düzeyinde, yaşam kalitesi yüksek bir şehir yapmak.			x
Stratejik Planlar			
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Plan		Kadınlar ve kız çocukları için eğitim olanaklarının güçlendirilmesi ve eğitim fırsatlarından eşit biçimde faydalanmalarının sağlanması <ul style="list-style-type: none"> ■ Stratejik Amaç 9: Eşitlikçi ve engelsiz kent H9.1: Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit yaklaşmak ■ Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla özelikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturma. 	
İstanbul Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Açıığa çıkmamış ihtiyaçları karşılayacak hizmetleri, 21. Yüzyılın yerel yönetim anlayışına uygun şekilde sunmak, belediye hizmetlerini kurumsal bir anlayışla mükemmelleştirirken şehrin kültürel kimliğini yaşatmak.			x
Vizyon Sürdürülebilir ve yenilikçi çözümlerle hayatı kolaylaştıran, şehircilik ve medeniyet adına küresel değer üreten marka kentin yerel yönetimi			x
Stratejik Planlar			

Tablo 4a: Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Yerel Yönetimlerin Haritalaması (devam)

MAHALLİ İDARE / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE Var	TCE Yok
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı (2015-2019)	2015	<ul style="list-style-type: none">■ Kadına yönelik şiddetten etkilenen kadın ve çocukların rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar■ Kadın koordinasyon merkezinin ile sağlığıKadın ve aile sağlığı	
İzmir Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Halkın verdiği gücü, eşitlik ve güvenle mayalayıp belediyecilik hizmeti olarak tüm kente taşımak.		Eşitlik vurgusu	
Vizyon Uygarlıkların mirasını geleceğe taşıyan, Akdeniz’in zenginliklerini kentlisine ve dünyaya sunan, hizmet felsefesiyle akıllarda iz bırakan gözde belediye olma.			x
Stratejik Planlar			
Stratejik Plan 2015-2019	N/A	<ul style="list-style-type: none">■ “Belediye hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde eşit dağılımını sağlamak”■ Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Nüfus,■ Kadına ve aile bireylerine yönelik eğitimler düzenlemek■ Sağlıklı Anne-Kadın Eğitimi Verilecek Kişi Sayısı,■ KİHEP Uygulanacak Kişi Sayısı■ Toplumsal cinsiyet eşitliğine Yönelik Güçlendirme ve Farkındalık Eğitimine Katılan Kadın Sayısı	
Kars Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Kars’ın sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası gözeterek Kars halkına nitelikli belediye hizmetleri sunmak.			x
Vizyon Çevreye tarihe ve kültüre saygılı yaşam standartları yükselmiş turizm ve ticaret merkezi olmak.			x

Tablo 4a: Eğitim Hakkı / Politikası Alanındaki Yerel Yönetimlerin Haritalaması (devam)

MAHALLİ İDARE / Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE Var	TCE Yok
Stratejik Planlar			
Kars Belediyesi 2015 - 2016 - 2017 - 2018 - 2019 Stratejik Planı ve Performans Programı		<ul style="list-style-type: none"> ■ Kadın Çalışmaları Komisyonu ■ Kadın Çocuk Merkezi açılması ■ Yılda bir kez kadınlara yönelik girişimcilik eğitimi verilmesi 	
Trabzon Büyükşehir Belediyesi			
Misyon/vizyon			
Misyon Tarihsel süreç içerisinde var olan kültür, tarih, ticaret ve spor unsurlarını geliştirerek sürdürmek, katılımcı, şeffaf, tarafsız, güvenilir bir yönetim anlayışı ile Trabzon'un çağdaş gelişimini sağlamak ve Trabzon halkının yaşam kalitesini yükseltmektir.			x
Vizyon Şehri İmar Ederken Gönülleri Fetheden Belediye.			x
Stratejik Planlar			
Stratejik Plan 2015-2019		Hedef 6.4.3. <ul style="list-style-type: none"> ■ Ev Hanımlarına Mobil Eğitim Verilmesi ■ Kadın Eğitim Merkezi Projesi ■ Avrupa Kadın-Erkek Şartı'nın takibinin yapılması 	

Yerel yönetimlerin misyon ve vizyon beyanlarında diğer kamu kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi bir toplumsal cinsiyet içermesine rastlanılmamaktadır. Bu bağlamda İzmir Belediyesi'nin misyon beyanındaki "eşitlik" vurgusu bir istisnadır. Yerel yönetimlerin temel politika oluşturan stratejik planlarında eğitim hakkı / toplumsal cinsiyet eşitliğine en yakın ifadeler ise 10. Kalkınma Planı'nın eğitimde, başta kız çocukları olmak üzere ilk ve ortaöğretimde okula erişimin sağlanması, "Aile ve Kadın" başlığı altındaki aile danışmanlık ve eğitim hizmetleri verilmesi, kadınların eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi, aile ve iş yaşamının uyumlulaştırılması hedeflerine atıflardır.

Adana Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı'nda,⁷⁷ nüfusun "2013 Yılı Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre Göç Dağılımı", "İlçelere Göre Eğitim Durumu" vb. göstergelerde cinsiyet kırımlı veriler ile Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu, Kadınların Elektronik Ortamda Ayakkabı Tasarımı Eğitimleri, Kadınlara Mesleki Eğitim Mali Destek Programı gibi hedeflere yer verilmektedir.

77 www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/1388/Adana+Buyuksehir+Belediyesi+2015-2019

Ankara Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019’da⁷⁸ “Stratejik Amaç 30”un altında hanım lokalleri; kadınlarla ilgili kültürel, sosyal, sportif projeler; meslek kursları; resim, tezhip, ebru, minyatür, çinicilik gibi tarihi sanat dallarına teşvik maddeleri yer almaktadır.

Belediye başkanının kadın olduğu Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda⁷⁹ “Aile ve Kadın” başlığı altında aile danışmanlık ve eğitim hizmetleri, kadınların eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi, aile ve iş yaşamının uyumlulaştırılması vb. hükümler dahil edilmiştir. Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi, **toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme** konusunda farkındalık oluşturma ve örnek uygulamalar geliştirme konularına yer verilmiştir. Stratejik Amaç 9: Eşitlikçi ve Engelsiz Kent H9.1 ise, **cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit yaklaşmak vurgusunu taşımaktadır**.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı (2015-2019)⁸⁰ Kadın ve Aile Sağlığı Merkezi, Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetleri, kadın ve aileye yönelik olarak sosyal destek ve kadına yönelik şiddetten etkilenen kadın ve çocukların rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar gibi eğitimle ancak dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek konular içermektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin 2015-2019 Stratejik Plan’ında “Kadın Çalışmaları Şube Müdürlüğü” başlığı altında, “Belediye hizmetlerinin **toplumsal cinsiyet eşitliği** çerçevesinde eşit dağılımını sağlamak” ifadesi dikkati çekmektedir⁸¹. Öte yandan Stratejik Plan’daki Sağlıklı Anne-Kadın Eğitimi Verilecek Kişi Sayısı, KİHEP Uygulanacak Kişi Sayısı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Güçlendirme ve Farkındalık Eğitimine Katılan Kişi Sayısı gibi hükümler toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili güçlenme ve farkındalıkların artırılması konusundaki etkinliklerin belediye hizmetleri arasına girdiğini göstermektedir.

Kars Büyükşehir Belediyesi 2017 Stratejik Planı’nında⁸², Belediye Meclisinin 2012 tarihli kararı ile özel kalem müdürlüğü bünyesinde Kadın Çalışmaları Birimi’nin resmi olarak kurulduğu belirtilmiştir. Stratejik Plan’a göre, meclis kararı ile 2007 yılında kurulmuş olan Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu çalışmalarına devam etmektedir. Kadın Dostu Kentler-2 Projesi kapsamında İl Kadın Hakları Komisyonunda oybirliği ile kabul edilen Kars Yerel Eşitlik Eylem Planı (2013-2017) revize edilmiş, 2014’te Kars Belediye Meclisi’nde oybirliği ile kabul edilmiştir. Kentsel hizmetlerde Kars Belediyesi olarak imzalanmış bulunan taahhütnameler, ortağı olunan proje gereği Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini benimseyen çalışmalar, belediyenin imkânları doğrultusunda faaliyetlerinde yer alacaktır.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019⁸³, Hedef 6.4.3. Ev Hanımlarına Mobil Eğitim Verilmesi, Kadın Eğitim Merkezi Projesi ve Avrupa Kadın-Erkek Şartı’nın takibinin yapılmasını içermektedir.

78 <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/1061/Ankara+Buyuksehir+Belediyesi+2015-2019>

79 <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPstratejikPlan/files/sJKIC+stratejik-plan-2015-2019.pdf>

80 www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/1135/Istanbul+Buyuksehir+Belediyesi+2015-2019

81 konuttimes.com/gundem/izmir_buyuksehir...2015_2019_stratejik_plani/134802

82 www.kars.bel.tr/icerik-detay/stratejik-plan-ve-performans/165
www.kars.bel.tr/.../1c3a5ac4-e4fa-4414-9138-8f539085eac7kars_stratejik%20plani%...

83 www.trabzon.bel.tr/stratejik-plan.aspx

3.3.2 Eğitim Alanındaki Politika Belgeleri, Eylem Planları, Stratejik Planlar, Raporlar

Türkiye’nin önümüzdeki dönem için en önemli eğitim politikalarını içeren belgelerde toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde aşağıdaki saptamalar dikkati çekmektedir:

a) Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Türkiye’de eğitim hakkı ve bu haktan yararlanma / yararlandırma konusundaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili politika belgelerinin en önemlilerinden biri Kalkınma Planları’dır. Hak temelli izlemede planlar, bir önceki planın bilançosu olmak ve önceki planda taahhüt edilenlerin ne kadarının başarıldığını göstermek bakımından özellikle önem kazanır. 2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planı’nda⁸⁴ ise ayrımcılık yasağı, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma soyut ilkelerin yinelenmesinden öteye eğitime özel herhangi bir somut standart, ölçüt ya da hedefe rastlanmamaktadır. CEDAW standartları çerçevesinde eğitimde toplumsal cinsiyet kırılımlı veriler 10. Plan’da mevcut değildir.

Öte yandan 10. Plan’da kadınlarla ilgili durum analizi, amaçlar, hedefler ve politikaların, aile ve kadın başlığı altında, aileyle bitişik olarak ele alınması dikkat çekicidir. Durum analizinde eğitim konusundaki göndermeler aile eğitim programlarına ve iyileştirmeler yapıldığına dair birer cümledir. Güçlenme bağlamında eğitime herhangi bir gönderme yapılmadan, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılması, Anayasa’ya pozitif ayrımcılık ilkesinin konulması ve TBMM KEFEK’in kurulması kazanımlar arasında gösterilmektedir.

Temel Hak ve Özgürlükler ...Anayasa’da ifadesini bulan **cinsiyet**, yaş, ırk, dil, renk, felsefi inanç, din, mezhep, sağlık durumu, gelir, uyruk, etnik köken, göçmenlik, siyasi tercih **ayırımı yapmama**, bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma anlayışı esastır hükmü ile temel normları teyit etmektedir.

Durum Analizi

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde **aile eğitim programları** başlatılmış, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış, yoksul aileler için sosyal yardımlar artırılmış, sosyal yardım ve hizmetlerde **aile temelli bir yaklaşıma geçilmiş** ve aile sorunlarının tespiti amacıyla araştırmalar artırılmıştır.

Kadının güçlendirilmesi bağlamında, kadının işgücüne katılımı ve karar alma süreçlerindeki etkinliği artmış, Anayasa’ya kadına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi dâhil edilmiş, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmış ve **TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu** kurulmuştur.

Kadın-erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, **eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin** sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Amaç ve Hedefler

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki

84 www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1-1.doc

rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.

Politikalar

Aile yardımlarının geliştirilmesi, **aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin** kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, **evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması**, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması temin edilecektir. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır.

Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınacak, **aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları** yaygınlaştırılacaktır.

Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.

Planın “2.1 Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum 2.1.14 Nüfus Dinamikleri” başlığı altında eğitim sektörü çalışanlarını yakından ilgilendiren bir politika/eylem olarak “kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar ile çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar geliştirilecek, kreşler teşvik edilecek, esnek çalışma imkânları sağlanacaktır” taahhütüne yer verilmiş olması olumludur. Ancak, bu taahhütün gerekçesinin “genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ve doğurganlıktaki hızlı düşüşün önüne geçilebilmesi” oluşu, tam da CEDAW Komitesi’nin sorguladığı biçimde “kadın hakları yerine aileye odaklanmanın” bir tezahürü olmak niteliğini taşımaktadır.

Eğitimle ilgili toplam üç politika taahhütünden ikisi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin, evlilik öncesi eğitimin, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programlarının yaygınlaştırılmasına odaklı, bir diğeri kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesidir.

Eğitimle ilgili durum analizinde ise, “kız çocukları ile yoksul öğrencilerin eğitimde devamlılığını sağlamak ve taşınmalı eğitimi güçlendirmek için çeşitli faaliyetler yürütülmüş, başta kız çocukların okullaşması olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarında artış sağlanmıştır” saptaması yapılmakla birlikte, okullaşma oranı artışlarında brüt okullaşma oranlarıyla yetinilerek cinsiyet kırımlı veriler içerilmemiştir. Çocuk ve Gençlik başlığındaki amaç ve hedeflerde ise gene sadece “kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesine” yer verilmiştir.

Raporun Plan Dönemi Perspektifi’nde Hedeflere Dönük Politikalar arasında toplumsal cinsiyet

göndermesine rastlanılmamaktadır.⁸⁵ “Temel amaç ve politikalar’a dönük eylemler ve uygulama stratejilerinin erişim imkânlarını artırmak ve ortaöğretim okullaşma oranlarını %100 yapmak” başlığı altında “**cinsiyet temelli okullaşma oranlarının eşitlenmesinde**, yürütülen çalışmalar yetersiz olduğu için artırılmalı ve etkinleştirilmelidir” gibi gene genel bir ifadeyle yetinilmiştir.⁸⁶

Eğitim Sisteminin Kalitesinin Artırılması Kalkınma Bakanlığı T.C. Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda da Onuncu Plan (2018 Yılı) hedefi olarak, tek madde belirlenmiştir: Kaliteli eğitimin fırsat ve imkânlarını yaygınlaştırmak ve herkes için erişilebilir kılmak.⁸⁷ Bu hedefte kadın ve erkeklerin ne kadarı için bu kaliteli eğitimin sağlanacağı gibi bir ölçüt mevcut değildir.

b) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından ilgili tarafların katılımı ile hazırlanan ve 2008 yılında yürürlüğe giren Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) Eğitim’de Kadınların Mevcut Durumu’yla ilgili olarak:

Kadınların eğitim düzeyinin güçlendirilmesi, kadınların öz-gelişimine ve refahına katkıda bulunmakla beraber, Türkiye’nin ekonomik potansiyelini de artırmakta ve aynı zamanda, kadınların küreselleşme sürecine katılmasını da kolaylaştırmaktadır. Bunların yanı sıra, **eğitim sistemi toplumsal cinsiyet kalıplarının aşılmasında da önemli bir role sahiptir...**⁸⁸

saptaması yapmış ve güçlenme, okullaşma oranları (kayıt, devam ve tamamlama) ile kadın okuryazarlığının “artırılması” ve **eğitimciler, eğitim programları ve materyallerinin “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”ne duyarlı hale getirilmesiyle** tanımlanmıştır.

Eylem Hedef ve Stratejileri

Hedef 1: 9. Kalkınma Planı Hedefleri Dahilinde eğitimin her kademesinde kız çocukların **okullaşma oranları (kayıt, devam ve tamamlama) artırılabacaktır.**

Hedef 3: **Yetişkinler arasında “Kadın Okuryazarlığı” artırılabacaktır.**

Hedef 4: **Eğitimciler, eğitim programları ve materyalleri “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”ne duyarlı hale getirilecektir.**

c) Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı

2015-2019 Stratejik Plan döneminde bakanlığın, “artan ve çeşitlenen eğitim talebinin karşılandığı, okulöncesi eğitim başta olmak üzere bütün eğitim kademelerinde katılımın arttığı, özel politika gerektiren grupların azami derecede eğitime erişebildiği ve hayat boyu öğrenme kapsamında herkese, her yerde ve her zaman eğitim imkânlarının sunulduğu bir eğitim sistemi” nin amaçlandığı yenilikçi ve dinamik bir millî eğitim sistemi oluşturma azim ve kararlılığının ifade

85 Bkz.Onuncu Kalkınma Planı - Resmi Gazete www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1-1.doc.

86 Agy.s.32

87 <http://www.cka.org.tr/dosyalar/Ozel%20Ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar%C4%B1/e%C4%9Fitim%20sistemi.pdf>

88 <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlusalEylemplanı.pdf>

edildiği belgede⁸⁹ Stratejik Amaç 1: Bütün bireylerin eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişmesini sağlamaktır:

“Bu hedefin gerçekleşmesi ile örgün eğitim ve öğretimin her kademesinde okullaşmanın ve hayat boyu öğrenmeye katılımın, özellikle **kız öğrenciler** ve engelliler olmak üzere özel politika gerektiren grupların eğitime erişim olanaklarının ve özel öğretim kurumlarının payının artması beklenirken, devamsızlığın ve erken ayrılmaların azalması beklenmektedir.

Eğitim ve öğretim sistemimizi dünya ile entegre etmek için uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar ve projeler yürütülmektedir. Bunlara **Kız Çocuklarının Okullaşma Oranlarının Artırılması Projesi** örnek verilebilir.

Bakanlık merkez ve taşra teşkilatında **kadın çalışanların yönetici kademelerinde görev almalarını** kolaylaştırıcı ve özendirici çalışmalar yapılacaktır.”

Buna karşılık söz konusu hedeflerin standart ve ölçütleri konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu bağlamda bir önceki dönemin MEB 2010 Stratejik Plan’ında performans hedefleri “Ortaöğretimde cinsiyet ve bölgesel farklılıkları giderici bir biçimde okullaşma oranını AB düzeyine çıkarmak, öğrencileri esnek bir yapı içinde, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda ortak bir genel kültür verilerek üst öğrenime ve geleceğe hazırlamak” diye tanımlanmış ve ölçütler somut olarak belirlenmiştir. Önceki planda - Stratejik Amaç 3.5’te- ortaöğretimde kız çocukların eğitime erişimini daha da artırmak için kız-erkek brüt okullaşma oranları arasındaki yüzde 8,91 olan farkı 2014 yılına kadar yüzde 2’nin altına düşürmek öngörülmüştür. Bununla alakalı olarak, Performans Hedefi 1’de ise, 2012 yılı sonuna kadar ortaöğretimde kız-erkek brüt okullaşma oranları arasındaki farkı yüzde 7’nin altına düşürmek, kız çocukların toplam ortaöğretim içindeki payını yüzde 47’ye çıkarmak öngörülmüştür.

Yeni planda, bu hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı konusunda herhangi bir değerlendirme de yapılmamıştır.

d) Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları⁹⁰

Türkiye’nin en önemli sorunlardan birini oluşturan kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele kapsamında üç eylem planı yapılmış bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2007-2010, ikincisi 2012-2015, üçüncüsü 2016-2020 dönemlerini kapsamaktadır. Her üç planın da toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında **toplumsal farkındalık yaratmak ve zihniyet dönüşümünü sağlamak hedefleri** altında, eğitim programları düzenlenmesi, eğitim materyallerindeki toplumsal cinsiyete ilişkin olumsuz rol modellerinin dönüştürülmesi, müfredatın toplumsal cinsiyete ve şiddete duyarlılaştırılması, hizmet sunumunun her kademesindeki görevlilere yönelik eğitim programları gibi önlemler yer almaktadır. Bu önlemler konusunda sorumlu devlet organları da açıklığa kavuşturulmuştur.

89 sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-bakanligi-2015-2019-stratejik-plani.../icerik/181

90 <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani>

Bu düzenlemeler, CEDAW Komitesi’nin 19 Sayılı Tavsiye Kararı (11. oturum, 1992), Özel tavsiye 24 (b) “Kadına yönelik şiddetle ilgili olarak adli ve uygulayıcı personel ile kamu görevlilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde eğitilmeleri, sözleşmenin etkin uygulanabilmesi için zarduridir” ve (t) “Taraf devletlerin, kadınları cinsiyete dayalı şiddetten korumaya yönelik tüm gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Bu tedbirler, ... (ii) Kadın ve erkeklerin toplumsal rol ve konumlarına ilişkin tutumları değiştirmeye yönelik kamu bilgilendirme ve eğitim programları gibi önleyici tedbirler” (dir) hükümleriyle uyumludur.

İstanbul Sözleşmesi’nin (2014) Zihniyet Değişikliğinin Sağlanması kapsamındaki md.14 ve 15 de benzer doğrultuda önlemlerden söz etmektedir. Öte yandan, kadınların güçlendirilmeleriyle ilgili olarak eğitime eşit erişimi sağlayacak alt hedefler de belirlenmiş bulunmaktadır. Bunlar arasında kadınlara özel önlemler de öngörülmüştür.

▪ Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010

Hedef 2: Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihinsel dönüşüm sağlamak.

2.2 Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetle mücadele konularında erkeklere yönelik farkındalık yaratma ve zihinsel dönüşüm sağlama amaçlı görsel ve basılı materyaller hazırlanması ve eğitim programlarının düzenlenmesi.

2.3 Toplumsal cinsiyete ilişkin olumsuz rol modellerinin eğitim materyallerinden çıkarılması ve yerine olumlu-eşitlikçi rol modellerinin konulması.

2.4 Örgün ve yaygın eğitim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi konularının müfredat içine alınması.

2.7 Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularına, eğitim, hukuk, tıp, iletişim ve diğer ilgili fakültelerin lisans programlarında yer verilmesi.

Hedef 3: Kadının sosyoekonomik konumunun güçlendirilmesine yönelik düzenlemeleri yapmak ve uygulanmasını sağlamak.

3.1 Temel eğitime çocuklarını göndermeyen velilerin tespiti, ikna edilmesi ve yasal sorumluluklarının sözlü ve yazılı belirtilmesi ve bu amaçla MEB-e-Okul veri tabanı ile İçişleri Bakanlığı MERNİS-Adres Kayıt Sistemi’nin birlikte kullanılabilir hale getirilmesi, MEB-e-Okul veri tabanının devamsızlık ve okul terkinin izlenmesi için etkinleştirilmesi.

3.2 Milli Eğitim Bakanlığı’nca kız çocukların okullaşmasını artırabilmek amacıyla uygulanan özel önlemlere ilaveten, MEB burslarından kız çocukların daha fazla yararlanması için özel düzenleme yapılması, Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda vurgulandığı gibi, ortaöğretime erişimdeki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla gerekli önlemlerin alınması.

3.3 Gerek okulöncesi ve gerekse temel öğretimde toplumsal cinsiyet duyarlılığının gözetilmesi ve bu duyarlılığın ders programlarında, yaşam becerileri kapsamında verilmesi.

3.4 Kız çocuklarını eğitime kazandırmak için yatılı pansiyonlu hizmetler; ekonomik ve sosyal destek sağlanması.

3.5 Kız çocukların eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanmasının önünde duran engellerin bilimsel araştırmalar yapılarak tespit edilmesi. Kız çocuklarına yönelik cinsiyet ayrımcılığına bağlı engellerin ortadan kaldırılması için gereken çalışmaların planlanması ve uygulanması.

3.12 Kadın öğretmenlerin ve eğitimcilerin, MEB’in her düzeyinde eğitim yöneticisi konularına getirilmesini sağlayacak özendirme ve düzenlemelerin yapılması. MEB

Hedef 4: Aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu hizmetlerin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak.

4.5 Kadın konukevi / sığınmaevinde kalan kadınların çocuklarının ihtiyaç duyulduğunda, MEB’e bağlı okulöncesi eğitim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanmalarının sağlanması.

▪ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015

Hedef 2: Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihniyet dönüşümünü sağlamak.

2.3 Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetle mücadele konularında erkeklere yönelik farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümü sağlama amaçlı eğitim programı, seminer, konferans vb. etkinliklerin düzenlenmesi. KSGM, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, MEB, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı

2.4 Örgün ve yaygın eğitim müfredatına toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi konularının dahil edilmesi, eğitim materyallerinin taranarak toplumsal cinsiyet ayrımcılığını pekiştiren ifadelerin çıkarılması. MEB

2.7 Üniversitelerin, sağlık ve sosyal bilimler alanındaki bütün fakülte ve yüksekokulları öncelikli olmak üzere, mezuniyet öncesi ve sonrası eğitim programlarında, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet konularına yer verilmesi. YÖK

Hedef 3: Koruyucu hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlendirilmesi.

3.2 Madde 3.1 çerçevesinde, hizmet sunumunun her kademesinde yer alan görevlilere yönelik eğitim programları düzenlenmesi / sürdürülmesi. Adalet Bakanlığı, KSGM, ÇHGM, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, HSYK, TBB

3.6 Kadın konukevinde kalan kadınların çocuklarının, MEB’e bağlı okulöncesi eğitim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanmalarının sağlanması. MEB

3.7 MEB burslarından şiddet mağduru ve konukevlerinde kalan kadınların çocuklarının öncelikli yararlandırılması için özel düzenleme yapılması. MEB

▪ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020

Hedef 2: Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihniyet dönüşümünü sağlamak.

2.2 Kadına yönelik şiddetle mücadelede yer alan tüm kurum ve kuruluşlarda, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi için eğitici eğitimleri yapılacak, eğitici havuzu oluşturulacak ve eğitimlerin sürekliliği sağlanacaktır. Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Türkiye Adalet Akademisi

2.5 Okulöncesi eğitimden başlayarak örgün ve yaygın eğitimin tüm kademelerinde kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında mevcut eğitim müfredatları / programları incelenerek, ihtiyaç duyulması halinde revize edilecek ve etkin uygulanması sağlanacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Üniversiteler

Hedef 3: Şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu ve önleyici hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyoekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak.

3.10 Kadın hizmet birimlerinden yararlanan kadınların istihdama yönelik meslek edindirme kurslarından ve girişimcilik eğitimlerinden faydalanmalarına yönelik işbirliği çalışmaları yürütülecektir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, İŞKUR KOSGEB, Milli Eğitim Bakanlığı

e) Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Raporları

TBMM’de 24 Mart 2009 tarihinde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun kurulması, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının, ulusal mekanizmanın STK’larla ve devlet (hükümet) ayağının yanında eksik olan parlamento ayağının tamamlanması amacıyla açıklanmaktadır.⁹¹ Komisyonun 2015’ten bu yana herhangi bir bir etkinliği TBMM sitesine eklenmemiş bulunmaktadır. Son ekleme, 24. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu 2015⁹² olup sadece 10-12 Mart 2014 New York’ta yapılan Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Toplantısı’nın Kadınlar ve Kız Çocukları İçin Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin Uygulanmasının Hızlandırılması yan etkinliğinde UNESCO ve BM Kadın gibi Birleşmiş Milletler’in alt birimlerinin başkanlarının BKH hakkında katılımcılarla paylaştıkları görüşlere yer verilmiştir.

Aynı internet sitesinde eğitim konusunda özel bir rapor vb. bulunmamasıyla birlikte, 2009 tarihli Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor’da eğitimsizlik, bu evliliklerin nedenleri ve sonuçları arasında gösterilmekte, konunun müfredatta “yeterince” yer alması çözüm önerileri arasında gösterilmektedir. Komisyonunda konunun “bir sebep ve sonuç” olarak tanımladığı eğitimle ilgili olarak dile getirilen görüş ve öneriler aşağıdadır:

91 <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/hakkinda.htm>

92 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/faaliyet%20raporu_%2024_d4_yy.pdf

■ Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor 2009⁹³

3. Eğitimsizlik:

Eğitim seviyesi düşük ailelerin çocuklarının da çoğu durumda eğitim seviyelerinin düşük oldukları ve düşük sosyokültürel yapıdaki ailelerin çocuklarında erken yaşta evliliklerin daha sık yaşandığı gözlenmektedir. Genel eğilim erkek çocuklarının belirli bir düzeyde eğitim görüp, askerlik yaptıktan ve bir iş sahibi olduktan sonra evlenmeleri yönündedir. Bu durum erkeklerin nispeten ileriki yaşlarda evlenmelerine sebep olmaktadır.

Bunun yanında kız çocukları eğitimlerini erken yaşta bırakmaya zorlanmaktadır. Kızların eğitimlerini tamamlamaları gerekli görülmemektedir; zira ailenin kısıtlı ekonomik kaynakları erkek çocukların eğitimi için harcanmaktadır. Ayrıca ergenlik dönemine girmeleriyle birlikte fiziksel anlamda dikkat çekmeye başlayan kız çocukların eğitimleri aileleri tarafından nişanlama veya evlendirme gerekçesiyle yarıda kesilmektedir.

Erken Yaşta Evlilikler ve Eğitim

Dünyada birçok çalışma ve rapor erken evliliklerle yetersiz eğitimin ilişkisini ortaya koymaktadır. Bunlara göre ebeveynlerin ve çocukların eğitim düzeyi düştükçe erken evliliklerin oranı artmaktadır. Erken yaşta evlilikleri önlemenin temel unsuru eğitimidir.

Eğitim, erken yaşta evliliklerin hem sebebi hem de sonucudur. Evlilik yaşını yükseltmenin en iyi yolu çocukların eğitime kavuşmasıdır... Başta eğitim hakkı olmak üzere mevcut yasaların uygulanmasının sağlanması gerekmektedir.

Ayrıca eğitim, bireyin hayatına ilişkin temel karar mekanizmalarında daha etkin olmasını sağlayarak ve bilinç geliştirerek dolaylı olarak da olsa evliliklerin ertelenmesine sebep olmaktadır.

Birçok kültürde ebeveynler yatırımlarının boşa gideceğini düşündüklerinden evlendikten sonra baba evini terk edecek olan kızlarının eğitimine yatırım yapmama eğilimi içindedirler. Özellikle sosyoekonomik durumu düşük aileler, kızlarını okula göndermemekte veya gönderse bile evlendirmek için okuldan geri almaktadırlar.

Türkiye’de de erken yaşta evlendirilen çocukların öncelikle eğitim yaşamları kesintiye uğramaktadır. Eğitim haklarından mahrum edilmiş olan çocuklar, üretime katılma yani bir meslek sahibi olma ve çalışma haklarından da yoksun bırakılmaktadır. Bu durum özellikle kızların, ekonomik özgürlükleri olmadan eğitimsizlik, yoksulluk ve bağımlılık döngüsüne hapsedilmesine yol açmaktadır.

■ Erken Yaşta Evliliğe Çözüm Önerileri

2. Çocukların eğitimi:

Eğitim seviyesi arttıkça erken evliliklerin sayısı düşmektedir. Eğitim ayrıca dolaylı olarak da bireyin hayatına ilişkin temel karar mekanizmalarında daha etkin olmasını sağlamakta ve bir bilinç geliştirmektedir.

93 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf

Çocukların zorunlu eğitim ve öğretimlerini tamamlamayan veliler tespit edilmeli ve haklarında caydırıcı önlemler alınmalıdır.

Örgün eğitim içinde yer alan çocuklar için erken yaşta evlenmenin sakıncalarının anlatıldığı kazanımlar müfredata eklenmelidir. Anne-çocuk sağlığı, üreme sağlığı gibi konular müfredatta yeterince yer almalıdır.

Geleneksel değerlerin hâkim olduğu ekonomik yönden geri bölgelerdeki bölge okulları ve pansiyonlarının sayıları artırılmalıdır.

1997 yılında 8 yıla çıkarılmış olan zorunlu eğitim, okulöncesi eğitimle birlikte 13 yıla çıkarılmalıdır.

“Haydi Kızlar Okula Kampanyası” gibi kızların okullaşma oranının artırılmasına yönelik kampanyalar düzenlenmelidir.

Küçük yaşta evliliklerin önlenmesi bakımından meslek edindirme kurslarına önem verilerek kadınların iş kurabilmeleri için imkânlar sağlanmalıdır.

3. Halkın eğitimi:

Okuma-yazma bilmeyen kadın oranının fazlalığı dolayısıyla kadınlarda okuma-yazma oranını artırmak için kadın okulları açılmalıdır.

Aileler erken yaşta evliliklerin tıbbi, psikolojik ve sosyolojik sakıncaları konusunda ikna edilmelidir. Bu konuda hem annenin hem de babanın eğitimi çok önemlidir ve bu eğitim sağlanmalıdır.

Milli Savunma Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı’nın askere alınan gençlere yönelik uyguladıkları ortak projedeki eğitim programına erken evlilik konusunun da dâhil edilmesi sağlanmalıdır.

Cinsel istismar ve toplumsal halk sağlığı konusunda halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Okullar, sağlık ocakları ve halk eğitim merkezleri odaklı eğitim projeleri geliştirilerek özellikle kırsalda farkındalığın artırılması sağlanmalıdır.

Erken yaşta evliliklerin sağlık açısından zararları ile erken evliliğin sebep olduğu erken gebeliklerin meydana getireceği tehlikeler ve aile planlaması hakkında toplumun geneline yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Komisyonun önerileri, erken evliliklerin önlenmesinin çeşitli aktör ve kurumlarla işbirliği içinde gerçekleşmesi gerektiğini ve eğitimin de bu kurumlardan biri olduğunu göstermektedir. Çocuk evliliklerinin önlenmesi konusunda küresel bir sivil toplum ağı olan Girls Not Brides, bu bağlamda Dönüşüm Kuramı (Theory of Change) adı verilen ayrıntılı bir eylem çerçevesi geliştirmiş bulunmaktadır. Çerçevenin temel hedefi, sadece kızların 18 yaşından önce evlenmesini önlemekle kalmayıp, erken evlenmenin kesintiye uğrattığı kapasiteyi, becerileri ve ilişkileri geliştirecek mücadele fırsatına ve özgürlüğüne sahip olmalarını sağlamak diye tanımlanmıştır.⁹⁴

94 <https://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2014/12/Girls-Not-Brides-Theory-of-Change-on-Child-Marriage-User->

Türkiye’den de Uçan Süpürge’nin paydaşları arasında bulunduğu çerçeve, sorunun tek bir çözüm yolu olmadığını, dolayısıyla farkındalık geliştirme, farklı sektör ve düzeyler arası işbirlikleri kurma, kaynak seferberliği yoluyla dört kilit stratejinin uygulanmasını önermektedir. Bu hedeflerden üçü eğitimin dönüştürücü eşitliğin sağlanmasındaki işlevleriyle doğrudan bağlantılıdır:

- ▶ Kız çocukların, kendi yaşam tercihlerini yapmalarını sağlayacak beceri ve özgüveni kazandıracak biçimde güçlendirilmesi,
- ▶ Ailelerin ve toplulukların, kız çocuklarıyla ilgili beklentileri yükseltecek ve çocuk evliliklerini sürdürmeye neden olan toplumsal normları sorgulamayı sağlayabilecek biçimde mobilize edilmesi,
- ▶ Çocuk gelinlerin ya da bekar kızların gereksinimlerine uygun ve onlara evlilikten başka seçimler sağlayacak hizmetlerin sağlanması.

■ Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu 2013⁹⁵

KEFEK, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, üniversitelerden ve ILO Türkiye Ofisi’nden gelen uzman temsilci ve akademisyenlerin katılımlarıyla gerçekleşen çalışmalar sonucu eğitim alanında aşağıdaki hedefleri belirlemiştir.

4.3. Eğitim Alanında Çözüm Önerileri

- **Meslek liselerinde okuyacak kız çocukları;** biçki, dikiş, sekreterlik gibi geleneksel alanlara değil, bilgisayar ve bilgi teknolojileri gibi günümüzde yoğun olarak **talep gören alanlara yönlendirilmelidir.**
- Okullarda okutulan **ders kitaplarındaki cinsiyetçi ifadelerin giderilmesi** amacıyla, son dönemlerde olumlu çalışmalar yapılmakla birlikte bu konuda gösterilen hassasiyetin devamı sağlanmalı, okullarda okutulacak kitaplara karar veren birimlere yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri verilmelidir.
- **Kadınların eğitimin tüm aşamalarına erişimi** sağlanmalıdır; ancak özellikle **meslek liselerinde verilen eğitimin işgücü piyasasının talepleriyle bağlantısı** iyi kurulmalı, meslek lisesi mezunu kadınlar arasında görülen yoğun işsizliğin önüne geçilmelidir.
- **Eğitim sisteminden başlayarak, cinsiyete dayalı iş bölümü yaklaşımını ortadan kaldıracak önlemler** alınmalı, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı okulöncesi ve ilköğretimden itibaren müfredatın bir parçası olmalıdır.
- 81 ilde üniversitelerin kurulmuş olması **kızların üniversite eğitimi** almasında bir avantaj olup bu konuda kız çocuklar desteklenmelidir. **Kadınların istihdama katılmasında üniversite eğitiminin önemli olduğu** tespit edilmiştir.

Guide.pdf

Ayrıca bkz. Human Rights Council Twenty-sixth session Agenda items 2 and 3 Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development Preventing and eliminating child, early and forced marriage

95 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_raporu_2014_1.pdf

Komisyonun önerileri, eğitim hakkını düzenleyen CEDAW md. 10 a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesi c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada aynı imkânlar sağlanması ile uyumludur.

■ Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu 2014

Bütçenin yapımı ve harcama sürecine cinsiyet perspektifinin içerilmesinin cinsiyet eşitliğinin kamu harcamalarında ve kamusal hizmetlerde temin edilmesi açısından son derece önemli olduğunun kabulüyle başlayan çalışma,⁹⁶ Türkiye’de TCDB yaklaşımının uygulanması kapsamında Şartlı Nakit Transferi uygulamasının olumlu etkilerine dikkat çekmektedir.

Tartışmalarda MEB bütçesinde erkek öğrencilerin bütçeden daha fazla faydalandığı ve toplumsal cinsiyet perspektifinden bütçe analizlerinde olmazsa olmaz göstergelerin başında karar alma süreçlerinde kadın meslek mensuplarının nicel ve nitel konumunun geldiği ifade edilmiştir. Eğitim hizmetlerinin nicel boyutları kadar nitel boyutlarının da büyük önem taşıdığı ve özellikle ideolojik olarak cinsiyetçi kabulleri öğrencilerin zihinlerine aktarıcı program, müfredat, ders materyalleri veya uygulamaların ortadan kaldırılmasının gerektiğine dikkat çekilmiştir.

3.3.3 CEDAW 7. Dönemsel Ülke Raporu’na Komitenin Eğitim Konusundaki Soruları ve Yanıtlar

Türkiye’nin CEDAW’a verdiği 7. Dönemsel Ülke Raporu’na CEDAW Komitesi’nin eğitim konusunda yönettiği sorular⁹⁷ ve Türkiye’nin verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

a) CEDAW’ın Soruları:

Kalıp-yargılar ve zararlı uygulamalar

5. Devlet makamlarının, medyanın ve spor federasyonlarının kadınları aşağılayıcı ifadelerle ve/veya onları yalnızca annelik ve bakıcılık rolüyle tanımlayarak, çocuk sahibi olma veya sahip olacakları çocuk sayısına karar verme haklarını reddederek kadın-erkek eşitliği ilkesini sorgulayan üst düzey temsilcilerinin halka hitaplarında dile getirdikleri, kadın ve erkeğin aile ve toplum içindeki rolü ve sorumlulukları ile ilgili basmakalıp yaklaşımları ve kalıp değer yargıları ile mücadele için alınan tedbirlerle ilgili bilgi veriniz. Etnik köken, yaş, engel durumu, din, cinsel tercihler, toplumsal cinsiyet kimliği veya diğer karakteristik özellikler temelinde çeşitli türlerde ayrımcılığa maruz kalan kadınlara yönelik basmakalıp yaklaşımların giderilmesine yönelik olarak, başta medya ve ders kitapları hususunda yapılan çalışmalarla ilgili bilgi veriniz. Kırsal kesim ve ücra bölgeler başta olmak üzere çocuk yaşta ve/veya zorla evliliklerle, ülke içinde göçe zorlanan Türk vatandaşları, mülteci ve sığınmacı topluluklarıyla ilgili sorunların çözümüne yönelik tedbirler ile ilgili bilgi sağlayınız. 10. Kalkınma Planı’nda kadın hakları yerine aileye odaklanmanın nedenlerini açıklayınız.

96 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/kefek_but_rpr.pdf

97 <http://www.un.org.tr/humanrights/attachments/article/9/N1539253.pdf>

Eğitim

10. Eğitim sistemindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek ve bilhassa kadınların geleneklerin kadınla bağdaştırdığı eğitim alanlarında yoğunlaşmalarını önlemek üzere alınan tedbirlerle ilgili bilgi sağlayınız. Yeni 4+4+4 zorunlu eğitim modeli; eğitimin bütün kademelerinde kız çocukların okul terk oranları ve nedenleri, izleme mekanizmaları ve reform nedeniyle çocuk işçiliğinin artma riski hakkında bilgi veriniz. Zorunlu eğitim öncesi okullarda ve ilköğretimde azınlık dillerinde eğitim imkânı sağlama yönünde planların bulunup bulunmadığını belirtiniz. Ayrıca, okul kitaplarının toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarından arındırılmak üzere revize edilmesi, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile bunlarla ilgili hakların toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ve yaş grupları gözetilerek okul müfredatında yer alıp almadığı ve öğretmenlerce anlatılıp anlatılmadığı hususunda da bilgi sağlayınız.

b) Türkiye’nin cevapları⁹⁸:

Kalıp-yargılar ve zararlı uygulamalar Soru 5’in yanıtı

31. ASPB tarafından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülmektedir. Bu kapsamda; Raporun 54, 75, 76. ve 85. paragrafında belirtilen eğitim çalışmaları sürdürülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nce uygulanan “Evin Okula Yakınlaştırılması ve Değişen Anne Baba Rollerini” projesi ile ailelerin eğitimine yönelik yapılan çalışmalar ile dezavantajlı gruplara yönelik tedbirler alınmaktadır.

32. MEB’e bağlı ilk ve ortaokullarda kullanılan ders kitapları ile öğretim materyallerinin hazırlık çalışmalarında etnik köken, yaş, engel durumu, din, cinsel tercihler, toplumsal cinsiyet kimliği veya diğer karakteristik özellikler temelinde çeşitli türlerde ayrımcılığa maruz kalan kadınlara yönelik basmakalıp yaklaşımlar yer almaması için gerekli özen gösterilmektedir. Ayrıca ders kitaplarındaki metinlerde ve görsel öğelerde kullanılan kız ve erkek öğrenci sayıları denk tutulmaya çalışılmakta, aile ile ilgili bölümlerde ailede demokratik yapı ve işleyiş ile anne-baba rolleri özenli bir şekilde ifade edilerek kadın-erkek eşitliğine dikkat çekilmektedir. Kitaplarda kadın-erkek eşitliğini yok sayan, görmezden gelen ya da zedeleyen anlayışların yer almaması konusunda azami dikkat gösterilmektedir.

34. “Türkiye’de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi” kapsamında “Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması” (2010) gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre örneklem grubundakiler özürlülerin en fazla istihdam alanında ayrımcılığa uğradıkları, bunu sırasıyla eğitim, toplumsal yaşama katılım, boş zaman ve dinleme faaliyetleri, bilgiye erişim, sağlık ve adalete erişimin izlediği tespit edilmiştir. Örneklem grubundakilerin algıları özürlülerin siyasi yaşama katılım alanında çok az ayrımcılığa uğradıkları yönündedir. Kadınların görece daha yüksek sıklıkta ayrımcı davranışlara maruz kaldığı görülmüştür.

35. Erken yaşta / zorla evliliklerle mücadele kapsamında ..., 2012 yılında zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkmasının erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda olumlu bir etki sağlayacağı değerlendirilmektedir.

98 kadininstatusu.aile.gov.tr/.../CEDAW%207.%20Ülke%20Raporu%20List%20of%20Is...

37. ASPB tarafından hazırlanan ve Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2013- 2017’de “Erken yaşta evliliklerin önlenmesine ilişkin etkin yasal ve idari tedbirler alınacaktır.” hedefi belirlenmiştir. Bu kapsamda erken yaşta ve zorla evliliklerin nedenleri ve etkilerine ilişkin bilimsel araştırmalar yapılması, nüfusa kayıt edilmemiş çocukların sisteme alınması için gereken tedbirlerin alınması, özellikle kız çocukların eğitim sistemi içinde kalması ve eğitim sistemi dışında kalan kız çocukların tespiti, takibi ve eğitime devamını sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması, mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitim sistemine dâhil edilmesi için lokal tedbirlerden ziyade sistematik tedbirlerin alınması...

39. 600 AFAD personeline UNHCR sponsorluğunda uluslararası koruma, erken yaşta ve zorla evlilikler hakkında yasal mevzuatla ilgili eğitim verilmiştir...

40. Barınma merkezlerindeki muhtarlara, kadınlara ve erkeklere yönelik **aile içi eğitim seminerleri** verilmektedir. Bütün barınma merkezlerinde kadın komiteleri kurulmuştur. Kadınların karar alma sürecine katılımı ön planda tutulmaktadır.

42. MEB tarafından 2015 Ekim ayı itibariyle devlet okullarında, kamplarda ve geçici eğitim merkezlerinde eğitime erişimi sağlanan sığınmacı çocuk sayısı yaklaşık olarak 251.000’dir. Bu sayının eğitim yılı sonuna kadar (Haziran 2016) 450.000’a ulaştırılması hedeflenmektedir.

43. MEB ve UNICEF işbirliği ile Suriyeli Çocukların Eğitim İhtiyaçları konulu bir çalıştay Türk ve Suriyeli öğretmenler, öğrenciler, veliler, akademisyenler, STK ve resmi kurum temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalıştayın analiz raporunun yayınlanmasının ardından belirlenmiş sorun alanlarına yönelik çalışmalar yapılması planlanmaktadır.

44. 10. Kalkınma Planı’nda kadın hakları yerine aileye odaklanılmamış, aile ile birlikte kadın haklarına odaklanılmıştır. Plan’ın “Aile ve Kadın” başlıklı bölümünde “kadın-erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacı devam etmektedir” tespitine yer verilmiştir... Politikalar kısmında ise “Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır. Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.” hedeflerine yer verilmiştir.

Eğitim Soru 10’un yanıtı

64. Okul materyallerinde kalıp-yargılarla mücadele konusunda (bkz. 5. Cevap), ayrıca (bkz. Raporun 127-128. paragrafları)

65. Okullarda uygulanan rehberlik etkinlikleri kapsamında, toplumsal cinsiyet, aile içi şiddet, cinsiyet eşitsizliği konularında farkındalık uyandırıcı çalışmalar yapılmaktadır. “Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı” çerçevesinde çocuklara ve ka-

dına yönelik şiddetin önlenmesi ile ilgili veli, öğrenci ve öğretmenlere yönelik çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir. MEB tarafından yürütülen “Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi” alt bileşenlerinde aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi konular ele alınmaktadır.

66. Belirli bölgelerde kız çocukların okullaşmasının önüne geçen önyargıları kırmaya yönelik kız imam hatip lisesi ve pansiyonlarının açılması o bölgelerdeki kız çocukların okullaşma oranlarına katkı sağlamaktadır.

67. İlkokul ve ortaokullarda uygulanan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı’nda insanda üreme, büyüme ve gelişme ile ergen sağlığı için alınabilecek tedbirlerle ilgili konular yer almaktadır.

68. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü’ne bağlı okullarda azınlık dillerinde eğitim ve azınlık dillerinin eğitimine yönelik mevcut bir çalışma bulunmamakla birlikte, ortaokul seçmeli derslerden biri olan “Yaşayan Diller ve Lehçeler” kapsamında Kurmanca, Zazaca, Adigece, Abazaca, Lazca ve Gürcüce dersleri okutulmaktadır. Ayrıca 2014 yılında çıkarılan 6529 sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında vatandaşlarımızın günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açabilmelerinin önü açılmıştır.

3.3.4 İlgili Politika Uygulamalarına Ayrılan Mali Kaynaklar, Bütçe Kapasitesinin Tespiti

MEB 2017 bütçesinde⁹⁹ toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin göndermeler genelde 1997-1998, 2002-2003 ve 2015 -2016 eğitim ve öğretim yıllarına ait çeşitli düzeylerdeki kız ve erkek çocuk brüt okullaşma oranlarının karşılaştırılmasına ayrılmış olup bu konuda mali kaynak ve bütçe kapasitesine ilişkin sayılabilecek bilgiler arasında Şartlı Nakit Transferi’ne de yer verilmektedir.¹⁰⁰ Bütçede toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına ayrılan kaynaklar, aşağıdaki gibi özetlenmektedir:

Şartlı Nakit Transferi uygulamasıyla; nüfusun en yoksul yüzde 6’lık kesiminin eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için ilköğretime devam eden kız çocuklarına 40 tl, erkek çocuklarına 35 tl, ortaöğretime devam eden kız çocuklarına 60 tl, erkek çocuklarına ise 50 tl aylık ödenmektedir. Kız çocuklarına ve ortaöğretimde devam eden öğrencilere verilen yardım miktarları, özellikle, kız çocukların okullaşma oranlarının ve ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının artırılması amacıyla daha yüksek tutulmuştur.¹⁰¹

Kız çocukların okullaşması gerekçesiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere kız anadolu imam hatip liselerinin sayısı artırılmıştır. 372 bağımsız kız anadolu imam hatip lisesi açılmıştır. Bu okullardan 138’inin pansiyonu mevcuttur, diğerleri için de pansiyon açılması öngörülmektedir.¹⁰²

Ayrıca bu konuda 2015 yılında başlatılan ve 2016 yılında da devam eden Özellikle Kız Çocukla-

99 https://sgb.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2016_12/13031405_2017_genel_kurul_matbaa_hali_09_12_2016.pdf

100 Agy.s. 15

101 Agy.s.

102 Agy.s. 67

rın Okula Devam Oranlarının Artırılması Projesi-2 (KEP 2) ile özellikle kızların; ilk ve ortaöğretim düzeyinde okula devam oranlarını artırmak, işgücünün mesleki beceri ve yeterliliklerini artırmak ve ailelerin eğitimin önemi konusunda bilinçlendirilmelerinin sağlanmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Proje kapsamında, 15 ilde çocukların okullaşması için 3.600 ev ziyaretinin gerçekleştirildiği ve bu ziyaretlerin proje sonuna kadar planlandığı vurgulanmakla birlikte ayrılan mali kaynaklardan söz edilmemiştir.¹⁰³

Eğitim kalitesinin artırılması, eğitim ve iş piyasası arasındaki bağı güçlendirilmesi ve başta kız çocuklarının olmak üzere her düzeyde okullaşma oranlarının yükseltilmesi yoluyla, insan kaynağına yapılan yatırımın artırılmasının hedeflendiği bilgisi için de aynı saptama geçerlidir.

MEB 2017 Performans Programı’nda, okullaşmanın yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacak olan pansiyonlu kız anadolu imam hatip liselerinin 2017 yılında sayısının artırılması hedeflenmektedir. “Türkiye genelinde olduğu gibi özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki veliler Kız A.İ.H.L. okullarının açılması / yaygınlaştırılması yönünde taleplerini genel müdürlüğümüze bildirmektedirler. 2017 yılında genel bütçeden genel müdürlüğümüze ayrılacak olan ödenek miktarı 800.000.000 TL civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu miktar devam eden öğretim binası, pansiyon binası ve spor salonu inşaatlarında ve 2017-2019 D.Y.P. (Devlet Yatırım Planı) döneminde 2017 için yeni projeler için ayrılmıştır. 2017 - 2019 D.Y.P.’na yeni projeler arasından Kız A.İ.H.L. projeleri de yer almaktadır. Pansiyonlu bir A.İ.H.L. maliyeti 10.000.000 TL ile 15.000.000 TL olmaktadır. Bu farkın sebebi binanın derslik sayıları ve pansiyon kapasiteleri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. 50 adet Kız A.İ.H.L. pansiyonu yapılması planlanmaktadır. Bu kapsamda 50 pansiyonlu okul 10.000.000TL = 500.000.000 TL maliyet öngörülmektedir.”¹⁰⁴

0-6 yaş arasında olan okulöncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen ailelere ise çocuklarını düzenli sağlık kontrolüne götürmeleri şartlarıyla ekonomik destek vermek üzere düzenli nakdi yardım yapılarak yürütülen bir sosyal yardım programı da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olup temel iki bileşeni bulunmaktadır:

a) Şartlı Sağlık Yardımı

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programı kapsamında, maddi imkânsızlık içindeki ailelerin 0-6 yaş grubundaki çocuklarını düzenli olarak sağlık ocaklarında sağlık kontrolüne götürmeleri şartıyla anneye, eğer anne yoksa babaya her ay nakdi yardım yapılmaktadır. Şartlı sağlık yardımları 2004 yılının sonuna kadar yalnızca 0-6 yaş grubundaki çocuklar için verilmiş, 2005 yılından itibaren ise gebe kadınlara ve doğum yapan kadınlara da verilmeye başlanmıştır.

b) Şartlı Eğitim Yardımları (ŞEY)

İlk ve ortaöğrenime devam eden öğrencilerin ailelerine 1. - 8. sınıf arası kız çocuklara erkek çocuklardan daha yüksek tutarda bir aylık verilmesiyle gerçekleşmektedir. Ortaöğretime devam eden çocuklara verilen aylıklar ilköğretime devam eden çocuklarından yüksektir. Ortaöğretim (8. - 12. sınıf arası) için de kız çocuklarına verilen aylık tutarı, erkek çocuklara verilen-

103 Proje kapsamındaki pilot illerde, uygulamaya yönelik olarak İl Eylem Planları gerçekleştirilmiştir. kizlarinegitimi.meb.gov.tr/KEP-I/tr/eylem-planlari/il-eylem-planlari

104 http://sgb.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2017_01/30154029_2017_YYIY_Performans_ProgramY.pdf

den yüksektir. Eğitim yardımlarından yararlanmaya devam edilebilmesi için öğrencinin okula devamsızlığının, okulun açık olduğu gün sayısının yüzde 20’sini aşmaması, başka bir ifadeyle öğrencinin iki ay arka arkaya 4 gün ve üzeri devamsızlık yapmaması gerekmektedir. Yardımlar anne adına, anne yoksa baba adına açılacak banka hesaplarına 2 ayda bir 2 aylık toplam tutar olarak yatırılmaktadır.¹⁰⁵ ASPB Sosyal Yardım ve Sosyal Yardım Hizmetleri altında yer alan Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri bütçesi¹⁰⁶ içinde kadınların ve kız çocukların bu yardımdan yararlanma oranları konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.3.5 Eğitim Alanında Uygulanan Ulusal, Yerel ya da Uluslararası Mali Destekli Projelerin Değerlendirilmesi

Bu bağlamda MEB ve akademik kurumlar yanında STK’lar tarafından gerçekleştirilen pek çok projenin varlığından söz edilebilmektedir. Kimi projeler ise bu kuruluşların paydaşlığı ile gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Eğitimde Gönül Birliği Projesi özel sektör, kamu kurumları gibi farklı kesimlerin, eğitim hakkından herkesin eşit düzeyde ve eşit kalitede yararlanma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdikleri bir projedir. MEB ve üniversitelerin projeleri (Tablo 4 ve 5), ilk Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)’nin yapılmasını izleyen örneklerle sınırlanmış bulunmaktadır. Bu nedenle de MEB ve UNICEF’in, ilgili kurum ve kuruluşların ve kişilerin katılımı ile kız çocukların okullaşma oranının en az olduğu elli ilde kaliteli temel eğitim aracılığıyla okullaşma oranını artırarak 2005 yılına kadar ilköğretimde cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan “Haydi Kızlar Okula” Kampanyası (2003-2007) ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2005-2007) gibi kimi çalışmalar liste dışında bırakılmıştır. Kadın ve LGBTİ örgütleriyle, ilgili STK’ların eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitliği projelerine Tablo 5, 6, 7’de yer verilmektedir.

a) MEB Projeleri

105 <http://www.sck.gov.tr/Belgeler/%C5%9EARTLI%20NAK%C4%B0T%20TRANSFER%C4%B0%20PROGRAMI.pdf>

106 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/12/20161224M1-1-35.pdf>

Tablo 5. MEB Projelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İçerilmesi

Projenin adı	Yıl	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı YSÖP	2008-2013	Kanun ile belirlenen sekiz yıllık zorunlu eğitimi, tüm çocukların zorunlu eğitim çağında tamamlaması esastır. Bu sebeple zorunlu eğitim çağında olup okula devam edemeyen çocukların okula kazandırılması için özel önlemlerin alınması gerekir. Türkiye’de zorunlu eğitim çağında olup çeşitli sebeplerle eğitimlerini yaşitlarıyla birlikte sürdürememiş çocukları okula kazandırma ve zorunlu eğitimlerini tamamlama fırsatları sunma çalışmaları, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.		X
Kızının Büyük Hedefleri Projesi (Geleceğin Aydın Kızları Projesi)	2011-2012	2011 yılı sonuna kadar meslekî ve teknik eğitimin toplam ortaöğretim içindeki payını %47’ye çıkarmak (açıköğretim hariç). Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile bu bölgeler dışında kalan ve fazla göç alan illerde yaşayan, sosyal yaşam ve hayat boyu öğrenme ilkeleri doğrultusunda toplumu olumsuz etkileyen (töre, terör, göç vb.) olaylardan en fazla etkilenen kadınları ve genç kızları toplumsal sorunlara duyarlı, annelik ve kız kardeşlik yetilerini geliştirerek , onların sosyal statülerini yeniden tanzim edecek, meslek sahibi olmalarının önündeki engelleri ortadan kaldıracak eğitim ihtiyaçlarını karşılayarak, eğitimlerinin sürekliliğini sağlamak ve eğitim sonrasında kariyer ve istihdam imkânlarını artırarak bölgesinde rol model olmalarını sağlamaktır. Proje kapsamına alınan il/ illerde kurulacak Kız Teknik ve Meslek Lisesi kampüsünde kızların hayallerini gerçekleştirmek için; modern derslik ve uygulamalı meslekî eğitim binası, sosyal ve sportif tesisleri (yaşam alanları), bölgenin ihtiyaç duyduğu ve girişimcilerin teşvik edilmesine yönelik alanlarda sektör örneği teşkil edecek donanımlı üretim atölyeleri, yöresel el sanatlarını konu alan atölyeler ve halka açık satış birimlerinin kurulması vb. hizmet içi eğitim merkezi oluşturulması amaçlanmaktadır.	X	
Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi ETCEP	2014-2016	Tüm okulu toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirecek araçları geliştirmek, eğitim politikaları ve mevzuatını, öğretim programlarını ve ders kitaplarını gözden geçirerek, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tavsiyeler oluşturmak ve bunları yetkililere iletmek, eğitimciler için eğitim paketleri oluşturarak, çok sayıda eğitimciyi eğitmek, okul ve yakın çevresinden başlayarak, toplumun farklı katmanlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak.	X	
Girişimcilikte Önce Kadın Projesi	2013-Devam ediyor	Girişimcilikte Önce Kadın projesi ile Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde çeşitli eğitim programlarına katılan kadınların ürünlerini ekonomiye kazandırarak güçlenmelerine olanak tanımak hedeflenmektedir. Proje sayesinde kadınlara, ürünlerini bilgi teknolojilerini kullanarak satabilmeleri için gerekli bilgi ve araçlar sunulacak, el emeğinin kazanca dönüştürülmesine ve kadınların kendilerini daha fazla geliştirme konusunda güdülenmelerine katkı sağlanacaktır.	X	

Tablo 5. MEB Projelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İçerilmesi (devam)

Projenin adı	Yıl	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşma Oranının Artırılması Projesi 1 KEP 1	2011-2013	KEP’in hedefi, başta kız çocukları olmak üzere okullaşma oranlarının artırılması, eğitim kalitesinin artırılması, eğitim ve iş piyasası arasındaki bağın güçlendirilmesi yoluyla, insan kaynağına yapılan yatırımın artırılması olarak belirlendi.	X	
Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşma Oranının Artırılması Projesi 2 KEP 2	2013-Devam ediyor	Özellikle kız çocukların daha kaliteli ve uzun süreli eğitim almasını hedefleyen Türkiye ve Avrupa Birliği, 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı koordinasyonunda başlatmış oldukları ortak çalışmada yeni ve geniş kapsamlı bir aşamaya geçiyor. KEP 1 - ‘Kız Çocuklarının Eğitimi Projesi’nin ikinci fazı, KEP 2’de, özellikle kız çocukların okula devam oranlarının artırılması hedefleniyor.	X	
Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi	2013-2015	Bu proje çocukların refahı için fiziksel, duygusal, sözel ve psikolojik her türlü şiddetten korunmasına katkıda bulunmaktadır.		X
MESGEP Mesleki Becerilerin Geliştirilmesi Projesi	2013-Devam ediyor	Ülkemizde işsizliğin en büyük etkeni olan mesleksiz bireylerin, özellikle ve öncelikle özel politika gerektiren (dezavantajlı) grupların mesleki beceri edinmeleri hedeflenmektedir. Bu Sebep; 1.Engeli dolayısıyla eğitime erişim sağlayamamış gruplar, 2.Güvenlik nedeniyle göç etmiş kişiler, 3.Şiddet mağduru kadınlar, 4.Eğitime erişim fırsatı bulamamış olan bireyler, 5.Muhtaç durumdaki dul ve yetimler, 6.Cezaevlerinden tahliye olmuş veya olmamış bir mesleki becerisi olmayan veya meslek değiştirmek isteyenler, 7.Bir meslek sahibi olmak isteyen ev hanımları.	X	
Türkiye’nin Mühendis Kızları	2016-2020	SDG 4.3 ve 4.4 kapsamında, mesleki eğitimin geliştirilmesine yönelik olarak ASPB, UNDP ve Limak Vakfı ortak projesi	X	
Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi	2016-Devam ediyor	Genel Amaç: Geçici koruma altındaki Suriyeli vatandaşların Türkiye’deki eğitime erişim sağlamalarına katkı yapmak. Özel Amaç: Geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin Türk Eğitim sistemine entegre olmalarına yönelik çabalarında Milli Eğitim Bakanlığını desteklemek.		X

Tablo 5. MEB Projelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İçerilmesi (devam)

Projenin adı	Yıl	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Evin Okula Yakınlaşması Ve Değişen Anne Baba Roller Projesi	2016-Devam ediyor	Projenin amaçları: a. Öğrenci velilerine, çocuklarının gelişim ve ergenlik dönemi özelliklerini, bireysel farklılıklarını anlamalarında yardımcı olmak, b. Velilere, öğrencilerin karşılaşılabileceği sorunları anlatmak ve bu sorunlara çözüm üretme noktasında alternatifler göstermek, c. Çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişimi konusunda anne- babalara rehberlik yaprak etkili anne-baba rollerine uygun tutum ve davranışlarda bulunmalarına yardımcı olmak, d. Sağlıklı aile, sağlıklı toplum için anne-babaların birbirleriyle ve çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurmalarının önündeki engellerin farkındalığını oluşturmak, e. Anne-babaların çocuklarına istenilen davranış ve alışkanlıkları kazandırabilmelerine, onların kendi kendini denetleyen, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen, girişimci, kendini tanıyan, kendini gerçekleştiren çocuklar ve gençler olarak yetişmesine katkıda bulunmaktır, f. Modern çağda küreselleşme ve teknolojinin getirmiş olduğu sorunları ile başa çıkma konusunda anne ve babalara bilimsel veriler ışığında yardımcı olmak, g. Çocukların duygu ve düşüncelerini anlamalarında ve kuşak farklılığı bağlamında karşılaşılan güçlüklerle çözüm üretme konusunda velilere rehberlik yapmak.		X
Ana - Kız Okuldayız Kampanyası AKOK	2008 - 2012	Gençlik yıllarında okula gitme imkânı bulamayan annelerin okuma-yazma öğrenebilmesi için çocukları gibi okula giderek eğitim alması için okuma-yazma kursları açılması. Kampanyanın hedefindeki yetişkin okumaz-yazmazların 2008 yılında %80’i kadın okumaz-yazmazlardan oluşmaktadır.	X	

Kaynak: <http://etcep.meb.gov.tr/etcep-nedir-detayi-14408466961216>
<http://oncekadin.gov.tr/proje-hakkinda/>
<http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/tr/proje>
<https://pictes.meb.gov.tr/izleme>
<http://ysop.meb.gov.tr/dosyalar/ysop/Yonerge%20ve%20Kilavuz.pdf>
<http://mesgep.meb.gov.tr/>
<http://siddetinonlenmesi.meb.gov.tr/>
file:///C:/Users/LENOVO%20PC/Downloads/SAY%C4%B0M%20F%C4%B0KRET%20BULUT_YL_TEZ.pdf
https://www.unicef.org/turkey/gl/_gl3.html
www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/.../Türkiyeden-Örnekler.pdf
http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2017/12/SDG_AnaRapor-Son.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı’nın, Herkes için Eğitim (EFA) Programı kapsamında ya da bu programla uyumlu olarak örneğin, eğitim kalitesinin artırılmasına dönük olarak Eğitime %100 Destek, Çocuk Dostu Okullar, 2000’li yıllar boyunca özellikle kız çocukları ve dezavantajlı bölgelerdeki çocukların okullaşma oranlarının artırılmasını hedefleyen Temel Eğitim Projesi I ve II, Temel Eğitim Destekleme Programı ve İlköğretim Öğrencilerine Ücretsiz Ders Kitabı Temini Projesi gibi çok sayıda başka proje gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunlar arasında 2001 yılında Dünya Bankası aracılığıyla yürütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) ile başlayan ve 2003 yılı itibarıyla ülke

genelinde yaygınlaştırılan Şartlı Nakit Transferi Uygulaması’nın 2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme bağlamında başarılı bir uygulama olarak kabul edildiği belirtilmiştir.¹⁰⁷ Daha önce de söz edildiği gibi¹⁰⁸ bu projeyle nüfusun en yoksul yüzde 6’lık hedef kitlesi içinde bulunan annelere, ilköğretim ve ortaöğretime devam eden kız ve oğlan çocukları için kız çocuklarına daha fazla olmak üzere aylık yardımda bulunmaktadır. Ödemeler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁹ Proje pozitif ayrımcılık ve güçlendirme hedefini gözeterek ve uzun süreli bir program olması ve ödentilerin kısıtlılığına karşın ayrılan kaynak nedeniyle önem kazanmaktadır.

Çocukların eğitim hakkından faydalanmalarını sağlamak ve ilköğretime kayıtsız olan çocukların tespitini sağlamak amacıyla, MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ile İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen e-okul sistemi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS) projesi kapsamında 2007 yılının Ocak ayında kullanıma açılmış olan bir okul yönetim bilgi sistemi web yazılımıdır. Bu sistemle, ulusal adres veri tabanındaki 6-14 yaş grubu çocukların kimlik numaralarıyla MEB veri tabanı olan e-okulda ilköğretime kayıtlı 6-14 yaş grubu çocukların verileri karşılaştırılarak, zorunlu eğitim çağına olup ilköğretime kayıtsız olan çocuklar belirlenmektedir.¹¹⁰

Zorunlu eğitim çağı kapsamında olup çeşitli sebeplerle öğrenimlerini yaşitlarıyla birlikte zamanında yapamamış, okula hiç kayıt olmamış ya da sürekli devamsız olan 10-14 yaş grubundaki çocukların eğitimlerine akranları ile birlikte devam edebilecekleri yeterlilikleri kazandırarak, ilköğretime devamlarının sağlanması amacıyla başlatılan “Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı”. Tablo 4’te de belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet boyutu içerilmemiş olmakla birlikte program kapsamında eğitim alan öğrenci sayısı 3.772 olup bu öğrencilerin %64.84’ünü kız çocukları oluşturmaktadır.¹¹¹

MEB projeleri arasında toplumsal cinsiyet eşitliğini en geniş ve çeşitli içermeleriyle ele alan bir proje Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP) dir. Çalışma, temelde kamuoyunda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yaygınlaştırılmasına katkı sağlamayı ve eğitim sisteminin tüm bileşenlerine toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını yerleştirmeyi hedefleyen bir projedir.¹¹² Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen Proje, 19 Eylül 2014 tarihinden itibaren 24 aylık bir proje olarak uygulanmıştır.

b) Akademik Projeler

Kimi üniversitelerde toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasını sağlamaya yönelik olarak somut hedefleri, standartları, gösterge ve araçları geliştiren, haritalama ve uygulamaya yönelik adımlar atılmıştır. Akademik projeler için de 2008 yılı ve sonrası dönem esas alınmıştır.

107 https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/kefek_but_rpr.pdf

108 Bkz.İlgili politika uygulamalarına ayrılan mali kaynaklar, bütçe kapasitesinin tespiti

109 <https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2016/05/26/35-milyon-kisiye-1-milyar-tl-sartli-nakit-destegi>

110 <https://eokulyd.meb.gov.tr>

111 ysop.meb.gov.tr/dosyalar/ysop/Yonerge%20ve%20Kilavuz.pdf

112 Kaynak: <http://etcep.meb.gov.tr/etcep-nedir-detayi-14408466961216>

Tablo 6. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alanındaki Akademik Projeler

Projenin adı	Yıl	Projenin Amacı
BMT-KAAĞ Kadın Akademisyenler Ağı Projesi	2010-2013	Türkiye’de bilim, mühendislik ve teknoloji alanlarındaki kadın akademisyenlerin kariyer deneyimleri, kadın temsiline eksik olduğu alan ve düzeylerde, hareketlilik ve iş ve yaşam dengelerindeki toplumsal cinsiyet farklılaşmalarını belirleyerek ortak veri tabanları için üniversiteler arası bir ağ kurulmasını ve üniversite yönetimlerine politika önerileri geliştirme.
EGERA Effective Gender Equality in Academia and Research	2013-2017	Akademide toplumsal cinsiyet eşitliği uygulama ve düzenlemeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin değerlendirilmesi, akademiye “toplumsal cinsiyet dostu ,evre” kılma, “araştırmada toplumsal cinsiyeti güçlendirme”, “akademik topluluğu eğitime”.
GENOVATE Transforming Organizational Culture for Gender Equality in Research and Innovation	2013-2016	Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Liderlik e-öğrenme Paketi, Araştırma ve İnnovasyon Sistemlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Çeşitliliğini Entegre Etmek için Alet Çantası ve Cinsiyet Eşitliğine ve Çeşitliliğe Duyarlı Araştırma Mükemmeliyet Standartları Kılavuz İlkeleri geliştirilerek kurumsal yapıların toplumsal cinsiyet bakımından daha yetkin yönetimlere dönüşümü için stratejiler uygulama.
FESTA Female Empowerment in Science and Technology Academia	2012-2017	Akademisyen ve araştırmacıların günlük yaşam çevrelerini, formel ve enformel karar verme süreçlerini, toplantı kültürlerini, danışmanlık ilişkilerini, işe almada mükemmeliyet kriterlerini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması konusundaki direnç mekanizmalarını inceleyen iş paketlerinden uygulamaya dönük çıktılar sağlama.

Kaynaklar: <https://www.ewora.org/uploads/itu-rapor2014cenkler.pdf>

<http://www.egea.eu>

<http://www.genovate.eu/> http://www.genovate.eu/modules/gender-competent-leadership/genovate.html#headingtaglink_1

<http://www.festa-europa.eu/public/handbooks-toolkits-and-reports-find-and-download>

■ İstanbul Teknik Üniversitesi’nde:

BMT-KAAĞ Kadın Akademisyenler Ağı Projesi (2010-2013) UNICAFE hedef ve metodolojisini temel alarak, yedi üniversitenin BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri) desteği ile gerçekleştirilmiştir (Sağlamer, et al. 2018). Türkiye’de bilim, mühendislik ve teknoloji alanlarındaki kadın akademisyenlerin kariyer deneyimleri, kadın temsiline eksik olduğu alan ve düzeylerde, hareketlilik ve iş ve yaşam dengelerindeki toplumsal cinsiyet farklılaşmalarını belirleyerek ortak veri tabanları için üniversiteler arası bir ağ kurulmasını ve üniversite yönetimlerine politika önerileri geliştirmeyi hedeflemiştir.¹¹³

FESTA Female Empowerment in Science and Technology Academia (2012-2017) FP7-Capacities kapsamında desteklenen, yedi Avrupa ülkesindeki üniversite ve araştırma kurumlarının katıldığı bir AB projesidir. Akademisyen ve araştırmacıların günlük yaşam çevrelerini, formel ve enformel karar verme süreçlerini, toplantı kültürlerini, danışmanlık ilişkilerini, işe almada mükemmeliyet kriterlerini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması konusundaki direnç mekanizmalarını inceleyen iş paketlerinden uygulamaya dönük çıktılar sağlamıştır.¹¹⁴ Bunlar toplumsal cinsiyete duyarlı mesleğe alma, atama, yükseltme süreçleri ve direnç konulu elkitaplarıyla toplumsal cinsiyete duyarlı doktora danışmanlığı için bir web aracıdır.

113 <https://www.ewora.org/uploads/itu-rapor2014cenkler.pdf>

114 <http://www.festa-europa.eu/public/handbooks-toolkits-and-reports-find-and-download>

- Ankara Üniversitesi’nde

GENOVATE¹¹⁵ Transforming Organizational Culture for Gender Equality in Research and Innovation

(2013-2016) FP 7 tarafından fonlanan, Avrupalı yedi ortak üniversite tarafından gerçekleştirilen eylem yönelimli bir araştırma projesidir. Kurumsal yapıların toplumsal cinsiyet bakımından daha yetkin yönetimlere doğru dönüşümü için stratejiler uygulamayı hedeflemiştir. Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Liderlik e-Öğrenme Paketi, Sürdürülebilir Değişmeyi Desteklemek: Araştırma ve İnnovasyon Sistemlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Çeşitliliğini Entegre Etmek için Alet Çantası ve Cinsiyet Eşitliğine ve Çeşitliliğe Duyarlı Araştırma Mükemmeliyet Standartları Kılavuz İlkeleri’ni geliştiren proje, internet aracılığıyla erişime sunmaktadır.

- Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde

EGERA¹¹⁶ Effective Gender Equality in Academia and Research (2013-2017)

Yedi Avrupa ülkesinin ortaklığında akademide toplumsal cinsiyet eşitliği uygulama ve düzenlemelerini, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin değerlendirilmesini, akademiye “toplumsal cinsiyet dostu çevre” kılmayı, “araştırmada toplumsal cinsiyeti güçlendirmeyi”, “akademik topluluğu eğitmeyi” hedeflemiştir. ODTÜ’de AGEF (akademik personel için verilen eğitim) ve IGEP (idari personel için verilen eğitim) programlarına giren toplumsal cinsiyet eşitliği modüllerini¹¹⁷ geliştiren proje 2015 yılından itibaren 3 AGEF ve 4 IGEP eğitimi kapsamında bu modüllerde 135 akademik personel 100 idari personele eğitim verilmiştir.

c) STK Projeleri

Bu kapsamdaki projelerin, eğitim odaklı ya da doğrudan eğitim odaklı olmayan çeşitli sivil toplum kuruluşları, vakıflar ya da özel sektör kuruluşları tarafından yürütülen örnekleri mevcuttur. Genelde özel sektör kuruluşlarının sosyal sorumluluk projeleri kapsamında destek verdiği bu tür projelerin en eskilerinden biri Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.’nin desteğiyle yürüttüğü Kardelenler - Çağdaş Türkiye’nin Çağdaş Kızları Projesidir. Derneğin web sayfasında bu projeye 2000 yılından bu yana ilköğretimde okuyan 30.215 kız öğrenciye burs verildiği bildirilmiş ve çeşitli sponsor birey ve organizasyonların paydaşlığında gerçekleştirilen Anadolu’da Bir Kızım Var Öğretmen Olacak, Her Kızımız Bir Yıldız, vb. kampanyaların bilgilerine yer verilmiştir.¹¹⁸ Aşağıda benzer projelerin devam etmekte olan kimi öteki örnekleri görülmektedir:

115 <http://www.genovate.eu/> http://www.genovate.eu/modules/gender-competent-leadership/genovate.html#headingtaglink_1
http://www.yok.gov.tr/documents/16842535/30214234/Surdurulebilir_Buyumey%C4%B1_Desteklemek.pdf
<http://www.genovate.eu/media/genovate/docs/deliverables/GENOVATE-Gender-Equality-and--Research-Excellence-Standards.pdf>
<http://kasaum.ankara.edu.tr/>

116 <http://www.egea.eu/>

117 <http://kampus.metu.edu.tr/ankara-kampusu/akademik-gelis-im-programi-agep-ve-idari-personel-gelis-im-programi-igep>; http://agep.metu.edu.tr/sites/agep.metu.edu.tr/files/AGEP6_4.pdf

118 <https://www.cydd.org.tr/sayfa/ilkogretim-lise-103/>

- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği ve Amerika Birleşik Devletleri Ankara Büyükelçiliği ortaklığında yürütülen “Bilim ve Teknolojide Kız Çocuklar” (Girls Can STEM) Projesi

Sanayileşmiş toplumlarda cinsiyetlendirilmiş olan bilim ve teknoloji alanlarında eşitsizliği ortadan kaldırmayı ve özellikle kız çocukları pozitif bilimlere yönlendirmeyi, bilim ve teknoloji alanlarında üretim yapmaları için onları teşvik etmeyi, yenilikçi düşünmeye sevk etmeyi ve soruculara dayalı bir öğrenim hayatı için ilk adımları atmayı amaçlamaktadır.

Proje kapsamında, 15 ilde Milli Eğitim Bakanlığı’nın da görüşüne başvurularak belirlenen lise-lerde kız öğrenciler için STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) seminerleri ve uygulamaları yapılmaktadır. **9. sınıf öğrencilere yönelik olan proje kapsamında, kadın ve erkek rollerine dair kalıplaşmış yargıların yıkılmasına yardımcı olmak, erken yaşta çocukların ufuklarını açmak ve onları pozitif bilimlere yönlendirmek amacıyla eğitimler düzenlenmesi planlandı. Ayrıca, kız çocukların meslek edinirken göz önünde bulundurdıkları seçeneklerin çeşitlenmesi gayesiyle, bilim ve teknoloji alanında çığır açmış örnek bilim insanlarıyla çocukları buluşturmak, projenin önemli adımlarından birini oluşturmaktadır. Proje, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında teknik bilgi ve beceriler veren, öğrencileri gerçek hayata hazırlayan, modern iş hayatının gereksinimlerine ve becerilerine öncelik veren bir eğitim yaklaşımını hedeflemektedir.**¹¹⁹

- “Baba Beni Okula Gönder” (BBOG) Projesi

23 Nisan 2005’te Doğan Gazetecilik tarafından Türkiye’nin her köşesinde her kız çocuğunun eğitim olanaklarından yararlanabilmesini sağlamak amacıyla başlatılmıştır. Aydın Doğan Vakfı tarafından önce 5 kız yurdu yaptırılıp, kız çocuklara burs vererek başlayan proje maddi destek, toplumsal bilinci geliştirme ve yapısal sorunların giderilmesine yönelik etkinliklerin bulunduğu üç boyutlu bir çalışma olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır.¹²⁰

- Türkiye’nin Mühendis Kızları Projesi

Kadınların mühendislik alanında daha fazla var olmasını desteklemek üzere, kapsamlı ve uzun vadeli bir sosyal sorumluluk projesi olarak 2015 yılında başlatılmıştır. Türkiye’nin Mühendis Kızları Projesi, kız öğrencilerin mühendislik eğitimine özendirilmesi ile başlayıp, devamında birçok destek faaliyetini içermektedir.¹²¹

3.4 Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin¹²² Kapasitelerinin Haritalanması (Yapısal İzleme)

Bu kesimde özellikle sivil toplumun eğitim hakkının gerçekleşmesinde toplumsal cinsiyete duyarlılıklarını belirleme amacıyla kadın, LGBTİ ve eğitim odaklı örgütlenmenin kapasitesi üzerinde durulacaktır.

119 <https://www.bilimveteknolojidekizcocuklar.com/hakkinda>

120 <http://aydindoganvakfi.org.tr/egitim/okuyan-kizlar-aydinlik-yarınlar-10-pg/baba-beni-okula-gonder-seferberligi-12-pg>

121 <http://www.limak.com.tr/sosyal-sorumluluk/limak-vakfi>

3.4.1 İlgili Alandaki Kadın Örgütlerinin İzleme-Değerlendirme Raporları

Bu konudaki haritalamayla ilgili olarak eğitim alanında etkinlik gösteren herhangi bir STK’yı gözden kaçırmamak amacıyla STGM (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi), Kadın Komisyonu gibi çatı ağların bir araya getirdikleri veri tabanlarına baktık. Yaptığımız tarama sonunda, özellikle eğitim hakkıyla ilgili etkinliklere odaklanan kadın örgütleri ile büyük oranda doğrudan eğitim kurumuna yönelik çalışmalar yapan STK’lar tablolandırılmıştır. Kadının İnsan Hakları Derneği ve KAGİDER doğrudan bu alanda olmamakla birlikte hak temelli izleme raporları olması nedeniyle incelenmiştir. Kadının İnsan Hakları Derneği, kadının insan hakları alanında eğitim ve bilinç yükseltmeye odaklanan Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı-KİHEP’in de yürütücüsüdür.

Tablo 7. Kadın Örgütleri ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme

STK	Hak Temelli İzleme Yapma Durumu		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık ve LGBTİ’yi İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ)	X		CEDAW 4. ve 5. Dönem Birleştirilmiş, 6. Türkiye Gölge Raporu	2005 2010	CEDAW’ın Genel İzlemesi	X	
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)		X	Yok		Yok		X
Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER)		X	CEDAW 6. Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu	2010			
Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)	X		Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri (TÜSİAD’la birlikte)	2008			X
Kadın Merkezi Vakfı (KAMER)		X	Yok		Yok		X
Umut Işığı Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi		X	Yok		Yok		X
Türk Kadınlar Birliği (TKB)		X	CEDAW 4. ve 5. Dönem Birleştirilmiş, 6. Türkiye Gölge Raporu	2005 2010	CEDAW’ın Genel İzlemesi		X
Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (TÜKD)		X	Yok		Yok		X
Türk Kadınlar Konseyi Derneği.		X	Yok		Yok		X
Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu		X	Yok		Yok		X
Türk Kadınları Kültür Derneği		X	Yok		Yok		X
Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)		X	CEDAW 7. Dönem Gölge Raporu*	2017	CEDAW’ın Genel İzlemesi		X

CEDAW 7. Dönem Gölge Raporu KADEM tarafından hazırlanmıştır. Bkz. <http://kadem.org.tr/wp-content/uploads/2016/09/CEDAW-Raporu-KADEM.pdf>

Tablo 7’de incelenen, on iki kadın örgütü arasında yalnız Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ), KAGİDER, Türk Kadınlar Birliği (TKB) ve Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)’in hak temelli izleme yaptıkları söylenebilecektir. Bu kuruluşlar, CEDAW’ın genel izlemesini sürdürmekte olup Gölge Rapor’lara katılan kadın STK’ları arasında da yer almaktadır.

3.4.2 LGBTİ Örgütlerinin Eğitimle İlgili Raporlarının, Kadın Haklarına Duyarlılıklarının Tespiti

Bu bağlamda incelenen iki örgütten biri Kaos GL öteki ise Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği’dir (SPoD). 1993 yılında fanzin dergi ile başlayan Kaos GL’nin, toplumsal cinsiyet kavramından hareketle kadınlık ve erkeklik rollerinin sorgulanması ve değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaları, çıkış noktalarının bu katı ve kalıplaşmış rolleri değiştirme çabası olduğunu belirtmeleri özellikle önemli bulunmuştur (Ayman, 2011:113).

Kaos-GL’nin, LGBTİ’lere yönelik nefret suçlarının analiz edildiği yıllık izleme raporları bulunmaktadır. “LGBT Öğrencileri Aile ve Okul Kısıncasına Karşı Nasıl Korunmalı!”, “Eğitimde Cinsel Kimlik Ayrımcılığına Son!”, “Kaos GL Eğitim Çalışma Grubu Bülteni-1”, “LGBT Çocuklar İçin Ne Yapmalı?”, “Global LGBT Eğitimi Birliği, Cinsel Çeşitlilik Eğitimi Savunuculuğu”, “LGBT Öğrencileri Aile ve Okul Kısıncasına Karşı Nasıl Korunmalı?” konulu çalışmaları vardır.

Tablo 8. LGBTİ Örgütlerinin Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları

STK	Hak Temelli İzleme Yapma Durumu*		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık ve Kadını İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
KAOS-GL Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL)	X		Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Raporu	2017	TİHEK Kanunu Hakkında	X	
Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, (SPoD)			Hak ihlalleri raporu Hak ihlalleri raporu	2015 2013	LGBTİ’lerin Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Türkiye’li LGBTİ’lerin Adalete Erişim Mekanizmalarının Güçlenmesi	X X	

<https://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=25099>

<http://www.spod.org.tr/docs/SPoD-Igbitlerin-hukuk-ve-adalete-erisimi-2015.pdf>

SPoD da ilkelerinde her türlü ayrımcılığa karşı çıkmakta, temel mücadele alanı olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği alanında yapılan ayrımcılıkları görmektedir. SPoD’un “2012 Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu” isimli bir raporları vardır. Ancak bu izleme faaliyeti sürekli olamamıştır.

3.4.3 Eğitimle İlgili Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal Cinsiyet Duyarlılıklarının Tespiti

Eğitim-Sen’in 2015-2016 Eğitim Öğretim Yılı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Değerlendirme Raporu’na göre “Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında pek çok STK olmasına rağmen bunlardan

eğitim ile ilgili çalışmalar yapan yoktur. Ama tabii ki cinsiyet eşitliği için çalışan STK’lar, hedef kitlesi olan kadınların eğitimine yönelik yaygın ve yetişkin eğitimi modellerini benimseyerek pek çok eğitim faaliyetleri yürütmektedirler. Eğitim alanında çalışan sendikalarda ise sadece Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen) toplumsal cinsiyet konusunda duyarlılık göstermektedir. Eğitim-Sen, hem kız öğrencilerin eğitime katılmasına yönelik hem de kadın öğretmenlerin yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere yönelik raporlar hazırlamakta ve faaliyetlerde bulunmaktadır.”¹²²

Eğitim alanında çalışan 15’e yakın sendika bulunmakla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın verilerine göre üye sayısı 100’den az olan sendikaların sitelerini inceledikten sonra, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı görülmeysi ve çizelgeyi sınırlama niyetiyle, listeye en fazla üye sahibi dört sendika dahil edilmiştir. Eğitim alanında çalışan STK’lar içinden de toplumsal cinsiyet duyarlılığı gösteren veya kız öğrencilere odaklanan STK’lar tablolannmıştır. Öte yandan, doğrudan eğitimle ilgili olmamalarına karşın eğitimle ilgili raporları bulunan kamuya yararlı dernekler statüsündeki TÜSİAD ve MÜSİAD da Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme

STK	Hak Temelli İzleme Yapma Durumu		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık ve LGBTİ’yi İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen)	x		2017 Yıl Sonu Eğitimde Cinsiyetçilik Raporu (her sene çıkarılıyor)	2017	CEDAW 18 No’lu Genel Tavsiye, AİHM kararları çerçevesinde geliştirilen 6 kritere göre eğitimde ayrımcılığın ortaya konulması	x	
Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası (Türk Eğitim-Sen)		x	Yok		Yok		x
Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir-Sen)	x		2016 Eğitime Bakış İzleme ve Değerlendirme Raporu 2017 Yükseköğretime Bakış İzleme ve Değerlendirme Raporu		Yok		x
Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim-İş)		x	Yok		Yok		x

122 <http://egitimsen.org.tr/2015-2016-egitim-ogretim-yili-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi-degerlendirme-raporu/>, <http://egitimsen.org.tr/akp-kadini-yok-saymakta-istikrarli/>

Tablo 9. Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme (devam)

STK	Hak Temelli İzleme Yapma Durumu		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık ve LGBTİ'yi İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Eğitim Reformu Girişimi (ERG)	x		Kurulduğu 2003 yılından bu yana yıllık eğitim izleme raporları yayınlıyor	Eğitim İzleme Raporu 2016-17	Hak temelli izlemeye temel olacak karşılaştırmalı, sistematik veri ve analizler	x	
Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği		x					
Öğretmen Akademisi Vakfı (ÖRAV)		x	Yok		Yok		x
Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV)		x	Yok		Yok		x
Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG)		x	Yok		Yok	x	
Türk Eğitim Derneği (TED)	x		2015 2016 2017 TEDMEM Eğitim Değerlendirme Raporları		Hak temelli izlemeye temel olacak karşılaştırmalı, sistematik veri ve analizler	x	
Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)		x	Yok		Yok	x	
Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV)		x	Yok		Yok		x
Türk Eğitim Vakfı (TEV)		x	Yok		Yok		x
Çağdaş Eğitim Kooperatifi (ÇEK)		x	Yok		Yok		x
İnsan Hakları Savunucuları Derneği	x		Yıllık raporlar Özel raporlar		Çeşitli alanlarda hak ihlalleri raporları	x	
Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)		x	Yok		Yok	x	
Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBOM)		x	Yok		Yok	x	
Köy Okulları Değişim Ağı Derneği (KODA)		x	Yok		Yok		x
Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği		x	Yok		Yok	x	

Tablo 9. Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim Hakkıyla İlgili İzleme (devam)

STK	Hak Temelli İzleme Yapma Durumu		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık ve LGBTİ’yi İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD)		x	Mesleki Teknik Eğitim Raporu 2014	2008	Araştırma Raporu		x
Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)	x		Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri 2008 (KAGİDER’le birlikte) Woman Matter Türkiye 2016				x

egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/.../2017-Egitimde-Cinsiyetçilik-Raporu_v2.pdf

www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2016-17

<https://tedmem.org>

<http://www.ihd.org.tr/category/c86-raporlar/>

<http://www.mckinsey.com.tr/arastirma-ve-yayinlarimiz/McKinseyWomenMatterTurkiye2016RaporSonuclariSunumu.pdf>

Tablo 9a’daki 21 sivil toplum kuruluşu içinde Eğitim-Sen, Eğitim-Bir-Sen, TEDMEM ve ERG’nin düzenli olarak hak temelli izlemede buldukları gözlemlenmektedir. Eğitim-Sen’in politikaları toplumsal cinsiyet duyarlılığını anaakımlaştırmayı ve feminizmi içermektedir. ERG ise 2003 yılından bu yana MEB’in istatistiklerini kullanarak eğitimin her alanına ilişkin, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, karşılaştırmalı izleme raporlarının yanı sıra eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bağımsız çalışmalar, öğretmen eğitimleri ve toplantılar gerçekleştirmektedir. Her iki kuruluş da izlemelerinde çoklu ayrımcılık ve LGBTİ’yi içermektedir.

İnsan Hakları Derneği’nin eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili yıllık izleme raporları bulunmamakla birlikte gerek İnsan Hakları Eğitimi Programları gerekse izlediği hak ihlalleri arasında eğitim odaklı çalışmaları bulunması nedeniyle listede yer verilmiştir. Tablodaki STK’lardan TÜSİAD’ın, ilki 2000 yılında yayınlanan ve Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset adını taşıyan, ikincisi ise 2008’de KAGİDER’le birlikte, bu raporun güncellemesini içeren Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri adlı iki izleme raporu mevcuttur. TÜSİAD, 2008 sonrasında eğitim konusunda birçok önemli rapor¹²³ yayınlamış olmakla birlikte bu raporlarda toplumsal cinsiyet boyutu içerilmemiştir.

123 2023’e Doğru Türkiye’de STEM Gereksinimi - 2017, STEM Alanında Eğitim Almış İşgücüne Yönelik Talep ve Beklentiler Araştırması -2014, TÜSİAD-TÖDER “PISA 2012 Değerlendirmesi: Türkiye İçin Veriye Dayalı Eğitim Önerileri” - 2014, Okulda Üniversite: Türkiye’de Öğretmen Eğitimini Yeniden Yapılandırma İçin Bir Model Önerisi - 2013, TÜSİAD-UNFPA 2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış - 2010, Türkiye’de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar - 2008, Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar - 2006, Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Temel İlkeler - 2003, Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması - 2000

Öte yandan listedeki örgütlerden Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG), Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBOM), Heinrich Böll Stiftung Derneği’nin hak izlemesi yapmamakla birlikte eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin kimi çalışmaları bulunduğu gözlemlenebilmektedir. Eğitim alanında genel yetkili sendika olan Eğitim-Bir-Sen’in özellikle kadın öğretmenlerin ve öğrencilerin başörtüsü ile okula gidebilmelerine dair gösterdikleri aktivizm önemli bir mücadele alanlarıdır. Sendika, toplumsal cinsiyet duyarlılığı, engelli bakımı ve süt hakkı gibi anneliğin ve bakım hizmetlerinin çıktısı olan konulara odaklanmıştır.

Eğitim odaklı STK’ların yönetim yapısındaki kadın ve erkek dağılımı Tablo 9 a’da incelenmiştir.

Tablo 9 a. Eğitim Odaklı STK’ların Yönetim Yapısı, 2017

STK	Başkan		Yönetim Kurulu			
	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen)	1	-	3	% 42.8	4	% 57.2
Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası (Türk Eğitim-Sen)	-	1	-	-	7	100
Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir-Sen)	-	1	-	-	7	100
Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim-İş)	-	1	1	14.3	6	85.7
Eğitim Reformu Girişimi (ERG)	-	1	7	70.0	3	30.0
Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği	1	-	7	77.8	2	22.2
Öğretmen Akademisi Vakfı (ÖRAV)	N/A		N/A		N/A	
Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV)	-	1	2	18.2	9	81.8
Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG)	1	-	7	58.3	5	41.7
21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı (YEKÜV)	1	-	11	100	-	-
Türk Eğitim Derneği (TED)	-	1	4	33.3	8	66.7
Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)	1	-	6	85.7	1	14.3
Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV)	1	-	3	60.0	2	40.0
Türk Eğitim Vakfı (TEV)	-	1	2	28.6	5	71.4
Çağdaş Eğitim Kooperatifi (ÇEK)	-	1	6	31.6	13	68.4
Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)	-	1	2	22.2	7	77.8
Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBMO)	N/A		N/A		N/A	
Köy Okulları Değişim Ağı Derneği (KODA)	1	-	2	40.0	3	60.0
Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği	-	1	N/A		N/A	
Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD)	-	1	1	4.0	24	96.0
Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)	-	1	3	21.4	11	78.6

Tablo 9 a’daki yirmi bir STK’dan yedisinde -toplamın 1/3’ünde- kadın başkanlar iş başındadır. İki sendikanın yönetim kurulları tümüyle erkeklerden oluşmaktadır. AÇEV, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve ERG’de ise yönetim kurulları, %70 ve üstünde kadınlardan oluşmaktadır.

3.5 CEDAW Tavsiyeleri Bağlamında Kamu Kurumlarında Hizmet İçi Eğitimler

CEDAW Komitesi tavsiyelerinde, özellikle de adli yardım, yargı ve sağlık hizmetlerinde çalışan kamu görevlilerinin bilgilendirilmesi konusunda eğitim alanıyla yakın işbirliğini gerektiren ve aşağıda örnekleri verilen çeşitli öneriler söz konusudur:

* Kadınların sosyal eşitliği ilkesinin tam olarak işlerlik kazanmasını engelleyen önyargıların ve mevcut uygulamaların ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak üzere, etkin olarak **eğitim** ve kamu bilgilendirme **programları** başlatma (3 Sayılı Tavsiye Kararı, 1987),

* Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin sağlıkla ilgili sonuçlarının belirlenmesi ve gerekli biçimde yönetilmesi için **sağlık çalışanlarına toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimler verilmesi**; ergenlik çağındakilere, tüm aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi ve danışmanlık hizmetlerini de kapsayan sağlık eğitimine özel bir önem verilmesi; geçici özel önlemlerin özellikle her kademesine yayılmak üzere eğitim ve öğretimin bütün yönlerinde, yoğunlaştırılması (24 Sayılı Tavsiye Kararı, 1999).

Komite ayrıca, yaşlı kadınların, sığınma statüsü verilen kadınların ve tutuklu kadınların eğitimleri ile bu kişilerle çalışacak personelin özel ihtiyaçları ve insan haklarına ilişkin eğitimleri¹²⁴ (27 Sayılı Genel Tavsiye, 2010), konusunda düzenlemelerde bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması bağlamında Türkiye’de adliye çalışanları, hastane personeli ve kolluk kuvvetleri birimlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik hizmet içi eğitimlerin verilmesi konusundaki farkındalığın kimi örneklerine rastlanmaktadır.

Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı’nın toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eğitimleri bu örneklerdendir. Hizmet içi eğitimde -adli ve idari yargı ile bölge adliye, bölge idare mahkemelerinde, icra ve iflas dairelerinde, bakanlık merkezinde görevli personel ve merkez atamalı sosyal çalışma görevlileri için- mevcut modüllerde kadına karşı şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği dersi bulunmaktadır.¹²⁵ Ancak dersin içeriğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nce yürütülen ve Adalet Bakanlığı’nın da paydaşı olduğu “Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi” kapsamında seçilen 26 pilot il Cumhuriyet başsavcılığı aile içi şiddet suçları soruşturma bürosu ile aile mahkemelerinde görevli yazı işleri müdürlerine ve sosyal çalışma görevlilerine yönelik “Aile İçi Şiddetle Mücadele Eğitici Eğitimi” ve “Aile İçi Şiddetle Mücadele Süpervizyon Eğitimi” verilmiştir.¹²⁶

124 Bangkok Kuralları, 5, 19 ve 33 (1) sayılı kurallar; BMMYK, Sığınmacıların Gözaltına Alınmasına ve Gözaltı Alternatifleri ile ilgili Uygulanabilir Kriterler ve Standartlara İlişkin Kılavuz İlkeler, paragraf 9.3.

125 <http://www.edb.adalet.gov.tr/faaliyet.html>

126 <http://www.edb.adalet.gov.tr/duyuruarsiv/2017/egitimplan%C4%B12017.pdf>

Sağlık Bakanlığı kurumlarında çalışan doktorlara, hemşirelere, ebelere, sosyal çalışmacılara ve diğer personele (hasta, çalışan hakları ve güvenliği birim sorumluları) yönelik “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Yönelik Eğitimler”, “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu (2010/14 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Gereği) Farkındalık Eğitimi”, “Aile Planlamasında Klinik Becerilerin Standardizasyonu ve Eğitim Metodolojisi Eğitimi (Sertifikalı Eğitim)”, “Anne Dostu Hastane Eğitimci ve Değerlendirmeci Bilgilendirme Eğitimi”, “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Sağlık Çalışanları Eğitici Eğitimi”, “Çalışma Hayatında Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Eğitimi” eğitimleri verilmektedir.¹²⁷ Ayrıca “Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi” kapsamında 200 personele toplumsal cinsiyet eşitliği eğitici eğitimi, 28 kişiye de toplumsal cinsiyet eşitliği süpervizör eğitimi verilmiştir.¹²⁸

Kolluk kuvvetlerinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi kapsamında 500 polise toplumsal cinsiyet eşitliği eğitici eğitimi, 30 kişiye de toplumsal cinsiyet eşitliği süpervizör eğitimi verilmiştir.¹²⁹ Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Komutanlığı’nda eğitim ve öğretim gören subay ve ast-subay kursiyer ve öğrencilere, “İnsan Hakları” dersi kapsamında “Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetle Mücadele” konulu eğitim verilmektedir. Meslek içi eğitim kapsamında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile koordineli olarak, yılda (2) defa (2) hafta süreyle Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Komutanlığı’nda “Çocuk Suçlarının ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kursu” verilmektedir. Kurs gören personel tarafından, ilçe jandarma ve jandarma karakol komutanlıklarında “Çocuk ve Kadın Suçlarını Önleme İşlem Ast-subayı” olarak görevli personele, hizmet içi eğitim kapsamında her yıl atama döneminden sonra (3) gün süreyle eğitim verilmektedir. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Komutanlığı’nda düzenlenen meslek içi eğitim, kurs ve programlara “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” ve “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele” konuları dahil edilmiştir. Erbaş ve erlerin toplumda daha sorumlu ve duyarlı bireyler olmalarını sağlamak amacıyla icra edilen Mehmetçik İçin Yurttaşlık Eğitimi programında “Çocuk Hakları” ile “Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği” modülü bulunmakta olup eğitim materyallerinden istifade edilerek erbaş ve erlere yönelik eğitimler verilmektedir.¹³⁰

127 <http://www.eshdb.saglik.gov.tr/TR,13265/2017-yili-hizmet-ici-egitim-plani.html>

128 http://www.siddetlemucadele.net/usrfiles/files/egitim-materyalleri/polis_egitimi_egitici_el_kitabi.pdf

129 Age.

130 http://www.jandarma.gov.tr/asayis/aile_cocuk/egitim.htm Diyanet İşleri Başkanlığı’nın internet sitesinden hizmetçi eğitimlerin içeriğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4. Gösterge ve Veri Kaynakları

Göstergeler hak temelli izleme ve değerlendirmeye konu olan bir alanda bir ihlale ya da bir hakkın yaşama geçirilme sürecine ilişkin durumu anlayabilmek için nelere bakmamız gerektiğini işaret eden analitik araçlar (Kurtoğlu, 2015: 192) olarak tanımlanmaktadır.¹³¹ Kadınların eğitimi ya da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir. Bu bölümde eğitim alanındaki başlıca gösterge kaynaklarının ve sayısal veri kaynaklarının haritalanmasıyla, veri eksikliklerine ve/veya ulaşılabilirliklerine ilişkin belirlemelere yer verilmektedir.

4.1 Gösterge Kaynaklarının Haritalaması

Sektörlerdeki, ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin çalışmalarda, en çok Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri tercih edilmektedir.¹³² Uluslararası evrensel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçmekte ve karşılaştırmakta kullanılan çok boyutlu yaklaşımların bir bölümü ve bunları oluştururken kullanılan endeksler ve göstergeleri aşağıda tablolaştırılmış ve özetlenmiştir.

Tablo 10. Uluslararası Endeksler

Endeks	Kaynak	Diğer bileşenleri	Tematik alana ilişkin göstergeleri
Uluslararası Endeksler			
İnsani Gelişme Endeksi (HDI - Human Development Index)	BM	<ul style="list-style-type: none">SağlıkYaşam standartı	<ul style="list-style-type: none">25 ve üstü yaşlardaki yetişkinlerin eğitim (okul yılı) ortalamasıOkul çağındaki çocuklar için beklenen eğitim (okul yılı) süresi
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gelişim Endeksi (GDI - Gender-related Development Index)	BM	<ul style="list-style-type: none">SağlıkYaşam standartı	<ul style="list-style-type: none">25 yaş ve üstü kadın ve erkek yetişkinler için ortalama öğrenim süresi2. Kız ve erkek çocukların ortalama öğrenim süresidir.
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII)	BM	<ul style="list-style-type: none">Üreme sağlığıGüçlenmeİşgücü piyasası	<ul style="list-style-type: none">Ortaöğretime devam oranlarıYükseköğretime devam oranları

131 Hak temelli bir izlemede eğitim için kullanılacak göstergelerin türleri, ayrıştırılmaları, hedef kitlenin belirlenmesi konusunda örnekler için bkz. Kurtoğlu, 2015: 197-199.

132 http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_Ilin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf

Tablo 10. Uluslararası Endeksler (devam)

Endeks	Kaynak	Diğer bileşenleri	Tematik alana ilişkin göstergeleri
BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2015 (SDG - Sustainable Development Goals 2015)	BM	<ul style="list-style-type: none">■ Yoksulluk■ Açlık■ Sağlık■ TCE■ Temiz su ve Sağlık■ Erişilebilir ve Temiz Enerji■ İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme■ Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı■ Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları■ Sorumlu Tüketim ve Üretim	<ul style="list-style-type: none">■ Bkz. Tablo 11
UNESCO Küresel Eğitim İzleme Raporu (GEM - The Global Education Monitoring Report)	BM		<ul style="list-style-type: none">■ Evrensel Temel Eğitim■ Yetişkin Okuryazarlığı■ Eğitimin Niteliği■ Cinsiyet Eşitliği
Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti Endeksi (GEI - Gender Equity Index)	Social Watch	<ul style="list-style-type: none">■ ekonomi■ siyaset	<ul style="list-style-type: none">■ Okuryazarlık oranı■ İlköğretimde kayıt oranı■ Ortaöğretimde kayıt oranı■ Yükseköğretimde kayıt oranı
Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (GGGI - Global Gender Gap Index)	Dünya Ekonomi Forumu	<ul style="list-style-type: none">■ Sağlık■ Ekonomi■ Siyaset	<ul style="list-style-type: none">■ Kadın okuryazarlık oranının erkek okuryazarlık oranına oranı■ İlköğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranı■ Ortaöğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranı■ Yükseköğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranı
TC Eşitliği Endeksi (EIGE - European Institute for Gender Equality)	AB	<ul style="list-style-type: none">■ İş■ Para■ Zaman■ Güç■ Sağlık	<ul style="list-style-type: none">■ Yükseköğretim mezunu kadınlarla, erkeklerin oranları■ 15+ nüfusta, örgün ve yaygın yaşam boyu öğrenme etkinliklerine katılan kadın ve erkek oranları■ Eğitimde ayrımcılık alt alanında yükseköğretimde eğitim, sağlık, sosyal çalışma, insan bilimleri ve sanat alanlarındaki kadın ve erkek öğrenci oranları.
OECD Education Data	OECD	<ul style="list-style-type: none">■ Ekonomi■ Siyaset	<ul style="list-style-type: none">■ Okuma ve matematik alanında en az bir asgari yeterlilik düzeyine (PISA düzey 2) ulaşan ortaöğretim sonrası çocuk ve gençlerin oranı■ Okulu bırakma oranı■ Yasal çerçevelerde garanti edilen zorunlu ilk ve ortaöğretim yılı sayısı■ Önceki 12 ayda örgün ve yaygın eğitim ve öğretimde yetişkinlerin (25-64 yaş) katılım oranı.■ Yaş gruplarına, ekonomik faaliyet durumuna, eğitim seviyesine ve program yönlendirmesine göre genç / erişkin eğitim düzeyi

Tablo 10. Uluslararası Endeksler (devam)

Endeks	Kaynak	Diğer bileşenleri	Tematik alana ilişkin göstergeleri
The World Bank Education Data	WB	<ul style="list-style-type: none">EkonomiSiyaset	<ul style="list-style-type: none">Yetişkin okuryazar nüfusu (+15 yaş)Her iki cinsiyette eğitime kayıt (okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim)Her iki cinsiyette brüt okullulaşma oranı (okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim)Her iki cinsiyette okul yaşam beklentisi (okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim)Öğretmenlerin cinsiyete göre dağılımı (okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim)
OECD PISA	OECD	<ul style="list-style-type: none">Eğitim seviyesi başarısı	<ul style="list-style-type: none">Okuma becerisi oranları cinsiyet yüzdeleriMatematik becerisi oranları cinsiyet yüzdeleriFen bilgisi oranları cinsiyet yüzdeleri

4.1.1 İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve Göstergeleri

1990 yılında United Nations Development Program (UNDP), yıllık İnsani Gelişme Rapor’larının ilkini ve İnsani Gelişme Endeksi’ni (HDI) yayınlamak suretiyle kalkınma hakkındaki kuramlarda, ölçümlerde, politikalarda topyekûn bir dönüşüme neden oldu.¹³³ HDI, ekonomik gelişmenin yanı sıra insanın ve insani yetilerin bir ülkenin kalkınmasını değerlendirmekte nihai kriterler olması gerektiğini vurgulamak üzere kurgulanmıştı. Sağlık ve yaşam standartı ile birlikte insani gelişmenin üç temel boyutundan biri olan eğitimin temel göstergeleri:

- 25 ve üstü yaşlardaki yetişkinlerin eğitim (okul yılı) ortalaması
- Okul çağındaki çocuklar için beklenen eğitim (okul yılı) süresidir.¹³⁴

4.1.2 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gelişme Endeksi (GDI) ve Göstergeleri

Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index) de denilen GDI, İnsani Gelişme Endeksinin bileşenlerini oluşturan göstergeleri kullanarak insani gelişmede erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizlikleri belirlemeyi amaçlar. CDGE (GDI), kadınlar için hesaplanan İnsani Gelişme Endeksinin erkekler için hesaplanan İGE’ye (HDI) oranıdır. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi’nin temel göstergeleri:

- 25 yaş ve üstü kadın ve erkek yetişkinler için ortalama öğrenim süresi
- Kız ve erkek çocukların ortalama öğrenim süresidir.

4.1.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII) ve Göstergeleri

Birleşmiş Milletler tarafından en son geliştirilen bu endeks (GII), ulusal insani gelişme başarılarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ne derece zarar gördüğünü ortaya çıkarmak ve politika analizi ve savunuculuk çabaları için deneysel zeminler sağlamak üzere tasarlanmıştır.¹³⁵

133 http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1101&context=peri_workingpapers

134 <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

135 http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_gii-TR_ece%20FU.pdf

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi kazanımlar açısından kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliği üç boyutta yansıtan bileşik bir ölçüdür:

- a) Üreme sağlığı,
- b) Güçlenme,
- c) İş gücü piyasası.

Güçlenme boyutu iki gösterge ile ölçülür: her bir cinsiyetin parlamentoda sahip olduğu koltuk oranı ve **orta ve yükseköğrenime devam etme düzeyleri**.

4.1.4 Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (GGGI) ve Göstergeleri

Dünya Ekonomik Forumu 2006 yılından bu yana, Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index) ile ülkelerdeki cinsiyet eşitsizliklerini farklı gelir grupları ve bölgeler arasında karşılaştırma yapmaya imkân verecek şekilde ölçmekte ve sonuçları Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporları ile birlikte yayımlamaktadır.¹³⁶ Forumun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmekte kullandığı dört temel alandan biri olan eğitime katılım alt endeksinde kullanılan göstergeler:

- a) Kadın okuryazarlık oranının erkek okuryazarlık oranına oranı,
- b) İlköğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranı,
- c) Ortaöğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranı,
- d) Yükseköğretimde kadın net okullaşma oranının erkek net okullaşma oranına oranıdır.¹³⁷

4.1.5 Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti Endeksi (GEI) ve Göstergeleri

Kadınlarla, erkekler arasında eğitim, ekonomi ve siyasal güçlenme alanlarında mevcut olan eşitsizlikleri ölçmeyi amaçlar.¹³⁸

Endeksin eğitim alanındaki göstergeleri kadınlar ve erkekler için:

- a) Okuryazarlık oranı,
- b) İlköğretimde kayıt oranı,
- c) Ortaöğretimde kayıt oranı,
- d) Yükseköğretimde kayıt oranıdır.

4.1.6 Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (MDG) ve Göstergeleri

Bin Yıl Kalkınma Hedefleri’nden ikincisi evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi olup

- a) **Tüm kız ve erkek çocukların ilköğretimlerini eksiksiz tamamlamalarını** amaçlamaktadır.
- b) Üçüncü bir hedef kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına ve kadınların konumunun güçlendirilmesine yönelmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi ise

136 http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_lilin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf Detaylı bilgi için bkz: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/> ve <http://hdr.undp.org/en/content/table-4-gender-inequality-index>

137 www.tuik.gov.tr/PrelstatistikMeta.do?jsessionid...?istab_id=9030

138 www.socialwatch.org/node/14365

- c) İlköğretim ve ortaöğretimde kız-erkek öğrenci dengesizliğinin tercihen 2005 yılına kadar ve her düzeyde giderilmesine yöneliktir¹³⁹.

4.1.7 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) ve Göstergeleri

17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi'nden dördüncüsü eğitimle ilgili olup herkes için kapsayıcı, eşit ve nitelikli eğitimin ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının sağlanmasıyla ilgilidir.¹⁴⁰ Bu hedefe ve alt hedeflerine yönelik olarak belirlenmiş göstergeler Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. SDG 4: Kapsayıcı, Eşit ve Nitelikli Eğitimin ve Yaşam Boyu Öğrenme Fırsatlarının Sağlanması Göstergeleri

Gösterge 4.1.1 (a) Cinsiyete göre 2/3. sınıflarda; (b) ilkokul sonunda ve (c) ortaöğretim 1. devre (ortaokul) sonunda en azından (i) okuma ve (ii) matematikte yeterlilik düzeyine sahip çocukların ve gençlerin oranı
Gösterge 4.2.1 Cinsiyete göre gelişimsel olarak sağlık, öğrenme ve psikososyal dirlik (iyilik hali) yolunda olan 5 yaş altı çocukların oranı
Gösterge 4.2.2 Cinsiyete göre örgün öğrenime katılım oranı (ilkokula resmi giriş yaşından bir yıl önce)
Gösterge 4.3.1 Cinsiyete göre son 12 ay içinde gençlerin ve yetişkinlerin örgün ve yaygın eğitim ve öğretime katılma oranı
Gösterge 4.4.1 Yetenek tipine göre bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeteneğine sahip genç ve yetişkinlerin oranı
Gösterge 4.5.1 Bu listede ayrıştırılabilecek tüm eğitim göstergeleri için parite endeksleri (veri elverişliliğine bağlı olarak kadın/erkek, kır/kent, en alt/en üst servet %20'likleri ve engellilik durumu, yerli halklar ve çatışmalardan etkilenenler vb.)
Gösterge 4.6.1 Belirli bir yaş grubunda, cinsiyete göre işlevsel (a) okuryazarlık ve (b) sayısal becerilerde en az belli bir yeterlik düzeyine sahip nüfusun yüzdesi
Gösterge 4.7.1 (i) Küresel vatandaşlık eğitiminin ve (ii) cinsiyet eşitliği ve insan hakları da dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma için eğitimin; (a) milli eğitim politikalarının, (b) müfredatın, (c) öğretmen eğitiminin ve (d) öğrenci değerlendirmenin tüm düzeylerinde ne ölçüde anaakımlaştırıldığı

139 www.un.org/millenniumgoals

140 <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg5>
<http://www.sgsistanbul.org/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>

Tablo 11. SDG 4: Kapsayıcı, Eşit ve Nitelikli Eğitimin ve Yaşam Boyu Öğrenme Fırsatlarının Sağlanması Göstergeleri (devam)

Gösterge 4.A.1. (a) Elektrik; (b) pedagojik amaçlı internet; (c) pedagojik amaçlı bilgisayar; (d) engelli öğrencilere uyarlanmış altyapı ve malzemeler; (e) temel içme suyu; (f) her cinsiyet için temel sağlık imkânları ve (g) temel el yıkama (tuvalet?) imkânları (her biri için WASH göstergesi tanımları gereği) erişimi olan okulların oranı
Gösterge 4.B.1 Sektör ve çalışma çeşidine göre burslar için resmi kalkınma yardımı transferlerinin hacmi
Gösterge 4.C.1 Belirli bir ülkede, (a) okulöncesi; (b) ilkokul; (c) ortaokul ve (d) lise düzeylerinde öğretmenlik için gerekli en az, minimum örgün hizmet öncesi veya hizmet içi öğretmen eğitimi (örneğin, pedagojik eğitim) almış öğretmenlerin oranı

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden¹⁴¹ beşincisi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocukların toplumsal konumlarını güçlendirmektir. Bu kapsamdaki alt hedeflerden eğitimle ilgili gördüklerimize ilişkin göstergeler Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. SDG 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri

Gösterge 5.1.1 Cinsiyet temelinde ayrımcılık yapmama ve eşitliği desteklemeyi, uygulamayı ve izlemeyi sağlayan yasal çerçevelerin gerçekleştirilmiş olup olmaması
Gösterge 5.6.2 15-49 yaş kadınlara cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin bilgi ve eğitime erişimi kanun ve yönetmeliklerle garanti eden ülkelerin sayısı

4.1.8 Herkes için Eğitim (EFA) Gelişim Endeksi ve Göstergeleri¹⁴²

EFA Eğitimde Gelişim Endeksi EFA'nın altı hedefinden mevcut verilerden seçilen dört hedeften oluşan bileşik bir endekstir.

- Evrensel İlkokul Eğitimi. Bu hedefe ulaşımı ölçmekte kullanılan gösterge çağ nüfusundan ilk ya da ortaöğretime kayıtlı çocukların yüzdesidir. Değeri 0 ile 100 arasında değişir. İlköğretimin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği yalnızca **katılım** ile değil, aynı zamanda çocukların ilköğretimi **tamamlayıp tamamlamadıklarına** göre değerlendirilmelidir.
- Yetişkin Okuryazarlığı
- 15 ve üstü yaşlardaki nüfusta okuryazarların oranı

¹⁴¹ <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg5>

¹⁴² <http://en.unesco.org/gem-report/education-all-development-index>

- d) Cinsiyetler Arasında Denklik ve Eşitlik:
- e) İlköğretimde, ortaöğretimde ve yetişkin okuryazarlığındaki her biri eşit ağırlıklı cinsiyet denkliği (GPI) endekslerinin ortalamasından oluşur.
- f) Nitelikli Eğitim

Kaliteyi artırma ve öğrenmeyi güçlendirme, 2015 sonrası evrensel kalkınma çerçevesinin merkezindedir. Böyle bir geçiş, okuma-yazma bilmeyen, temel matematik becerilerine sahip olmayan ve 130 milyonu okul içerisinde olan toplamda 250 milyon çocuk için eğitim fırsatlarını geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁴³ 5. sınıfa kadar eğitimde kalabilmek çok sayıda ülke için eğitimin kalitesini belirleyebilmekte karşılaştırma özelliği taşıyan bir gösterge olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁴

4.1.9 AB Endeksleri ve EIGE GEI 2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi ¹⁴⁵

1995’te kadınların güçlendirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmesi gereken eylemler için 12 kritik alan belirleyen Pekin Bildirgesi ve Eylem Planı (BPfA)’nın ikinci hedefi kadınların eğitimidir. Avrupa Konseyi, BPfA’nin üye ülkelerde yıllık izlemesini sağlayacak uygulamaları için 1999’dan itibaren 12 kritik alandan on birinde çeşitli nicel ve nitel göstergeler geliştirmiştir.¹⁴⁶ Kadınların Eğitimi alanındaki göstergeler:

- a) Yükseköğretimde matematik, fen, teknik alanlarında (STEM) mezunlar arasında kadın ve erkek oranları
- b) Eğitim derecesine göre 25-39 ve 40-64 yaş dilimlerindeki kadın ve erkek oranları
- c) ISCrED 5 a mezunları ve doktora derecesine sahip olanlar arasında alanlara göre kadın ve erkek oranları
- d) Unvanlara göre ve toplamda kadın ve erkek akademisyen oranlarıdır.

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE)’nin 2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi altı ana alan ve iki uydu alandan oluşmaktadır. Bu ana alanlarından biri olan Bilgi alanı, eğitim ve öğrenim açısından kadınlarla, erkekler arasındaki farklılıkları gösterir. Bilgi alanı eğitime erişim ve eğitimde ayrımcılık başlıklı iki alt alandan oluşur. Eğitime erişimin iki temel göstergesinden biri,

- a) yükseköğretim mezunu kadınlarla, erkeklerin oranları (%), diğeri ise
- b) 15+ nüfusta, örgün ve yaygın yaşam boyu öğrenme etkinliklerine katılan kadın ve erkek oranlarıdır.

Eğitimde ayrımcılık alt alanındaki temel gösterge ise yükseköğretimde eğitim, sağlık, sosyal çalışma, insan bilimleri ve sanat alanlarındaki kadın ve erkek öğrenci oranlarıdır.

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi’nin bir özelliği, eğitime erişim ölçütü olarak

143 www.unesco.org.tr/dokumanlar/egitim/2013-2014.pdf

144 <http://en.unesco.org/gem-report/education-all-development-index>

145 Measuring gender equality in the European Union 2005-2015 eige.europa.eu/rdc/eige-publications/xml?attach=page

146 <http://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/bpfa>

yükseköğretimi bitirmeyi temel alışıldır.¹⁴⁷ Dolayısıyla kapsam alanına giren ülkelerde, BM endekslerinin ilk ve ortaöğretime erişim gibi standartlarının Avrupa ülkeleri için aşılmış olduğunu göstermektedir. Ancak, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, bilgi alanında en önemli sorunun, sürekliliğini koruyan toplumsal cinsiyet kalıp-yargıları olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda EU-28’de eğitim, sağlık ve sosyal çalışma, insan bilimleri ve sanat gibi yükseköğretim alanlarında erkek katılım oranlarının düşüklüğü dikkat çekicidir. Toplumsal cinsiyet yanlılığından arınmış eğitim hakkı, nitelikli eğitimin AB’de ve üye devletler siyasalarının planlanmasında ve uygulanmasında yansıtılması gereken, asal bileşeni olarak vurgulanmaktadır.¹⁴⁸ EIGE’ye göre, ilköğretimden yaşam boyu öğrenmeye kadar eğitimin bütün evrelerinde toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarının zararlı etkileriyle mücadele, diğer yaşam alanlarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de bertaraf etmekte önemli rolü olacaktır (2017 f).

4.1.10 OECD Gender, Institutions, and Development Index (GID)¹⁴⁹

Hükümetlerin etkili siyasalar oluşturmasını desteklemek amacıyla OECD’nin geliştirdiği Toplumsal Cinsiyet, Kurumlar ve Kalkınma Veritabanı (GID) temel uluslararası ölçülerden bir başkasını sağlamaktadır. 161 ülke için kadınların toplumsal-ekonomik statüsü konusunda karşılaştırılabilir veriler içeren GID’nin özelliği, ev içi davranışlardan ve bedensel bütünlükten, mülkiyet ve yurttaşlık haklarına kadar bir dizi yeni kurumsal değişkeni kapsamasıdır. GID,

- ilk, orta ve yükseköğretimde kadın ve erkek okullaşma oranlarıyla
- okuryazarlık oranlarını

kadınların kaynaklara erişimi göstergeleri arasına almıştır. OECD’nin yardım politikaları, her ülkenin, söz konusu yardımla ilgili olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini yardım ilkelerinden biri olarak hedefleyip hedeflemediğini göstermesini gerektirmektedir.

4.2 İlgili Verilerin Haritalanması

4.2.1 Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları

Eğitim alanındaki bir hak izlemesi için mevcut olan ulusal düzeyde tam sayıya dayanan veya ulusal düzeyi temsil eden en önemli kaynaklar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) verileridir. Alanda toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış pek çok ve uluslararası standartlara uygun göstergeleri kapsayan bu verilere online ulaşılması mümkündür. Tablo 13’te ulusal düzeyi temsil eden bu kurumların yanı sıra UNESCO, OECD, WB, EIGE gibi Türkiye çapında karşılaştırılabilir genel bilgiler içeren uluslararası kaynaklar da listelenmiştir.

Tablo 13’te Türkiye’de kullanılan alana özgü bir endeks olarak TEPAV’ın, 81 il için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi 2016’da kullandığı Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi’ne de yer verilmiştir. Bu endeksin oluşturulmasında iller bazında sağlık, temsiliyet, eğitim, işgücüne katılım olmak

147 TEPAV Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi eğitim için her iki cinsiyetin illerdeki orta ve yükseköğrenime devam etme düzeylerini dikkate almaktadır.

148 Age,p.69.

149 <https://www.oecd.org/dev/36240233.pdf>

üzere dört temel göstergeden yararlanılmıştır. Burada erkeklerin durumundan ziyade kadınların durumu, yani eğitim boyutunda kadınların orta ve yükseköğrenime devam etme düzeyleri -en az 25 yaş üstü lise mezuniyet kadın oranı (%)- dikkate alınmaktadır.¹⁵⁰

Tablo 13. Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim	Varsa Eksik veriler
Ulusal Düzeyde Veri Sağlayan kaynaklar			
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Ulusal Eğitim İstatistikleri	Her düzeyde eğitim	https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr	
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Millî Eğitim İstatistikleri 2016/17	Örgün ve yaygın temel eğitim	Millî Eğitim İstatistikleri 2016-17 https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64	-Yaygın eğitim il kırımlı verileri -Öğretmen branş ve il kırımlı verileri
YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi	Yükseköğrenim	https://istatistik.yok.gov.tr/	Yönetim ve karar konularına ilişkin veriler
UNESCO The Global Education Monitoring Report (GEM)	Her düzeyde eğitim	https://en.unesco.org/gem-report/	Çeşitli ülkeler tarafından bilgi paylaşılmayan alanlar
The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)	Her düzeyde eğitim	http://www.oecd.org/education/	
World Bank (WB)	Her düzeyde eğitim	http://www.worldbank.org/en/topic/education http://www.worldbank.org/en/topic/girlseducation http://www.worldbank.org/en/topic/gender	
European Institute for Gender Equality (EIGE)	Her düzeyde eğitim	http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/education	
Alana özgü kaynaklar			
Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP) Araştırma Sonuçları	İlk ve ortaöğretim düzeylerinde eğitim	Okulların Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık Açısından Değerlendirilmesi Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi Raporu http://etcep.meb.gov.tr/kutuphane-kategorisi-14407641361719	

150 http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_llin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf

Tablo 13. Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları (devam)

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim	Varsa Eksik veriler
Kız Çocukların Eğitimi Projelerinin (KEP) Araştırma Sonuçları	İlk ve ortaöğretim düzeylerinde eğitim	Kızların Okulaşmasının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri Araştırması (http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/KEP-I/files/img/2012.11.02_b.1.3_consolidated_report_revised_final.pdf)	
ERG Eğitim İzleme Raporu 2016-17	“Güncellenen” öğretim programları Öğretmen Strateji Belgesi, 2017-2023 bağlamında öğretmen politikaları özel okullardaki artış ve teşvikler; eğitim ortamı, Suriyeli çocukların eğitimine ilişkin gelişmeler, eğitimin çıktıları	http://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2016-17/	Yükseköğretim MEB’den bilgi paylaşılmayan alanlara ilişkin veriler
TEDMEM Eğitim Değerlendirme Raporu	Yönetişim ve Finansman, Kalite Artırma Politikaları, Öğretmen Eğitimi, Uluslararası Alanda Türkiye, Temel Eğitim, Ortaöğretim, Mesleki Teknik Eğitim, Din Öğretimi, Özel Eğitim Rehberlik Hizmetleri, Öğrenci Yönlendirme ve Özel Öğretim	https://tedmem.org/yayin/2017-egitim-degerlendirme-raporu	Yükseköğretim MEB’den bilgi paylaşılmayan alanlara ilişkin veriler
Eğitim-Bir-Sen Eğitime Bakış 2017: İzleme ve Değerlendirme Raporu	Eğitime erişim ve katılım Eğitimin çıktıları Eğitim-öğretim ortamları Finansman	http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/EGITIME_BAKIS_IZLEME_VE_DEGERLENDIRME_RAPORU_2017.pdf.pdf	Ortaöğretimde sınıf tekrarı, ikili eğitim gibi göstergelere ilişkin veriler MEB’den bilgi paylaşılmayan alanlara ilişkin veriler
Eğitim-Bir-Sen Yükseköğretime Bakış 2017: İzleme ve Değerlendirme Raporu	Yükseköğretim	https://www.researchgate.net/publication/317381202_Yuksekogretime_bakis_2017_izleme_ve_degerlendirme_raporu	
HÜNEE Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013	Okulöncesi	http://www.hips.hacettepe.edu.tr/demog.shtml	
ERG ve AÇEV Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Okulöncesi Eğitime Katılım Bilgi Notu 2017	Okulöncesi	http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/OkulOncesiEgitimRapor.31.10.17.pdf	

Tablo 13. Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları (devam)

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim	Varsa Eksik veriler
Dünya Bankası Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu Raporu 2015	Okulöncesi	http://documents.worldbank.org/curated/en/690781468000932565/pdf/98884-TURKISH-WP-P146295-PUBLIC-Box393197B-Binder-TR.pdf	
Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu 2013	Ortaöğretim	http://www.meb.gov.tr/earged/unicef/S%C4%B1n%C4%B1f%20Tekrar%C4%B1,%20Okul%20Terki%20Politika%20Raporu.pdf	
Eğitim-Sen 2016-2017 Eğitim Öğretim Dönemi Eğitimde Cinsiyetçilik Raporu	Her düzeyde eğitim	http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/2016-2017-E%C4%9Fitim-%C3%96%C4%9Fretim-D%C3%B6nemi-Cinsiyet%C3%A7ilik-Raporu.pdf	
Eğitim Çıktılarında Cinsiyet Farklılıkları: Avrupa’da Alınan Tedbirler ve Mevcut Durum 2010	Her düzeyde eğitim	http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/120TR.pdf	
Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu 2011	Her düzeyde eğitim	https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf	
Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi	Her düzeyde eğitim	http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2015/06/DOD_DAR_kitap_baski.pdf	
Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu	Her düzeyde eğitim	http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Cinsel_Yonelim_veya_Cinsiyet_Kimligi_Izleme_Raporu.pdf	
4. Demokratik Eğitim Kurultayı: Eğitim Hakkı	Her düzeyde eğitim	http://egitimsen.org.tr/4-demokratik-egitim-kurultayi/	
Herkes İçin Eğitim (EFA) Küresel İzleme Raporları	Her düzeyde eğitim	http://www.unesco.org.tr/?page=3:68:2:turkce	
ERG Meslek Liselerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Ümraniye ve Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri Örneği Araştırma Raporu	Ortaöğretim Meslek Liseleri	http://www.egitimreformugirisimi.org/yayin/meslek-liselerinde-toplumsal-cinsiyet-esitligi/	
Wash-Friendly Schools: Basic Guide For School Directors, Teachers, Students, Parents and Administrators	Her düzeyde eğitim	https://www.ircwash.org/resources/basic-guide-school-directors-teachers-students-parents-and-administrators-wash%E2%80%90friendly	

Tablo 13. Eğitim Alanındaki Sayısal Veri Kaynakları (devam)

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim	Varsa Eksik veriler
81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2016	Her düzeyde eğitim	http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_ilin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf	

4.2.2 Eğitim Alanında Veri Eksikliklerine ve/veya Ulaşılabilirliklerine İlişkin Belirlemeler

Türkiye’de eğitim alanında yıllık, düzenli ve sürekli bir veri toplama ve yayınlama geleneğinin yerleşmiş olduğu söylenebilecektir. Ancak bu geleneğin özellikle eğitim hakkının gerçekleşmesindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlik ve ihlallerini sistematik olarak izleme konusunda hâlâ eksikler ve sorunlar barındırdığı da bilinmektedir. Aşağıda söz konusu sorunlardan kimilerine değinilmektedir.

Eğitim sistemine hiç dahil olmayanlar, bir nedenle eğitim sisteminin dışında kalanlar ya da bir üst eğitim kurumuna devam edemeyenlere ilişkin olarak, nedenleri ortaya koyan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin izlenmesi için yeterli nitelikte verilerin olmamasının yarattığı güçlükler, 2008 yılında belirtildiği gibi (TÜSİAD-KAGİDER) temel bir sorun alanı olarak devam etmektedir. **TÜİK’in verilerinde toplumsal cinsiyete göre bütçeleme konusunda halen bir gelişme izlenemediğinden kız ve oğlan çocuklarla**, kadın ve erkek öğrenciler için kamu harcamalarından ne kadar pay ayrıldığı da bilinmemektedir. Öte yandan kurumun sürekli biçimde yinelenen Hanehalkı İşgücü Araştırmaları, eğitim ve öğretim konusunda izleme faaliyetlerine yardımcı olacak kapsamlı bir kaynak niteliğinde değildir. Dinamik veri sorgulama sisteminde seçilebilecek bir okulöncesi eğitim şıkkı bile bulunmaması ilginçtir. TÜİK’in 2014 yılında yayınlanan İstatistiklerle Çocuk Raporu’nun toplumsal cinsiyet içermeli eğitim verileri ise hem okulöncesi hem de diğer düzeyler için yetersiz ve eskimiş bulunmaktadır.

Aynı düzey için Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017’de, kurumların öğretmen sayılarında “38.146 okulöncesi öğretmeni bulunduğu”, kurumların derslik sayılarında “33.693 anasınıfı derslik sayısı bulunduğu gösterilmiştir. Okul sayılarına anasınıfları dahil değildir.” Bu nedenle **okulöncesi öğretmenlerin tam sayısına ve cinsiyete göre** ayrıştırılmış tam sayılarına ulaşmak imkânsız hale gelmektedir. Sayısal verilerle ilgili olarak örneğin, **kız ve erkek öğrencilerin** okula devamları, eğitimin bir düzeyinden ötekine geçiş oranları, okuldan erken ayrılma/terk, kesişen eşitsizlikler yaşayanlar konusunda hiçbir düzeyde toplumsal cinsiyet verileri sağlanamamaktadır.

2016-17 yılına ait son UNESCO GEM Raporu’nda Eğitime Katılımda toplumsal cinsiyet eşitsizliği başlığı altında yer alan SDG-4.5 göstergelerinden Türkiye’den sadece brüt kayıt oranı (gross enrolment ratio) için bilgi mevcuttur. Eğitimi tamamlama ile ilgili eşitsizlikler arasındaki yer ve gelir durumuna göre ilkokulu, ortaokulu, ortaöğretimi tamamlama oranlarından hiçbiri için bilgi paylaşımında bulunulmamıştır.¹⁵¹

MEB’in örneğin, **Yıllık Performans Programı gibi politika belgelerindeki veriler**, Bakanlığın ay-

¹⁵¹ <http://en.unesco.org/gem-report/report/2017/accountability-education>

rımcılık karşıtlığını göstermekte kullanılan “kız - oğlan yoktur, öğrenci vardır” söylemine uygun olarak, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmamıştır.

Veri sunumu ve verilere ulaşılmasındaki sorunlar eğitim sisteminin ve süreçlerinin içerdiği toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin veriler konusunda da geçerlidir. Eğitim örgütlerinin ve okul ortamının çeşitli boyutlarında, örneğin, eğitimin yönetiminde, karar organlarında, teftiş, disiplin, vb. üst kurullarında ya da merkez ve taşra bürokrasisinin farklı düzeylerinde, alan tercihi ile ilgili rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmada, görüşme öncesi ve sonrası çocukların tercihlerinin ve değişimlerin izlenmesinde, yaratıcı ve kültürel etkinliklere katılımı, disiplin cezası ya da ödül alanların ve nedenlerine göre dağılımının izlenmesinde toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistiklerin üretilmemesi ciddi bir eksikliklerdir.

Türkiye’de gerek CEDAW Komitesi’nin tavsiye kararları, gerekse İstanbul Sözleşmesi’nin ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Plan’larının ilgili maddeleri uyarınca toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı eğitimleri yapılmasına karşın, örneğin MEB öğretmenleri, rehber öğretmenleri, yöneticileri, müfettişleri arasında bu tür hizmet içi eğitimlerinden yararlanan kadın ve erkeklerin sayıları yayanlanmamaktadır.

Türkiye’de toplumun çeşitli özellikleriyle ilgili olarak Hacettepe Nüfus Etütleri’nce beş yılda bir düzenli ve sistemli olarak yinelenen güvenilir TNSA araştırması’nın¹⁵² 2013 yılındaki son raporunda ise eğitimle ilgili bulgular aşağıdaki göstergeler çerçevesinde sınırlanmıştır:

- a) İlkokulu tamamlamış 15-19 yaş arası kadınların yüzdesi
- b) İlkokulu tamamlamış 15-19 yaş arası erkeklerin yüzdesi
- c) Ortaokulu tamamlamış 20-24 yaş arası kadınların yüzdesi
- d) Ortaokulu tamamlamış 20-24 yaş arası erkeklerin yüzdesi

Sivil toplumun eğitimde düzenli ve sürekli izleme etkinliklerinin -örn. ERG, TEDMEM, Eğitim Sen, Eğitim-Bir-Sen- son yıllarda arttığı görülmektedir. Ancak yıllık MEB verileri üzerinden gerçekleştirilen bu tür kapsamlı analizlerde de MEB’in bilgi paylaşımındaki eksiklere bağlı olarak pek çok göstergenin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerine ulaşamamaktadır.¹⁵³ Örneğin, devamsızlık, sınıf tekrarı ve erken ayrılma gibi konularda gerekçe gösterildiği üzere “MEB genel olarak araştırma izni verme ve işbirlikleri yürütme konularında tutucu bir tutum sergiliyor. Bu tutum, bu konularla ilgili daha derinlikli ve kapsamlı araştırmalar yapılmasının önüne geçiyor” (ERG, 2017: 57). Dolayısıyla yıllık izleme raporlarında da, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırarak değil kesitsel ya da özel kapsüller içinde kapsandığı söylenebilecektir.

152 http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf

153 Buna karşılık ERG’nin, toplumsal cinsiyet eşitliğini özel bir odak olarak seçtiği çeşitli etkinlik ve yayınları bulunmaktadır. Örneğin, PISA 2015 Işığında Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Başarı Farkı ERG ve ADV işbirliğiyle, PISA 2015 verileri kullanılarak Türkiye’de öğrenci başarısındaki cinsiyet farkına ilişkin, yayınlanan bir çalışmadır: “Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre, çok sayıdaki öğrenci, aile ve okul özellikleri dikkate alındığında kız öğrencilerin okumada erkek öğrencilere kıyasla en az 25 puan ileride oldukları, matematikte en az 7 puan geride oldukları, fende ise onlarla aynı performansı gösterdikleri anlaşılıyor. Elde edilen cinsiyet uçurumu iki bileşen altında değerlendiriliyor: ilki kız ve erkek çocukların avantajlı özelliklerindeki farklılıklar, diğeri ise bu özelliklerin onlara geri dönüşündeki farklılıklar” (ERG, 2017:124)

5. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalaması

Türkiye’de eğitim hakkının, tüm boyutlarıyla ve tüm insanlar için gerçekleştirilmesi hedefinin ve sürecinin temel çerçevesi uluslararası insan hakları belgeleridir. Aynı çerçeve hak temelli izlemenin de dayanağını oluşturur. Türkiye, imzacısı olduğu uluslararası sözleşmeler yoluyla, bu hedef doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. BM Eğitim Özel Raportörü’nün de tanık olduğu gibi (Tomasevski, 2001: 17) Türkiye’de sıklıkla yinelenen bir saptama, eğitimde kadınlara ya da kız çocuklara ayrımcılık yapılmasının yasak olduğudur. Buna karşılık mevzuatla, gerçeklik arasındaki mesafe, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sadece yasaklamalarla aşılamadığını, eğitime hak temelli bakışın ve izlemenin benimsenmesi ve gereklerinin yerine getirilmesi gereksinimini işaret etmektedir.

Türkiye’de eğitim, çalışma yaşamı ve siyasette toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki ilk izleme raporu sayılabilen TÜSİAD 2000 ve onun güncellenmesini sağlayan TÜSİAD-KAGİDER 2008’in yazarlarından biri olarak, 10 yıl sonra CEİD’in elinizdeki raporunu yazarken Türkiye’de bu alanda çok önemli değişimler gerçekleştiğini düşünüyorum. İki TÜSİAD raporu arasındaki dönemde yazarlar olarak, ‘cinsler arası eşitliğin’, temel bir norm olarak yeni hukuksal düzenlemelerde açıkça yer aldığı; Anayasa’nın 10. maddesi, Ceza Kanunu, Medeni Kanun ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun gibi önemli yasalarda yapılan değişikliklerle somut olarak tanımlanıp güvence altına alınmış olduğunu düşünüyorduk.

2008 TÜSİAD raporunda, “Bu değişim, ‘cinsler arası eşitlik reformu’ olarak tanımlanabilecek önemli bir ilerlemedir. Değişimin gerçekleşmesinde, öncelikle gündemin oluşturulmasını ve karar vericilerin ikna edilmesini sağlayan kadın örgütlerinin uzun yıllara dayanan çalışmaları ve savunuculuğu vardır. Kadın hareketi, AB’nin koşulluluk / bağlayıcılık niteliği taşıyan uyum süreci çerçevesinde, ‘hukukun hızlandırıcı’ etkisini stratejik olarak en güçlü şekilde kullanan toplumsal hareket olmuştur. Kadın kuruluşlarıyla işbirliği yapan kadın milletvekillerinin, TBMM’de grubu olan siyasal parti yönetimlerinin ve yasa değişim çalışmalarını yürüten bürokrasi çevrelerinin bu süreçteki katkısı büyüktür. Bu çabaların başarıya ulaşmasındaki önemli bir etkenin de, kadın-erkek eşitliği konusunda giderek duyarlılık düzeyi artan bir kamuoyu olduğu belirtilmelidir. Türkiye’de kız çocukların okullaşma düzeyinin yükseltilmesinin, aile içi şiddetin engellenmesinin, kadınların TBMM’de milletvekili ya da yerel siyasette belediye başkanı olarak yer almasının, artık geniş toplum kesimleri tarafından ‘toplumsal gelişme için gerçekleştirilmesi zorunlu adımlar’ olarak görüldüğünü söyleyebiliriz” saptaması yapılmıştı (2008: 20).

TÜSİAD-KAGİDER 2008 raporundan tam 10 yıl sonra, CEİD’in Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Geliştirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi öteki birçok alanda olduğu gibi yukarıdaki gözlemlerin ne ölçüde geçerliliğini koruduğu konusunda bilgi sunmaktadır. Bu bölümde, Türkiye’de eğitim alanında gerek değişimin değerlendirilmesi gerekse göstergeler geliştirilmesi açısından varılan menzilin ve mevcut durumun kısa bir muhasebesini yapmaya çalışacağız.

5.1 Eğitime Erişim ve Süreklilikte Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri

Kadınların ilerlemesini ulusların gelişmesinin önemli bir stratejik boyutu olarak kabul eden Dünya Ekonomik Forumu’nun, ilki 2005’te yayımlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporları’ndan 2006 tarihli olanı, kadınlarla, erkekler arasındaki eşitsizliğin derinliğini ölçmekte dört kritik alan belirlemişti. Eğitime erişim, ekonomiye katılım ve fırsatlar, sağlık ve sağ kalım ve siyasal güçlenme ile birlikte bu dört kritik alandan biridir. Forumun raporları, eğitime erişim kategorisinde, kadınlarla, erkekler arasındaki farkı, ilk, orta ve yükseköğretimdeki kadın-erkek oranlarıyla belirlemektedir. Herhangi bir ülkenin uzun vadede kadınlarla, erkeklere eşit olarak eğitim verme yeteneği ise kadın ve erkek okuryazarlığının orantılandırılmasıyla hesaplanmaktadır. 2006’da, dünya nüfusunun %90’ını oluşturan 115 ülkeyi kapsayan Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nin genel sıralamasında 105. sırada yer alan Türkiye, eğitime erişimde 92. sıradaydı. **Türkiye 2017’de sayısı 144’e ulaşan ülkelerin genel sıralamasında 131., eğitime erişimde ise 101. sırada kalmıştır.**¹⁵⁴

Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü ve TSKB Sürdürülebilirlik Danışmanlığı A.Ş. arasında imzalanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye’nin Mevcut Durum Analizi Projesi’nin Aralık 2017 tarihli Ana Raporu’na göre, BMKP Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index-GII) üzerinden Türkiye’de eğitim ve işgücüne katılım alanındaki göstergeler, eşitsizliklerin giderilmesi konusunda çok fazla ilerleme katedilmediğine işaret etmektedir. Türkiye’de kadın-erkek eşitsizliğinin en yüksek olduğu alanlar siyasi temsil, ekonomik etkinlik, işgücüne katılım, mesleki-teknik eğitim ve teknoloji kullanımı olarak saptanmaktadır. Rapora göre, çocuk bakımı ve ev işlerinde iş yükünün dağılımı önemli boyutta eşitsizlik sergilemekte ve zaman içinde çok az değişim göstermektedir. Bu konu kadınların eğitim, istihdam, siyasi ve ekonomik etkinlik alanlarındaki gelişiminin önünde en büyük engellerden biri olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁵

Birleşmiş Milletler **CEDAW Komitesi’ne sunulan 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu, ‘kaydedilen’ ilerlemelere rağmen kadınların tüm eğitim düzeylerinde erkeklerin ‘gerisinde’ olduğunu kabul etmekteydi.**¹⁵⁶ 20.01.2005’te Türkiye Raporu’nu görüşen komite, kadın okuma-yazma oranlarının yüksekliğine, eğitimin tüm düzeylerinde kadınların katılım ve sistemde kalma oranlarının erkeklerin gerisinde oluşuna ve bu eşitsizliklerin kırsal, bölge ve etnik farklılıklara göre şiddetlenmesine karşı endişelerini belirtmişti. Söz konusu sorun alanlarında gerçekleşen gelişmeler aşağıda, özellikle CEİD için geliştirilecek göstergelere rehber aldığımız Sürdürülebilir Kalkınma Hedef ve Göstergeleri çerçevesinde özetlenmektedir.

5.1.1 Okuryazarlık: Gene Bir Kadın Sorunu

SDG 4.6 2030’a kadar bütün gençlerin ve hem kadın hem de erkek olmak üzere yetişkinlerin büyük bir bölümünün okuryazar olmasının ve matematiksel beceriler kazanmasının güvence altına alınmasına yönelmiştir. Aynı hedef Gösterge 4.6.1 ile belirli bir yaş grubunda, cinsiyete

154 The Global Gender Gap Report 2017, s. 324.<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/news/none-dunya-ekonomi-forumu-2017-kuresel-cinsiyet-es/>

155 http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2017/12/SDG_AnaRapor-Son.pdf

156 T.C. Başbakanlık KSSGM, 2003.

göre işlevsel (a) okuryazarlık ve (b) sayısal becerilerde en az belli bir yeterlik düzeyine sahip nüfusun yüzdesi ölçülmektedir.

Türkiye’de, okumaz-yazmazlık genel olarak ve kadın okumaz-yazmazlığı özel olarak 2000’li yılların ilk çeyreğinde önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Türkiye’nin Pekin taahhütleri arasında yer alan, 2000 yılına kadar kadın okuryazarlığını %100’e ulaştırma hedefi hâlâ gerçekleştirilememiştir. TÜİK’in hesaplamalarıyla 2000 yılında yetişkin erkek nüfus için %94.5 ve kadınlar için %78.3 olan **okuryazarlık oranları** 2006’da erkeklerde %96 ve kadınlarda %80.4 iken 07 Mart 2017’deki 2015 verileriyle erkekler için %98.2 ve kadınlar için %91’de kalmaktadır. Bu hesaplama, okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden 5 kat fazladır.¹⁵⁷

UNESCO Küresel İzleme Raporu’nun bu hedefe ilişkin göstergelerinden 4.6.2 genç/yetişkin okuryazarlık oranlarını ilgilendirmektedir. Aynı raporun 2017/8 verileriyle Türkiye’de **15- 24 yaş grubundaki toplam 66 000 okumaz-yazmaz kişinin % 81’i ve toplamı 2.618.000 olan 15 yaş üstündeki okuryazar olmayan nüfusun %85’i kadınlardan oluşmaktadır** (UNESCO, 2017).

5.1.2 Erken Çocukluk Eğitimi Hâlâ Genelleşemedi

UNESCO’nun 2017/18 Küresel İzleme Raporları’ndan ikincisine göre¹⁵⁸ çocukluğun ilk yıllarındaki nitelikli bakım ve eğitim bilişsel ve duygusal gelişim sürecinin temelini oluşturur ve SDG 4.2 de evrensel erken çocukluk eğitiminin gerçekleştirilmesiyle ifade edilmiştir. Buna göre 2030’a kadar bütün kız ve oğlan çocukları ilköğretime hazır hale getirecek nitelikli erken çocukluk bakımına ve okulöncesi eğitime erişimin güvence altına alınması gerekmektedir. Cinsiyete göre örgün öğrenime katılım oranı (ilkokula resmi giriş yaşından bir yıl önce) bu hedefe yönelik göstergelerden biridir. Öte yandan, annelerin iş yaşamına katılımı ile erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetleri veren kurumlara yapılan kayıt oranı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.

Okulöncesi okullaşma oranları geçtiğimiz yıllarda yükselme eğilimi göstermekle birlikte 2016-17 oranları hem OECD ortalamasının hem de MEB ve diğer kamu kuruluşları tarafından belirlenen hedeflerin altında kalmaya devam ediyor. Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı’nda 4-5 yaş için 2019 yılına kadar ulaşılması hedeflenen okullaşma oranı %70’tir. 2016-17 yılı itibarıyla, Türkiye’deki 3-5 yaş net okullaşma oranı %35.5, 4-5 yaş net okullaşma oranı %45.7, 5 yaş net okullaşma oranı ise %58.8’dir; 5 yaş brüt okullaşma oranı %79.5’tir.¹⁵⁹

OECD ülkeleri arasında Türkiye, 3 ve 4 yaş grubu eğitime erişim oranının en düşük olduğu ülkelerden biridir. Birçok OECD ülkesinde erişim düzeyi %95’in üzerindeyken, Türkiye’de bu oran %60’ın altında kalmıştır (TEDMEM, 2017: 120). Öte yandan, Türkiye dünyada sosyoekonomik düzeye göre öğrencilerin erken çocukluk eğitime ve bakım hizmetlerine katılım süresinde en fazla fark görülen 3 ülkeden biridir. Dolayısıyla Türkiye’de, erken çocukluk eğitiminden en fazla fayda sağlayabilecek olan dezavantajlı grubun, daha az erken çocukluk eğitime katıldığı görülmektedir.¹⁶⁰ Kavak (2010) okullaşma oranlarındaki eğilimden yola çıkarak 3-5 yaş için %95’e

157 TÜSİAD,2008; www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24643

158 <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002593/259338e.pdf>

159 www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2016-17/

160 <https://tedmem.org/download/2017-egitim-degerlendirme-raporu?wpdmdl=2564>

yakın okullaşmanın ancak 2050 yılında gerçekleşebileceğini öngörmektedir. MEB’e ayrılan bütçenin GSYH içindeki payı %3.54 olmakla beraber, okulöncesine ayrılan paya ilişkin veriler paylaşılmamıştır (TEDMEM, 2017:115).

5.1.3 Okullulaşma: Henüz Tüm Çağ Nüfusunu Kapsamıyor

2000 yılında Birleşmiş Milletler (BM)’de dünya liderleri tarafından kabul edilen *Bin Yıl Kalkınma Hedefleri*’nden biri, 2015 yılına kadar bütün kız ve erkek çocukların nitelikli temel eğitim olanaklarına sahip olmalarını ve bu eğitimlerini tamamlamalarını amaçlamaktaydı. Burada beklenen, her erkek ve kız çocuğun bu olanaklarla eşit biçimde donatılmasıdır. Ancak, ayrı bir Bin Yıl Hedefi daha vardı ki, o da ilk ve ortaöğretimdeki bütün toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, 2015 yılına kadar ortadan kaldırılmasını gerektirmekteydi. Sonuçta, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi gereken; okula kayıt, okulu tamamlama ve öğrenimde başarı yönleri de dahil olmak üzere eğitimde tam bir cinsiyet eşitliği idi. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4.1 de, 2030’a kadar tüm kız ve oğlan çocukların ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli bir ilköğretim ve ortaöğretime tamamlamalarının ve böylece ilgili ve etkili öğrenme çıktılarının elde edilmesinin sağlanmasına yöneliktir.

Türkiye’de son yıllarda ilk ve ortaöğretimde okullaşma açısından kız ve oğlan çocuklar arasındaki farkların kapanması önemli bir gelişme oldu. İlkokul düzeyinde 2016-17 ders yılında kızlar için okullaşma %91.2, oğlanlar için %91.1 olarak gerçekleşti (ERG, 2017:55). Ancak Türkiye geneli için bu oranlar hem temel eğitimin henüz tüm çocukları kapsayamadığını gösteriyordu hem de iller arasında önemli farklılaşmalar söz konusuydu.

2016-17’da ortaöğretimde net okullaşma oranı, kadınlarda %82.4, erkeklerde ise %82.7 idi. Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki okullaşma oranları gectiğimiz yıllardaki gibi diğer bölgelere göre daha düşüktü (ERG 2017:56) ancak, Güneydoğu Anadolu bölgesi hariç, kadınlarla, erkekler arasında ciddi farklar göstermiyordu. Bu düzeyde genç kuşaklarda kapanmakta olan kadın-erkek eğitime erişim farkları yetişkin nüfusta keskinleşiyordu. Mart 2017’de TÜİK verilerine göre¹⁶¹ lise ve dengi okul mezunu olanların oranı, 25 ve daha yukarı yaştaki erkeklerde %23.5, kadınlarda %15.6’dır.

SDG 4.3, 2030’a kadar bütün kadın ve erkeklerin, yükseköğretime eşit biçimde erişimlerinin sağlanmasını ve cinsiyete göre son 12 ay içinde gençlerin ve yetişkinlerin örgün ve yaygın eğitim ve öğretime katılma oranı ile göstergelendirilmesini gerektirmektedir. Yukarıda kaydedilen TÜİK verilerine göre yüksekokul veya fakülte mezunu olanların oranı erkeklerde %17.9 kadınlarda %13.1’dir.

5.1.4 Yetişkin Eğitime Erişim Gene Güç

CEDAW md.10 e, kadınların, erkeklerle aralarındaki eğitim açığını en kısa zamanda kapatmak üzere, yetişkin ve işlevsel okuma-yazma öğretim programlarına ve sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için kendilerine erkeklerle eşit fırsatların verilmesini öngörmektedir. SDG 4’le ilgili Gösterge 4.3.1 de gençlerin ve yetişkinlerin örgün ve yaygın eğitime katılım oranlarıyla ilgilidir. Türkiye’de hedef kitleleri, amaçları ve kaynakları çok değişik, kamu ya da sivil, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yönetilen yaygın ve yetişkin eğitim programları yürürlükte.

161 www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24643

MEB 2016-17 verileriyle, Türkiye’de 12.737 yaygın eğitim kurumundaki toplam 9.864.149 kursiyerin 5.050.295’i erkek, 4.813.854’i (%48.8) kadın; resmi 1.363 kurumdaki toplam 7.690.081 kursiyerin 4.043.096’i (%52.3) kadın, 11.374 özel kurumdaki toplam 2.174.068 kursiyerden 1.403.310’i erkek, 770.758’i (%35.5) kadındır.¹⁶² Bu verilerle kadınların yaygın eğitim etkinliklerine katılımında finansal nedenlerin önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Öte yandan resmi kurumlardaki katılımcıların çok büyük çoğunluğu toplam 7.348.387 kursiyer ve 3.954.941 (%53.8) kadınla halk eğitim merkezlerinde toplanmaktadır.

TÜİK’in Yetişkin Eğitimi Araştırması, 18 yaş ve üstü fertlerin yetişkin olarak tanımlandığı hayat boyu öğrenme kapsamında, bireylerin mesleki veya kişisel alanlarda bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla katılmış oldukları örgün veya yaygın eğitim faaliyetleri ile gayri resmi öğrenmeye ilişkin bilgileri derlemektedir. Ülkemizde Eurostat ile uyumlu olarak 2007, 2012 ve 2016 yıllarında 18 yaş ve üstü fertlerle yüz yüze görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen Yetişkin Eğitimi Araştırması ile bireylerin yaş grubu, cinsiyet, eğitim ve işgücü durumuna göre eğitime katılım oranlarının yanı sıra, nedenlerine göre eğitime katılım ve eğitim sağlayıcılar gibi göstergeler hesaplanmıştır. Araştırmanın 2012 ve 2016 bulgularının karşılaştırılması erkek nüfusta yaygın eğitime katılımın %17.5’ten, %19.8’e çıkarken, kadınlar için %13.4 ve %13.8 ile hemen hemen aynı kaldığını göstermektedir.¹⁶³ Bu sayıları, yetişkin nüfusun ne kadar küçük bir parçasının söz konusu eğitime erişebildiğini göstermesi bakımından ayrıca değerlendirmek gerekir.

5.2 Eğitimde Eşitsizlik

Bu alt kesimde eğitimin türlerinde, çıktılarında, yetki konumlarında, teknoloji erişiminde, kapsayıcılığında, anaakımlaştırmada ve güçlenme konusundaki sorunlara yer verilmektedir.

5.2.1 Eğitimin Türlerinde Eşitsizlikler

Tablo 14’te ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 14. Ortaöğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Eğitim türü	T	K	%	E	%
Ortaöğretim (Genel+ Mesleki+ İmam Hatip)	5.849.970	2.723.948	46.6	3.126.022	53.4
Ortaöğretim (Resmi)	3.780.552	1.841.749	48.8	1.938.803	51.2
Ortaöğretim (Özel)	514.480	229.387	39.9	285.093	60.1
Açıköğretim Lisesi (Toplam)	1.554.938	652.812	42.1	902.126	57.9
Mesleki Açıköğretim Lisesi	219.492	73.466	33.5	146.026	66.5
Açıköğretim İmam Hatip Lisesi	138.802	87.085	62.8	51.717	37.2

Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016-2017’den tarafımızca hesaplanmıştır

2012 yılında 4+4+4 düzenlemesine geçilmesi ve ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla, kadın öğrencilerin açıköğretim liselerine devam ederek yaşlıları ile birlikte eğitim gör-

162 http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf’den tarafımızdan hesaplanmıştır.

163 <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24695>

me ve karma eğitim olanaklarının dışında kalmaları konusundaki tartışmalar Tablo 14’deki veriler ışığında anlam kazanmaktadır. Çeşitli araştırmalar (TÜSİAD, 2008; ERG 2017) kız çocukların okulla ilgili memnuniyetlerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Okulun, özellikle de aile ve komşuluk çevresinden gelen sınırlamaların arttığı bölgelerde her şeye rağmen kız çocuklar için eve seçenek bir alan açtığı düşünülebilmektedir. Ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin cinsiyete göre dağılımını içeren Tablo 14’te kadınların açıköğretim imam hatip lisesi öğrencileri arasındaki payının %62.8 ile öteki eğitim türlerine kıyasla en yüksek olduğu görülmektedir.

5.2.2 Eğitimin Çıktılarındaki Eşitsizlikler

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından üçer yıllık dönemler hâlinde, 15 yaş grubundaki öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri değerlendiren Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) nın 2015 yılı araştırmasına göre, ülkeler genelinde matematikte cinsiyetler arası fark ilkökulda kızların, ortaokul ve lisede ise erkeklerin aleyhine görülmektedir. Okuma becerilerinde kızların oğlanlara olan üstünlüğü hemen her ülkede oldukça belirgin, matematik okuryazarlığında cinsiyetler arası başarı farkında ülkelere göre farklı yönseller mevcuttur.

PISA 2015 uygulaması kapsamındaki fen okuryazarlığı performansında katılımcı tüm ülkelerde ve Türkiye’de kız öğrencilerin fen okuryazarlığı ortalama puanlarının erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. OECD ülkelerindeki ortalama puan farkı erkek öğrenciler lehine 4 puan iken Türkiye’de kız öğrenciler lehine 6 puandır (Taş vd. 2016).

PISA 2015 okuma becerileri alanında Türkiye’de kız ve erkek öğrencilerin ortalama puanları arasındaki fark 28’dir ve bu fark istatistiksel olarak da anlamlıdır. Matematik okuryazarlığında ise erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha başarılı olduğu görülmektedir. Türkiye’de 2015 yılında 15 yaş grubundaki kız öğrencilerin ortalama puanı 418, erkek öğrencilerin ortalama puanı ise 423’tür. Ancak kızlar ve erkekler arasındaki bu fark Türkiye için istatistiksel olarak anlamlı değildir (Age.).

ERG ve Aydın Doğan Vakfı’nın PISA 2015 verileri kullanılarak Türkiye’de öğrenci başarısındaki cinsiyet farkına ilişkin çalışmasının sonuçlarına göre, çok sayıdaki öğrenci, aile ve okul özellikleri dikkate alındığında, kız öğrencilerin okumada erkek öğrencilere kıyasla en az 25 puan ileride, matematikte en az 7 puan geride oldukları, fende ise onlarla aynı performansı gösterdikleri anlaşılmıştır (Polat ve Madra, 2018). Önceki yıllarda olduğu gibi PISA 2015’te de bölgeler arasında önemli başarı farkları bulunuyor. Türkiye genelinde okuma, fen ve matematikte ortalama puanlar sırasıyla 428, 425 ve 420 iken Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde her üç alanda da puanlar 400’ün altında kalıyor.

5.2.3 Yükseköğretim, Akademi ve Yetki Konumlarında Eksik Temsil

Türkiye’de kadınların yükseköğretimde alanlara göre dağılımı OECD ülkelerinde olduğundan daha dengelidir. Fen bilimleri, matematik ve istatistik alanlarında çalışanların %52’sini kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye’deki kadınlar yükseköğretimdeki bilgi ve iletişim teknolojileri alanında OECD ülkeleri ortalamasından %10 oranında daha iyi temsil edilmektedir. Kadın ve erkeklerin

sağlık ve eğitim alanlarında temsil oranları OECD ülkelerine göre daha dengeli olduğu gibi, Türkiye’de kadınların mühendislik, üretim ve inşaat programlarına katılım oranı %25 ile %24 olan OECD ortalamasının biraz üzerindedir (TEDMEM, 2017:99).

Bu olumlu tabloya karşılık, Milli Eğitim Bakanlığı’nın merkez ve taşra teşkilatındaki yönetici ve denetici konumlarında olduğu gibi, üniversitelerin karar ve yetki konumlarında da ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği söz konusudur (Sağlamer, et al. 2017). Kamu üniversitelerindeki kadın rektör oranı yüzde 1,69 iken 65 vakıf üniversitesinin 10’unda kadın rektör görev yapıyor.¹⁶⁴ Üstelik sistemle ilgili geniş bir istatistiksel veri tabanına sahip olan MEB ve YÖK’te bu konuda bilgi paylaşımı yapılmamaktadır.

5.2.4 Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Erişim de İstatistikleri de Sorunlu

Okullulaşmayla yakından ilişkili olan SDG 4.4, 2030’a kadar istihdam, insana yakışır işlerde çalışma ve girişimciliğe yönelik teknik ve mesleki becerilere sahip gençlerin ve yetişkinlerin sayısının önemli ölçüde artırılmasını hedeflemekte ve yetenek tipine göre bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeteneğine sahip genç ve yetişkinlerin oranı (Gösterge 4.4.1, 4.4.2 ve yaş grupları, ekonomik etkinlik, vb. değişkenlere göre 4.4.3) ile göstergelendirilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye’nin Mevcut Durum Analizi Projesi Ana Rapor’u bu konuda “Hedef 4.3 ve 4.4 kapsamında mesleki ve teknik eğitim alan bireylerin gerekli olan temel mesleki becerilerinin ve iş dünyasına entegrasyonun artırılması amaçlanmaktadır. Avrupa ülkelerinin hayat boyu öğrenmeye katılma oranları (özellikle kuzey ülkeleri İsveç, Norveç ve Danimarka ile İsviçre gibi ülkelerin) Türkiye’ye kıyasla daha yüksek seviyelerde (%28-32 civarında) seyretmektedir... Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler sınıfında yer alma noktasında önemli ilerlemeler kaydeden Türkiye’nin hayat boyu öğrenmeye katılım oranları incelendiğinde, hesaplamaya dâhil edildiği 2007 yılından bu yana %222’lik bir artış ivmesi yakalayarak bu alanda en hızlı ilerleme gösteren ülke konumunda olması önem arz eden bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanelerde internet erişimi ise 2004 yılında %7 seviyesindeyken hızlı bir artışla 2016 yılında %76 seviyesine yükselmiştir; söz konusu oran, AB’de ortalama %85 seviyesindedir.”¹⁶⁵ biçiminde geniş, hedef ve göstergelerle ilişkilendirilmesi muğlak ifadelerle yetinmektedir.

UNESCO 2017-2018 GEM raporuna göre Türkiye, seçilmiş 16 Avrupa ülkesi arasında belge ekleyerek e-posta gönderebilen yetişkin oranlarının en düşük olduğu ülkedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin verilerin üretilmesi kadınların ve erkeklerin BİT yeteneklerinin geliştirilmesi ve izlenmesinde önem taşımaktadır.

5.2.5 Kesişen Eşitsizliklerle Mücadele ve Kapsayıcılık Yetersiz

Yukarıda sözü geçen Mevcut Durum Analizi Projesi’nin Aralık 2017’de yayınlanan Ana Rapor’una göre, “SDG 4.5, eğitime eşit erişim koşullarının sağlanması, eşitsizliklerin ölçülmesi ve kapsayıcı eğitim konularına odaklanan bir hedefdir. Kız çocukların eğitime eşit erişiminin sağlanması; sosyal gelişimle birlikte kadınların işgücüne katılımının artması, kalifiyeli işlerde yer alması, bilinçli şekilde çocuk sahibi olması, erken yaşta evlenmemesi ve gelecekte çocuklarına

164 <http://www.egitimajansi.com/alaaddin-dincer/kamu-universitelerinde-kadin-rektor-sayisi-azaliyor-kose-yazisi-820y.html>

165 http://www.surdurulebilir kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2017/12/SDG_AnaRapor-Son.pdf

daha iyi sağlık bakımı ve eğitimi vermesi vb. konular açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı %50’nin altında seyretmektedir, bu oranının artması sürdürülebilir büyümeye önemli katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde kırılgan kesimlerin eğitime erişimi hem yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılması hem de bu kesimlerin ekonomik ve sosyal yaşama dahil olabilmeleri açısından kritik bir konudur. Aynı zamanda %40’ı eğitim çağındaki 18 yaş altı nüfustan oluşan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler’in eğitime entegrasyonu da bu kapsamda ele alınmaktadır. MEB’in Suriyeli çocukların eğitimi için yol haritası belirlemesinin de etkisiyle, Şubat 2016’da %37 seviyesinde olan okullaşma oranı, Aralık 2016 itibarıyla %60’a yükselmiştir”.

Raporda göndermede bulunulan SDG 4.5, 2030’a kadar eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasını ve engelliler, yerli halklar (indigenous people) ve kırılgan durumdaki çocuklar dâhil, savunmasız insanların her düzeyde eğitim ve mesleki öğretime eşit erişimlerinin sağlanmasını gerektirmektedir. Bu hedefle ilgili Gösterge 4.5.1 ise, bu listede ayrıştırılabilecek tüm eğitim göstergeleri için parite endeksleridir (veri elverişliliğine bağlı olarak kadın/erkek, kır/kent, en alt/en üst servet %20’likleri ve engellilik durumu, yerli halklar ve çatışmalardan etkilenenler vb.). CEİD projesinde, Türkiye için gereken göstergeler arasında bu konuya özellikle odaklanılmıştır (Bkz. Göstergeler).

CEİD göstergeleri için Türkiye’de SDG 4.5 kapsamına dahil ettiğimiz kırılgan ve savunmasız insanlar engelliler, mevsimlik tarım işçileri, en alt/en üst servet %20’likleri, mülteciler, göçmenler ve geçici koruma statüsünde bulunanlar olarak tanımlanmıştır. Tablo 15’te çeşitli eğitim düzeylerinde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. MEB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin tespitine yönelik tarama sisteminin yetersizliğini ve geliştirilmesini gerekli gördüğü (MEB 2016 b) halde bu konudaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, nedenlerini ve sonuçlarını dikkatten kaçırmaktadır.

Tablo 15. Örgün Eğitimde Özel Eğitim Hizmetlerinden Yararlanan Öğrenci Oranı, 2016-17

Eğitim Düzeyi	T	K	%	E	%
İlkokul	109.456	40.108	36.6	69.348	63.4
Ortaokul	137.751	52.409	38.0	85.342	62.0
Ortaöğretim	56.262	20.656	36.7	35.606	63.3

Kaynak: ERG 2017, Tablo 2.3’ten tarafımızdan hesaplanmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin okullar kapanmadan nisan mayıs aylarından itibaren tarım işçiliği yapılacak bölgelere göç etmesi ve okullar açıldıktan önemli bir süre sonra evlerine dönmeleri sebebiyle mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının okullara devamları konusunda süregelen sıkıntılar bulunmaktadır. Bu nedenle bu çocuklar en iyi ihtimalle eğitim hayatlarına parçalı bir şekilde devam ederken, özellikle kız çocukların eğitime devamları konusunda koşulların daha ağır olduğu bilinmektedir (TEDMEM, 2017:156).

TEDMEM 2017 İzleme Raporunda, Suriyeli öğrencilerin okullaşma oranlarında cinsiyet temelinde geçtiğimiz yıllarda gözlemlenen farkın ortadan kalkmaya başladığı belirtilmektedir. HBÖGM’nin Kasım 2017 verilerine göre e-Okula kayıtlı öğrencilerin %49’u kız öğrencilerden,

%51’i ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır (HBÖGM, 2017). Yabancı Öğrenci Bilgi Sisteminde (YÖBİS) ise cinsiyet dağılımı hemen hemen eşittir; buna göre erkek öğrenci sayısı 126 bin 822, kız öğrenci sayısı ise 126 bin 691 olarak kaydedilmiştir.

5.2.6 Anaakımlaştırma Tamamlanamadı

CEDAW md. 10 c, kadın ve erkek rolleri ile ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve düzeyinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için eğitim birliğinin ve öteki eğitim biçimlerinin özendirilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim yöntemlerinin bu amaca göre düzenlenmesi gereğinden söz eder.

Türkiye’nin 1949 yılından bu yana üyesi olduğu Avrupa Konseyi 12.10.2007 tarihinde, 47 üye devletin eğitim sistemlerinin her düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılabilmesi için, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirmeyi amaçlayan önlemleri, öncelikle toplumsal cinsiyet eğitimini yasalara özümseyerek, geliştirmeleri ve desteklemeleri konusunda bir tavsiye kararı almıştır (Council of Europe, 2007). Kadın-erkek eşitliğinin demokratik yurttaşlığın temel bir ilkesi olarak eğitim politika ve programlarında özellikle hedeflenmesi gereği vurgulanarak okulların, olumlu değişimin araçları olabileceğine ve farkındalığın geliştirilmesi, yanlış bilgilerin düzeltilmesi, yeni davranış modelleri sunulması yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi açısından toplumda özel bir konumda bulduklarına dikkat çekilmektedir.

Konsey’in Bakanlar Komitesi, eğitim sisteminin tümünde okulun yapısı, görevlilerin rolleri, program, müfredat, kitaplar ve ders araçları, ders dışı etkinlikler, derslik uygulamaları, bütçeleme, sınav sonuçları, mesleki danışmanlık, alan ve olanakların tahsisi gibi tüm boyutlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesini, uygulanmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak mekanizmaların yaratılmasını önermektedir.

SDG 4.7 de, 2030’a kadar bütün öğrencilerin, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi... yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerileri kazanımının sağlanmasına odaklanmaktadır. Gösterge 4.7.1 ise;

- (ii) cinsiyet eşitliği ve insan hakları da dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma için eğitimin;
- (a) milli eğitim politikalarının,
- (b) müfredatın,
- (c) öğretmen eğitiminin ve
- (d) öğrenci değerlendirmenin tüm düzeylerinde ne ölçüde anaakımlaştırıldığına yönelmektedir.

(UNESCO GEM, Gösterge 4.7.1).

UNESCO GEM’in bu hedefle ilgili bir başka göstergesi de (4.7.2) yaşam becerilerine dayanan AİDS ve cinsiyet eğitimi veren okulların oranıyla ilgilidir. 2017/18 Küresel İzleme Raporu’nda Türkiye bu göstergelerle ilgili veri paylaşmamıştır.

a) Milli eğitim politikalarında

ERG’nin, “eğitimde haklar” temelinde eğitimin amacı, yöntemi ve içeriğine dair 2009 ve 2017 yıllarında hazırladığı inceleme raporları, milli eğitim politikalarının bu alanlardaki eksiklerine işaret etmektedir: METK’nin ilgili maddeleri Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) maddeleri ile karşılaştırıldığında,

- ÇHS’de çocuğun sadece kendi ailesinin ve yaşadığı ülkenin değerlerine değil aynı zamanda farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesinden bahsedilirken METK’de sadece “Türk milleti”nin değerleri ön plandadır.
- ÇHS’de vurgulanan anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyetler arası eşitlik, farklı etnik, milli ve dini gruplar ile yerli halklar arasında dostluk ruhunun METK’de karşılığı yoktur (ERG, 2017:87).

b) Müfredatta

Türkiye’de eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda, uluslararası belgelerle tescil edilen ilkeleri koruyan, tanıtan ve savunan müfredat içeriği değişikliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2016-17’de hazırlamış olduğu yeni öğretim programlarının felsefesini dillendiren genel hükümleri arasında, uygulamaların kadınlar açısından içermelerinin dikkate alınması anlamında, toplumsal cinsiyet duyarlılığı temel bir düzenleyici ilke değildir. Kadınların eğitime katılımındaki eşitsizliklerle ilgili olarak mevcut durum ve asimetriyi yansıtan bir saptamaya yer verilmemiştir. 2008’de, o zamanki programlarla ilgili olarak belirtildiği gibi (TÜSİAD, 2008: 74) on yıl sonraki program değişikliklerinde de, gerek öğrencilere gerekse eğitici, yönetici, denetleyici ve velilere toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazandırılmasını vurgulayan herhangi bir önermeye rastlanmamaktadır.

Programlar, toplumsal cinsiyet rollerini ve kadın hakları sorunlarını yer yer, kapsüller içinde örneğin, 4. sınıfların İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ve ilkokul Sosyal Bilgiler dersi vb. belli sınıfların belli derslerine sıkıştırılmış bir ünite olarak ele almaktadır. Bu normun, öteki temel değerlerle birlikte ilk sınıflardan başlayarak programların temel felsefesine bütüncül bir bakışla özümsemesi söz konusu değildir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet konusu başlığında kadının değeri dile getirilirken eşitlik kavramının kullanılmadığı, kadınlara değer verilmesinin ötesinde kadınların ve erkeklerin eşit yurttaşlık hakları olduğundan söz edilmemektedir.

MEB’in yenilenen programlarında değerler eğitimi kapsamında yer alan on başlık adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, değerler eğitiminin Türkiye’nin de taahhütleri arasında bulunan SDG 4.7’deki değerlere herhangi bir göndermede bulunduğunu söylemek güç görünmektedir. Yeni İlköğretim Programı’nın sıklıkla toplumsal değer, tutum, amaç ve yaklaşımların toplumun devamı için gerekliliği ve milli, manevi, ahlaki değerlerle örf ve adetlerin devamına göndermede bulunması, kız çocukların ve kadınların ikincil konumunu sürdüren gelenek ve değerlerle ilgili herhangi bir sorgulamaya yer bırakmamaktadır. ERG 2017 İzleme Raporu, **tüm bu sorunları, büyük ölçüde programın geliştirilmesi sürecinde toplumsal cinsiyet bakış açısını temsil ve entegre edecek aktörlerin, örneğin, kadın kuruluşları ya da üniversitelerin kadın çalışmaları vb. katkılarından yararlanılmamış olmasıyla ilişkilendirmektedir.**

c) Ders Kitaplarında

Türkiye’de çeşitli eğitim düzeylerinde kullanılan kitap ve materyallerin, kadınları ve erkekleri toplumsal cinsiyet kalıp-yargılarına göre sınırlamaları ve bu kalıp-yargıları yeniden üretmeleri konusunda 1990’larda başlayan bir akademik duyarlılıktan söz edebiliriz (TÜSİAD-KAGİDER, 2008:112).

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi’nin 2012 araştırmasında incelenen ders kitaplarında, Tarih Vakfı’nın 2003 ve 2009 tarihli, Ders Kitaplarında İnsan Hakları I ve II projelerinin bulgularına kıyasla kayda değer bir ilerleme olduğu bildirilmiştir. 2003’teki kitaplarda kadınlar ve erkekler hep belirli rollerde gösterilir ve birçok **ayrımcı** ifade kullanılırken, Tarih Vakfı’nın 2009 yılındaki **Ders Kitaplarında** İnsan Hakları II Projesi’ne göre kısmî ilerlemelere rağmen, kitaplar **toplumsal cinsiyet** eşitliğini güçlendirme açısından hâlâ sorunluymuştu. SEÇBİR araştırmasında ise kadınları sadece ev içi rollerle tanımlayan örneklerin azaldığı, farklı rollerdeki kadın görsellerine yer verildiği, cinsiyetçi dil kullanımının azaldığı, başarılı kadın rol modellerinin arttığı saptanmıştır. Ancak, bazı kitaplarda iyi ve sorunlu örneklerin bir arada yer aldığı, bazılarında hâlâ cinsiyetçi dil kullanıldığı, ataerkil aile yapısına vurgu yapıldığı da araştırmanın bulguları arasındadır (SEÇBİR, 2012). Sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rollerine göre incelendiği bir başka çalışmada (Çeçen, 2015) ise görsellerde erkeklerin temsil oranının kadınların iki katından fazla, kadının aile içi rollerde temsil oranının, erkeklerin bu tür rollerde temsil edilme oranından yüksek, aile dışı rollerde temsil edilme oranının erkeğin aile dışı rollerde temsil edilme oranından düşük, erkeklerin meslek alanlarının kadınlara göre daha geniş olduğu belirlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında kadınlar için daha zayıf ve olumsuz, erkekler için güçlü ve olumlu kişilik özellikleri kullanılmıştır. Metinlerde kadın daha çok annelik yönünün getirmiş olduğu kişilik özellikleriyle erkek ise daha çok baba rolünün koruyuculuk ve otoriterlik özellikleriyle temsil edilmiştir.

5.2.7 Güçlenme Gereksinimi Sürüyor

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4.A, çocuklara, engellilere, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim olanaklarının yaratılmasını, geliştirilmesini ve herkes için güvenli, şiddetsiz, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulmasını gerektirmesiyle eğitimin güçlenmeyi sağlayıcı rolüne göndermede bulunmaktadır. Bu hedefin gerçekleştirme düzeyi Gösterge 4.A.1’de

- (a) Elektrik;
- (b) pedagojik amaçlı internet;
- (c) pedagojik amaçlı bilgisayar;
- (d) engelli öğrencilere uyarlanmış altyapı ve malzemeler;
- (e) temel içme suyu;
- (f) her cinsiyet için temel sağlık imkânları; ve
- (g) temel el yıkama (tuvalet?) imkânları (her biri için WASH göstergesi tanımları gereği) erişimi olan okulların oranıyla ölçülmektedir.

Türkiye’de engeli olduğunu belirten 18-24 yaş arası gençlerin okuldan erken ayrılma oranı %60’ın üzerindedir. Bu, seçilmiş 25 Avrupa ülkesi içindeki en yüksek oran olarak belirlenmiştir.¹⁶⁶ Fiziksel altyapı sorunlarının dezavantajlı öğrencilerin öğrenim gördüğü okulları daha olumsuz etkilediği görülmektedir. GEM 2017 Raporu’na göre Türkiye’de, dezavantajlı öğrencileri olan okul yöneticilerinin %69’u öğretimin fiziksel altyapı sorunlarından etkilendiğini belirtmiştir.

Aynı hedefle ilgili olarak GEM 2017/18, Gösterge 4.a.2’de okulda akran zorbalığı, dayak, cinsel taciz, şiddet, ayrımcılık ve istismarla karşılaşan öğrenci oranları konusunda da Türkiye’den bilgi bulunmamaktadır. Raporda, öğrencilere, personele ve kurumlara saldırıyı konu eden Gösterge 4.a.3 için de Türkiye’den veri paylaşılmamıştır. 2016 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bağlı, “Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırmaları Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi” amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu’nun 2016’da yayımladığı araştırma raporunda, Türkiye’de çocuk cinsel istismarı sıklığını belirlemeye yönelik olarak mevcut durumu yansıtacak, temsil niteliği yüksek bir araştırma veya güvenilir veri olmadığı ifade edilmiştir (ERG 2017:103). Eğitim kurumlarındaki psikolojik rehberlik ve danışmanlık birimlerinden bilgi paylaşımının mümkün olmaması dolayısıyla, bu konu araştırmacıların da en çok zorlandıkları bir alan niteliğindedir. TBMM Araştırma Komisyonu’nun raporuna göre, 2015 yılında Türkiye’de 538 öğrenciye 1 psikolojik danışman ve rehber düşmektedir. Son yıllarda gerek yazılı gerekse görsel ve sosyal medyada önemli yer tutan, okulda şiddet ve taciz olayları konusunda devletin veri üretmesi, UNESCO Küresel İzleme Raporları kadar CEİD eğitim göstergelerinin de talepleri arasında yer alacaktır.

Türkiye’de okulların %99’unda temel sağlık imkânlarının bulunduğu bildirilmiştir (UNESCO 2017). Bu olanakların yanında öğrencilerin güvenli ve donanımlı eğitim ortamlarına ve altyapılarına da gereksinimleri vardır. Bu bağlamda yalnız okul binalarının ve çevresinin değil, yurt ve pansiyonların, hatta Özgecan olayında görüldüğü gibi, okula ulaşım için kullanılan yol ve araçların da dikkate alınması gerekmektedir.

Bundan sonraki alt kesimde Türkiye’de hak temelli bir izleme için verisi toplanmakta olan ve kullanılan göstergelerin yanı sıra sunulan kullanılması önerilen göstergeler, yukarıda örnekleri verilen eksikler konusunda eğitimde yapılması gereken araştırmalarla veri talep edilen alanları da belirlemeye yardım edecektir.

¹⁶⁶ <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002593/259338e.pdf>
http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Kuresel-Egitim-Raporu-ve-Turkiye_ERG.pdf

6. Göstergeler

Bu kesimde yer alan ve **Türkiye’de hak temelli bir izlemede** kullanılabilecek olan göstergeler, uluslararası normlar ve standartlar çerçevesinde, Türkiye koşulları ve ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmıştır. **Eğitime katılım göstergeleri ve eğitimde eşitlik göstergeleri olarak iki ana alana ayrılan göstergeler kendi içlerinde**, halen Türkiye’de verisi üretilen göstergeler ve Türkiye’nin de taahhüt ettiği uluslararası hedef ve standartlar uyarınca verisi üretilmesi gereken göstergeler olarak ayrı ayrı tablolananmıştır. Birinci ana alanda yer alan göstergeler için elinizdeki raporda göndermeler yapılan kimi yayınlarda “erişim” teriminin kullanıldığı görülmektedir. Buna karşılık kimi mevzuat ve kamu kurumlarının belgelerinde ise bizim de tercihimiz olan “katılım” terimi kullanılmaktadır.

Göstergelerin tasnifinde eğitim hakkının eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve insan onuruna saygı çerçevesinde gerçekleştirilmesini / ihlallerini izlemeyi sağlayacak temel kurumlar ve güncel politika belgeleri olarak:

- BM ESKHUS ve ESKHUS Komitesinin özellikle Genel Yorum 13,
- UNESCO EFA ve onun teyiti ve geliştirilmesi anlamında Bin Yıl Hedefleri (MG), SDG, GEM
- CEDAW 10 ve ve CEDAW Komitesi Kararları
- BpFA’nun Avrupa Birliği ülkeleri için uyarlanmasını izleyen EIGE2017
- Özellikle anaakımlaştırma ve farkındalık geliştirme konularında İstanbul Sözleşmesi 2104’ten

yararlanılmıştır. Gösterge tabloları bu politika belgeleriyle ilgili olarak geliştirilmiş bulunan HDI, GDI, GEI, GII vb. uluslararası endekslere göndermeler içerdiği gibi ulaşılabilecek veri kaynaklarını da belirlemeyi hedeflemektedir.

Eğitime diğer insan haklarının gerçekleştirilmesinde, özellikle de güçlenme ve toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi konusunda atfedilen işlev ve önem dolayısıyla hemen bütün hak temelli izleme alanlarında kesişen göstergelerin bulunması kaçınılmaz olmuştur. Eğitimle diğer tematik alanların kesişen göstergeleri tablolarda * işareti ile gösterilmiştir.

6.1 Eğitime Katılım Göstergeleri

Eğitime katılım göstergeleri, uluslararası standartlara uygun olarak mevcudiyet, erişebilirlik, ve kesişen eşitsizliklerle mücadele konularına göre sınıflandırılmıştır. TÜİK ve MEB’in bu konulardaki verileri hayli gelişmiş bulunmaktadır. AB genelinde tek bir veri tabanı oluşturmak, bölgesel istatistikleri standartlaştırmak ve bunu yaparken de karşılaştırılabilir bir tablo ortaya çıkarmak için bölgelerin sahip oldukları benzer niteliklere göre oluşturulan İBBS, Türkiye’de de örnek

bölge birimi uygulaması olarak kabul edilmiş ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) desteği ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2002 yılında tamamlanmıştır. **İBB sınıflandırmasında iller «Düzy 3» olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınarak ‘Düzy 1’ ve ‘Düzy 2’ olarak gruplandırılarak, hiyerarşik İBBS yapılmıştır.¹⁶⁷ Özellikle İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması’na göre düzenlenmiş istatistikler eğitim alanında iller, kır-kent, bölge bazında cinsiyete göre ayrıştırılmış çok çeşitli verilere ulaşılmasını sağlamaktadır.**

6.1.1 Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri

Tablo 16’da, mevcudiyet, erişebilirlik, kesişen eşitsizliklerle mücadele/uyarlanabilirlik, kapsayıcılık standartlarıyla bağlantılı olarak Türkiye’de verisi toplanmakta olan ve kullanılan eğitime katılım göstergeleri listelenmiştir. Bu tür göstergeler, **özellikle yerelde, MEB İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması** istatistiklerinden yararlanarak başka boyutlarda da izleme yapılması konusunda bir örnek oluşturabilecektir.

Tablo 16. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri

Konu	İlgili insan hakkı / hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
Mevcudiyet	Eğitim Hakkı	Her eğitim düzeyinde kamusal eğitim kurumlarının sayısı	Uluslararası Sözleşmeler	MEB İstatistiklerinin taranması	Yılda 1
	Eşitlik	ESKHUSK Genel Yorum 13			
	TC Eşitliği	Her eğitim düzeyinde özel eğitim kurumlarının sayısı	MEB mevzuat YÖK mevzuat ASPB mevzuat	STK’ların yıllık izleme raporlarının taranması	
	Ayrımcılık görmeme hakkı	ESKHUSK Genel Yorum 13	Eğitim alanında çalışan STK’ların Raporları	Kalkınma Planı, MEB bütçesi, ASBP bütçesi vb. Politika Belgelerinin taranması	
	İnsan onuruna saygı	Toplam eğitim kurumlarının sayısı* ESKHUSK Genel Yorum 13	MEB web ASBP WEB YOKSİS ÖSYM		
		Eğitime ayrılan toplam bütçe ESKHUSK Genel Yorum 13	Resmi Gazete		
		Her düzeyde eğitime ayrılan bütçe ESKHUSK Genel Yorum 13	YÖK web		
		Her türde eğitime ayrılan bütçe* ESKHUSK Genel Yorum 13	TÜİK		
			Sayıştay MEB Raporu		

167 <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb>

Tablo 16. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı / hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
Erişebilirlik	Eğitim Hakkı	Genel nüfus içinde kadınların ve erkeklerin okuryazarlık oranları (%) SDG-UNESCO GEM 4.6, GDI	TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri	İstatistiklerin taranması	Yılda 1
	Eşitlik	Genel nüfus içinde cinsiyete göre bitirilen son öğrenim kurumu SDG-UNESCO GEM 4.1.4	MEB İstatistikleri	GEM ve diğer Uluslararası izleme raporlarının taranması	
	TC Eşitliği	Genel nüfus içinde her düzey için kamusal eğitim kurumlarından yararlanan kadın ve erkeklerin oranı / net okullulaşma (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG, EIGE 2017	YÖK istatistikleri e-Okul		
	Ayrımcılık görmeme hakkı	Genel nüfus içinde her düzey için özel eğitim kurumlarından yararlanan kadın ve erkeklerin oranı (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG, EIGE 2017	Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi	STK’ların yıllık izleme raporlarının taranması	
		15+ nüfusta yaşam boyu öğrenmeden yararlanan kadın ve erkek oranları EIGE 2017	ERG ve AÇEV Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Okulöncesi Eğitime Katılım Bilgi Notu 2017		
		Cinsiyete ve yaşa göre son 12 ay içinde gençlerin ve yetişkinlerin örgün ve yaygın eğitim ve öğretime katılma oranı SDG-UNESCO GEM Gösterge 4.3.1			
		İlköğretim düzeyine (ilkokul, ortaokul, ortaöğretim, yükseköğretim) göre cinsiyet oranı SDG-UNESCO GEM 4.1.3, EIGE 2017			
		İlköğretim (ilkokul+ortaokul) ve ortaöğretim il bazı cinsiyet oranı SDG-UNESCO GEM 4.1.3	Dünya Bankası 2015 Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu		
		Cinsiyete göre örgün öğrenime katılım oranı (ilkokula resmi giriş yaşından bir yıl önce) SDG-UNESCO GEM Gösterge 4.2.2			
		İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, yerleşim yerine göre okulöncesi eğitim kurumları öğrencileri arasında kadın ve çocuk oranı SDG 4, UNESCO GEM 4.2.2	ETCEP Projesi		
		İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, yerleşim yeri ve eğitim seviyesine göre mezun olan öğrenciler arasında kadın ve erkek oranı (kır - kent) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG, EIGE 2017			

Tablo 16. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı / hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
		<p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, yerleşim yeri ve eğitim seviyesine göre yeni kayıt öğrenciler arasında k ve e oranı (kır - kent) (%) SDG-UNESCOGEMGösterge4.5.1, EIGE 2017</p> <p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, yerleşim yeri ve doğum yıllarına göre ilköğretimde, k ve e öğrenci oranları (kır - kent) (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG</p> <p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, yerleşim yeri ve doğum yıllarına göre ortaöğretimde k ve e öğrenci oranları (kır - kent) (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG Gösterge 4.5.1</p> <p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey** resmi - özel ayrımında, yerleşim yerine göre okulöncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim öğrencileri arasında k ve o çocuk oranları, (kır - kent) (%) KKAÖK tavsiye kararı</p> <p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, açıköğretim ortaokullarında (13 ve 14+) öğrenci toplamında k ve o çocuk oranları (kır - kent) (%) Bin Yıl Hedefleri</p> <p>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**, açıköğretim liseleri öğrenci toplamında k ve e oranları (kır - kent) (%) Bin Yıl Hedefleri</p> <p>Yükseköğretimde açıköğretim öğrencileri arasında kadın ve erkek oranları (%) Bin Yıl Hedefleri</p> <p>25 yaş ve üstü kadın ve erkek yetişkinler için ortalama öğrenim süresi HDI, GDI</p> <p>Her eğitim düzeyinde kayıtlı /mezun k ve o çocuklarla k ve e öğrenci oranı (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA, SDG, EIGE 2017</p>			

Tablo 16. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı / hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
		Cinsiyete göre 15-24 yaş arası gençlerin mesleki teknik eğitime katılma oranı (%) SDG-UNESCO GEM Gösterge 4.3.3 Tematik Meslek Liseleri kayıtlı /mezun öğrencileri arasında k ve e öğrenci oranları SDG-UNESCO GEM 4.3.1, 4.3.3 Mesleki Eğitim Merkezlerine kayıtlı / mezun çıraklık eğitimi öğrencileri arasında k ve e oranları SDG-UNESCO GEM 4.3.1, 4.3.3 Her düzeyde eğitime kayıtlı öğrenciler arasında tek cinse özgü okullardaki kız ve oğlan çocuk, k ve erkek öğrenci oranları CEDAW md.10			
Kesişen eşitsizliklerle mücadele / uyarlanabilirlik	Eğitim Hakkı Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	<i>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**</i> , yerleşim yeri ve doğum yıllarına göre özel öğretim*** kurumlarında türlere göre k ve o, k ve e öğrenci oranları SDG-UNESCO GEM 4.5.1 <i>İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 3. Düzey**</i> , yerleşim yeri ve doğum yıllarına göre özel öğretim*** kurumlarında düzeylere göre k ve o, k ve e öğrenci oranları SDG-UNESCO GEM 4.5.1	MEB İstatistikler	Uluslararası ve ulusal izleme raporlarının taranması İstatistiklerin taranması Akademik kaynaklar	Yılda 1

* Diğer tematik alanlardan biri ya da tümü ile ortak göstergeler

** <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb> Tabloda İBB teriminin kullanıldığı göstergelerde veriler illere göre tasnif edilmiştir.

*** Özel eğitim gerektiren bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı özel öğretim kurumudur. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf

6.1.2 Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri

Tablo 17’de, Tablo 16’daki standart ve haklar bağlamında Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri listelenmekte, bu göstergelerin ilişkili oldukları insan hakları, veri kaynakları ve veri toplama yöntemleri belirtilmektedir.

Tablo 17. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri

Konu	İlgili insan hakkı/hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
Mevcudiyet	Eğitim Hakkı Eşitlik TC Eşitliği Ayrımcılık Yasağı	<i>Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yapmama ve eşitliği desteklemeyi, uygulamayı ve izlemeyi sağlayan yasal çerçevelerin bulunması*</i> SDG Gösterge 5.1.1 <i>Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yapmama ve eşitliği desteklemeyi, uygulamayı ve izlemeyi sağlayan stratejik planların bulunması*</i> SDG Gösterge 5.1.1 <i>Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yapmama ve eşitliği desteklemeyi, uygulamayı ve izlemeyi sağlayan eylem planlarının bulunması*</i> SDG Gösterge 5.1.1 <i>Toplumsal cinsiyete göre bütçeleme yapılması*</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi	TÜİKweb MEB web YÖK web Resmi Gazete Sayıştay MEB Raporu Eğitim, kadın ve LGBTİ STK’ların izleme Raporları Merkez, ilgili ve bağlı kamu kurum ve kuruluşları	Mevzuatın taranması Resmi Gazete’nin taranması TÜİK Düzenlemelerinin taranması TBMM İlgili Komisyon Raporları İlgili eğitim, kadın ve LGBTİ STK’ların Raporlarının taranması	Yılda 1
Erişebilirlik	Eğitim Hakkı Eşitlik TC Eşitliği Ayrımcılık Görmeme Hakkı	<i>Belirli bir yaş grubunda, cinsiyete göre sayısal becerilerde en az belli bir yeterlik düzeyine sahip nüfusun oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.6.1 <i>Devamsız öğrenciler arasında k ve o çocuk, k ve e oranları (%)</i> GII, SDG 4.1.3 <i>İlkokuldan ortaokula geçen k ve o çocuk oranları</i> SDG 4.1.4 <i>İlköğretimden ortaöğretime geçen öğrenciler arasında k ve o çocuk oranları</i> SDG 4.1 <i>ÖSYS okul türü ve öğrenim durumuna göre başvuran ve yükseköğretim programlarına yerleşen adaylar arasında k ve e oranları (%)</i> EIGE 2017 <i>Okul çağındaki kız ve erkek çocukların beklenen ortalama öğrenim süresi</i> HDI, GDI <i>Eğitim kurumlarının fiziksel erişebilirliği</i> ESKHUSK Genel Yorum 13 <i>Eğitim kurumlarına ait yurtların fiziksel erişebilirliği</i> ESKHUSK Genel Yorum 13	MEB İstatistikleri Pisa Raporları YÖK Merkez, ilgili ve bağlı kamu kurum ve kuruluşları Yerel yönetimler Eğitimle ilgili STK’ların Rapor ve araştırmaları OECD GID-DB UNESCO GEM Report Akademik kaynaklar Üniversiteler	İstatistiklerin taranması PISA Raporlarının taranması Merkez, ilgili ve bağlı kamu kurum ve kuruluşları ndan veri talebi STK’ların Yıllık izleme Raporlarının taranması Yerel yönetimlerle görüşme Araştırma-ların taranması Üniversitelerin Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezleri ile ortak projeler geliştirilmesi	Yılda 1 Pisa Raporları için 3 yılda 1

Tablo 17. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı/hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
Kesişen eşitsizliklerle mücadele/ Uyarlanabilirlik Kapsayıcılık	Eğitim Hakkı	<i>Her düzeyde, maddi imkânlardan yoksun en alt servet %20’lik ve en üst servet %20’lik dilimde eğitimden yararlanan k ve o çocuklarla kadın ve erkeklerin oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.5.1	TÜİK MEB	İstatistiklerin Taranması	Yılda 1
	Ayrımcılığa Uğramama Hakkı		Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK)	Merkez, ilgili ve bağlı kamu kurum ve kuruluşlarından veri talebi	
	Eşit Muamele Hakkı	<i>Her düzeyde, eğitimden yararlanan mevsimlik işçiler arasında k ve o çocuklarla, kadın ve erkeklerin oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.5.1	ASAM		
	İnsan Onuru		Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO)	STK’ların Yıllık izleme Raporlarının incelenmesi	
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	<i>Her düzeyde, eğitimden yararlanan göçmenler arasında k ve o çocuklarla, kadın ve erkeklerin oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.5.1	Göç İdaresi Başkanlığı (Geçici Koruma Altındakiler için)	İlgili kamu kurum ve kuruluşları ile ortak projeler geliştirilmesi	
	Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	<i>Her düzeyde, eğitimden yararlanan sığınmacılar arasında k ve o çocuklarla, kadın ve erkeklerin oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.5.1	UNHCR	Üniversitelerin Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezleri ile ortak projeler geliştirilmesi	
		<i>Her düzeyde, eğitimden yararlanan geçici koruma statüsüne sahip kişiler arasında k ve o çocuklarla, kadın ve erkeklerin oranı (%)</i> SDG Gösterge 4.5.1	MEB İl Md.lerindeki Mülteciler Komisyonları		
		<i>Maddi imkânlardan yoksun kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması</i> SDG Gösterge 4.A.1 METK md. 8	Dünya Ekonomik Forumu		
		<i>Engelli kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması</i> SDG Gösterge 4.a.1 METK md. 8	Dünya Sosyal Forumu		
		<i>Kırsal alandaki kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması</i> SDG Gösterge 4.5.3 METK md. 8	ETCEP verileri		
	<i>Mevsimlik işçi, kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması</i> SDG Gösterge 4.5.3 METK md. 8				
	<i>Mülteci kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması</i> SDG Gösterge 4.5.3				

Tablo 17. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı/hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
		<p>Göçmen kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Sığınmacı kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Geçici koruma statüsüne sahip kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için düzenlemeler bulunması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Maddi imkanlardan yoksun kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Engelli kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Kırsal alandaki kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Mevsimlik işçi kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Mülteci kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Göçmen kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Sığınmacı kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p> <p>Geçici koruma statüsündeki kız ve oğlan çocuklarla, kadın ve erkeklerin eğitimi için bütçe ayrılması SDG Gösterge 4.5.3</p>			

Tablo 17. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitime Katılım Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan hakkı/hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri toplama sıklığı
		<i>Okullarda engelli öğrencilere uyarlanmış altyapı ve malzemeleri bulunması</i> SDG Gösterge 4.A.1 METK md. 8 <i>Kız ve oğlan çocuklar ve kadın ve erkekler için temel el yıkama/ tuvalet imkanları (her biri için WASH göstergesi tanımları gereği) bulunması</i> SDG Gösterge 4.A.1 METK md. 8			

*Diğer tematik alanlardan biri ya da tümü ile ortak göstergeler

6.2 Eğitimde Eşitlik Göstergeleri

CEDAW md.10’da ilkeleri konulan ve UNESCO’nun Herkes için Eğitim Dünya Deklarasyonu (Jomtien, 1990), Herkes için Eğitim Dakar Eylem Çerçevesi (2000, Hedef 5), Birleşmiş Milletler’in Bin Yıl Hedefleri (2000, Hedef 2) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015, Hedef 4) çerçevesinde eğitimde her türlü toplumsal cinsiyet ayrımcılığının tasfiyesi için sürekli olarak yinelenen standartlara temellenen göstergeler Tablo 18 ve Tablo 19’da listelenmiştir. Eğitimde eşitlik için seçilen göstergeler ayrımcılık yapılmaması, güçlenme ve anaakımlaştırma / cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi konularına göre düzenlenmiştir.

6.2.1 Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri

CEDAW md.10, CEDAWK Tavsiye Kararı no.3, 19, 24, 27 ve İstanbul Sözleşmesi 2014 uyarınca çeşitli tematik alanlardaki güçlenme, anaakımlaştırma ve farkındalık sağlanması etkinliklerinde ve o alanlarda hizmet veren eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla ilişkili olarak çok sayıda ortak göstergenin kullanılabileceği gözlemlenmektedir. Bu tür ortak göstergelere ilişkin öneriler Tablo 18’de** ile işaretlenmiştir.

Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakkı / Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Eğitimin Çıktılarında Eşitlik	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	<p>Cinsiyete göre 2/3. sınıflarda en azından okuma yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p> <p>Cinsiyete göre 2/3. sınıflarda en azından matematikte yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p> <p>Cinsiyete göre ilkökul sonunda en azından okuma yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p> <p>Cinsiyete göre ilkökul sonunda en azından matematikte yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p> <p>Cinsiyete göre ilkökul sonunda en azından okuma yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p> <p>Cinsiyete göre ilkökul sonunda en azından matematikte yeterlilik düzeyine sahip çocukların oranı (%) SDG Gösterge 4.1.1 PISA</p>	<p>PISA Sonuçları MEB ilgili raporları</p> <p>Eğitim, kadın ve LGBTİ STK’larının izleme raporları</p> <p>UNESCO GEM Raporu</p>	<p>PISA Sonuçlarının İncelenmesi</p> <p>Eğitimle ilgili STK’ların Rapor ve Araştırmalarının İncelenmesi</p> <p>UNESCO GEM ve diğer Uluslar arası İzleme Raporlarının İncelenmesi</p> <p>Akademik kaynaklar</p>	<p>Sadece PISA Sonuçları için 3 Yılda 1</p> <p>Diğer göstergeler için yılda 1</p>

Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı / Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Ayrımcılık Yapılmaması	Eğitim Hakkı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Hakkı Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	Ortaöğretim kurumlarında program türlerine göre k ve e öğrenci oranı (%) HDI, GDI, GEI, GII, EFA,SDG, EIGE 2017 Farklı Mesleki ve Teknik Eğitim alanlarında kayıtlı / mezun k ve e öğrenci oranları SDG Gösterge 4.3.3 Yaygın eğitim kurumlarının türlerine göre kursiyerler arasında k ve e oranları CEDAW md. 10 EIGE 2017 Yükseköğretimde farklı alanlardaki kayıtlı / mezun lisans öğrencileri arasında k ve e oranları** CEDAW md. 10 EIGE 2017 Yükseköğretimde farklı alanlardaki kayıtlı / mezun yüksek lisans öğrencileri arasında k ve e oranları** CEDAW md. 10 EIGE 2017 Yükseköğretimde farklı alanlardaki kayıtlı / mezun doktora öğrencileri arasında k ve e oranları** CEDAW md. 10 Yükseköğretimde farklı açıköğretim alanlarında kayıtlı / mezun kadın ve erkek öğrenci oranları** Bin Yıl Hedefleri Okul türüne göre öğretmenler arasında k ve e oranları (%) T.C. Anayasası md. 10, SDG 4.5 Cinsiyete göre okulöncesi eğitimde öğretmenlik için gereken minimum hizmet öncesi veya hizmet içi eğitim almış k ve e öğretmenlerin oranı SDG Gösterge 4.c.1, SDG 4.5	MEB istatistikleri YÖK istatistikleri TÜİK istatistikleri UNESCO GEM Raporları	İstatistiklerin taranması Eğitimle ilgili STK’ların Rapor ve Araştırmalarının incelenmesi UNESCO GEM Raporunun ve diğer Uluslar arası İzleme Raporlarının incelenmesi Akademik kaynaklar	Yılda 1

Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı / Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>Cinsiyete göre ilkokulda öğretmenlik için gereken minimum hizmet öncesi veya hizmet içi eğitimi almış k ve e öğretmenlerin oranı SDG Gösterge 4.c.1, SDG 4.5</p> <p>Cinsiyete göre ortaokulda öğretmenlik için gereken minimum hizmet öncesi veya hizmet içi eğitimi almış k ve e öğretmenlerin oranı SDG Gösterge 4.c.1 SDG 4.5</p> <p>Cinsiyete göre ortaöğretimde öğretmenlik için gereken minimum hizmet öncesi veya hizmet içi eğitimi almış k ve e öğretmenlerin oranı SDG Gösterge 4.c.1 SDG 4.5</p> <p>Yaygın eğitim kurumlarının türlerine göre öğretmenler arasında k ve e oranları T.C. Anayasası md. 10 SDG 4.5</p> <p>Yükseköğretimde görevli öğretim elemanları arasında kadın ve erkek oranları (%)** T.C. Anayasası md. 10 SDG 4.5</p> <p>Öğretim elemanlarının unvan bazında cinsiyete göre dağılımı** AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi</p> <p>İçin Eylem Planı, SDG 4.5</p> <p>Öğretim elemanlarının farklı akademik alanlarda cinsiyete göre dağılımı** AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı</p>			

Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı / Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Güçlenme / Özel Önlemler	Eğitim Hakkı Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	Rehberlik ve Psikolojik Danışma birimlerine başvuran öğrenciler arasında k ve o çocuk, k ve e oranları CEDAW md. 10 “Taşımali uygulaması” yapılan ilkokul öğrencileri arasında k ve o çocuk oranları CEDAW md. 10 “Taşımali uygulaması” yapılan ilkokul öğrencileri arasında k ve o çocuk oranları CEDAW md.10 Özel eğitim kurumlarındaki* öğrenciler arasında k ve o çocuk, k ve e oranları SDG Gösterge 4.5.1 Öğrenci taşıma uygulaması kapsamında taşınan özel eğitim* öğrencileri arasında k ve e oranları SDG Gösterge 4.5.1 Öğrenci taşıma uygulaması kapsamında taşınan özel eğitim* kursiyer oranları SDG Gösterge 4.5.1 Cinsiyete göre Engelli ve Yaşlı Genel Müdürlüğü kapsamında bakım-rehabilitasyon merkezlerinde özel eğitim* görenlerin oranı SDG Gösterge 4.5.1 Burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve o çocuk, k ve e oranları (%) CEDAW md.10 Temel eğitimde burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10	MEB istatistikleri http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017.pdf ASBP istatistikleri Kredi ve Yurtlar Kurumu istatistikleri Eğitim, kadın ve LGBTİ örgütlerinin raporları Kamu kurum ve kuruluşlarının destek projeleri	İstatistiklerin taranması Eğitimle ilgili STK’ların Rapor ve Araştırmalarının taranması UNESCO GEM ve diğer Uluslar arası İzleme Raporlarının taranması Akademik kaynaklar	Yılda 1

Tablo 18. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve Kullanılan Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı / Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri toplama yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Ortaöğretimde burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10			
		Mesleki ve teknik eğitimde burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10			
		Din Öğretiminde burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10			
		Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri’nde burslardan yararlanan toplam öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10			
		Şartlı nakit transferinden yararlanan öğrenciler arasında k ve o çocuk, k ve e oranları (%) CEDAW md.10			
		MEB pansiyonlarında kalan öğrenciler arasında k ve e öğrenci oranları (%) CEDAW md.10			
		Kamusal ve özel pansiyonlar arasında kız ve oğlan çocuklarla, k ve erkek öğrencilerin yararlandığı kurumların kapasiteleri (%) CEDAW md.10			
		Kamusal ve özel yurtlar arasında kız ve oğlan çocuklarla k ve erkek öğrencilerin yararlandığı kurumların oranı (%) CEDAW md.10			
		Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı k ve e yurtlarının kapasiteleri CEDAW md.10			

*Engelli öğrencilere özel kurumlar gb.me.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017.pdf **Diğer tematik alanlarla ortak göstergeler

6.2.2 Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri

Tablo 18’in incelenmesi, eğitimde ayrımcılık yapılmaması ve güçlenmeyi izleme konusunda ulusal düzeyde önemli sayıda gösterge için veri toplanmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, eğitimde eşitlik için belirlenen anaakımlaştırma / farkındalık sağlama / toplumsal cinsiyet eşitliğinin, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi, uyarlanabilirlik / kesişen eşitsizliklerle mücadele / kapsayıcılık, güçlenme konularında ulusal düzeyde verisi toplanan gösterge saptanamamıştır. Tablo 19’da bu konularda toplanabilecek verilerin üretilmesine ve araştırmaların yapılmasına yardımcı olacağı umulan gösterge önerileriyle, başvurulabilecek kaynaklara yer verilmektedir. Bu bağlamda, ilgili STK’lar ve kamu kurum ve kuruluşları ile ortak projeler yapılması da bir veri toplama yöntemi olarak önerilmektedir.

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Ayrımcılık Yapılmama-sı	Eğitim Hakkı	<i>Her düzeyde eğitimde yönetim görevlerindeki kişiler arasında kadın ve erkek oranları (%)* T.C. Anayasası md. 10</i>	MEB	İlgili kamu kurum ve kuruluşlarından veri talebi	Yılda 1
	Eşitlik		YÖK		
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	<i>Her düzeyde eğitimde teftiş görevlerindeki kişiler arasında kadın ve erkek oranları (%)* T.C. Anayasası md. 10</i>	Üniversiteler	Akademik araştırmaların taranması	
	Hakkaniyet Sağlanması		Akademik kaynaklar		
	Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	<i>Her düzeyde eğitimin karar organlarında (TTK, Disiplin Kurulu, Senato, Yönetim Kurulu, vb.) yer alan kişiler arasında k ve e oranları* T.C. Anayasası md. 10</i>	EWORA		
	Çalışma Hakkı	<i>Yükseköğretim kurumlarında: a) Rektörlük b) Rektör Yardımcılığı c) Senato üyeliği b) Yönetim Kurulu üyeliği c) Dekanlık d) Dekan yardımcılığı vb. yöneticiler arasında kadın ve erkek oranları* T.C. Anayasası md. 10</i>	TÜBİTAK		
	<i>Üniversite idari personeli arasında kadın ve erkek oranları* T.C. Anayasası md. 10</i>				
	<i>YÖK çalışanları arasında kadın ve erkek oranları* T.C. Anayasası md. 10</i>				

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>Cinsiyete göre a) ERASMUS b) Ulusal Ajans vb. uluslararası öğrenci hareketliliği olanaklarından yararlanan kadın ve erkek öğrenci oranları* CEDAW md. 10</p> <p>Cinsiyete göre yükseköğretimde personel hareketliliği olanaklarından yararlanan kadın ve erkek akademisyen oranları* T.C. Anayasası md. 10</p> <p>Ulusal araştırma projelerinde yer alan akademisyenler arasında kadın ve erkek oranları* T.C. Anayasası md. 10</p> <p>Ulusal araştırma projelerinde yer alan akademisyenler arasında kadın ve erkek oranları* T.C. Anayasası md. 10</p>			
Güçlenme / özel önlemler	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hakkaniyet Sağlanması Dönüştürücü Eşitlikten Yararlanma Hakkı	<p>Yaşam boyu / yetişkin / yaygın eğitim kurumlarını tamamlayan kadın ve erkeklerin iş bulma oranları*</p> <p>SDG Hedef 4.4 Cinsiyete ve yetenek tipine göre bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeteneğine sahip genç ve yetişkinlerin oranı</p> <p>SDG Gösterge 4.4.1 AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı Öğrencilere her eğitim düzeyine uygun cinsel üreme sağlığı bilgisinin sağlanması*</p> <p>CEDAW md. 10 Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine aktif olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması (%)* CEDAW md. 10</p>	MEB ASPB (-4 yaş ve ŞNT bilgisi için) e-Okul YÖK Üniversiteler Okullar İlgili kurum ve kuruluşlar Kredi ve Yurtlar Kurumu		Yılda 1

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu’ndan burs, öğrenim ve katkı kredisi alan k ve e öğrenci oranı ve kredi miktarı*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>Ülkeler, öğrenim düzeyleri ve öğrenim dallarına göre yurt dışında öğrenim gören burslu öğrenciler arasında k ve e oranları*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>Yüksek öğretimde yöneticilik görevlerine hazırlık ve adaylık için kadın akademisyenlere mentorlük (yönderlik) sağlanması*</p> <p>T.C. Anayasası md. 10</p> <p>Eğitim kurumlarının personeli arasında iş-yaşam dengesini sağlamaya yönelik olarak kuruma ait kreşlerden yararlanan kadın ve erkek personel oranı (%)*</p> <p>10. Kalkınma Planı Politika Eylem 351</p> <p>Eğitim kurumlarının personeli arasında iş-yaşam dengesini sağlamaya yönelik olarak kuruma ait yaşlı ve çocuk bakım evlerinden yararlanan kadın ve erkek personel oranı (%)*</p> <p>10. Kalkınma Planı Politika Eylem 351</p> <p>Halk Eğitim Merkezleri’nde yeni evlilere verilen ASPB - MEB ortak eğitiminin toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığını içermesi*</p> <p>CEDAW md. 10</p>			

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p><i>Temel cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgisine sahip 10-24 yaş arası gençlerin cinsiyete, yaş grubuna, eğitim, engellilik yerleşim yeri, medeni duruma göre oranları (%)*</i></p> <p><i>CEDAW md. 10</i></p> <p><i>Seks işçileri ve kadın ticaretine konu olanlar dâhil, tüm kadınların ve genç kızların cinsel sağlıkla ilgili eğitime erişimi*</i></p> <p><i>CEDAW md. 10</i></p> <p><i>Adolesan doğum oranının, yaş gruplarına (12-14, 15-17, 18-19) eğitim düzeyine ve yaşanılan yere göre yüzdesi*</i></p> <p><i>SDG 4 UNESCO GEM</i></p>			
Anaakımlaştırma -Cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi Cinsel Sağlık bilgisinin sağlanması	Eğitim Hakkı Şiddetsiz Yaşam Hakkı Sağlık Hakkı CEDAW md. 10 İstanbul Sözleşmesi 2014 CEDAWK Tavsiye Kararı No.10 SDG 4 EIGE	<p><i>Bütün öğrencilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürünün geliştirilmesi için kazanması gereken bilgi ve becerilerin MEB ve yükseköğretim politikalarının tüm düzeylerine dahil edilmesi*</i></p> <p><i>SDG Gösterge 4.7.1</i></p> <p><i>AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi</i></p> <p><i>İçin Eylem Planı</i></p> <p><i>İstanbul Sözleşmesi 2014</i></p> <p><i>Bütün öğrencilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği için kazanması gereken bilgi ve becerilerin MEB ve yükseköğretimde müfredatın tüm düzeylerine dahil edilmesi*</i></p>	MEB TTK UNESCO GEM Report 2016 YÖK Üniversiteler MEB Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları Bölüm 2 md. 3-4		Yılda1

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>SDG Gösterge 4.7.1</p> <p>Bütün öğrencilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği, için kazanması gereken bilgi ve becerilerin MEB ve yükseköğretimde öğretmen eğitiminin tüm düzeylerine dahil edilmesi*</p> <p>SDG Gösterge 4.7.1</p> <p>AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi</p> <p>İçin Eylem Planı</p> <p>CEDAWK 3 No’lu Tavsiye Kararı</p> <p>Bütün öğrencilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği, için kazanması gereken bilgi ve becerilerin MEB ve yükseköğretimde öğrenci değerlendirmenin tüm düzeylerine dahil edilmesi*</p> <p>SDG Gösterge 4.7.1</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği konularında farkındalık oluşturmak amacıyla bilimsel çalışmaların yapılması ve bütçe ayrılması</p> <p>Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği konularında farkındalık oluşturmak amacıyla sosyokültürel-sanatsal etkinlik çalışmalarının yapılması ve bütçe ayrılması</p> <p>Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitliği konularında farkındalık oluşturmak amacıyla yapılacak sosyokültürel-sanatsal etkinlik çalışmalarının yapılması için ayrılan bütçe</p>			

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği</p> <p>Ders kitapları ve materyallerinin içeriğinin toplumsal cinsiyet eşitliğini içermesi*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>MEB ders kitaplarının ve materyallerinin incelenmesinde, değerlendirmeye esas olacak kriterler arasında toplumsal cinsiyet eşitliğine uygunluk kriterinin bulunması</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>Temel İnsan Hak ve Özgürlükleri ders programında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği konusunun bulunması</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>Değerler Eğitimi’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine yer verilmesi</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>Hizmet-içi eğitim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini konu alan eğitimlere yer verilmesi*</p> <p>CEDAW md. 10 CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</p> <p>Eğitimde yönetim ve teftiş görevlerinde bulunanlar arasında her hangi bir toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitiminden yararlananların oranı*</p> <p>CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</p> <p>Öğretmen / öğretim elemanları arasında her hangi bir toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitiminden yararlananların oranı*</p> <p>CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</p>			

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerini yürüten öğretmenlerin toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitiminden yararlanması</p> <p>CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) çalışanlarının toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitiminden yararlananların oranı</p> <p>CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet / kadın çalışmaları alanına lisans programlarında yer verilmesi*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet / kadın çalışmaları alanına yüksek lisans programlarında yer verilmesi* CEDAW md. 10</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet / kadın çalışmaları alanına doktora programlarında yer verilmesi*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi</p> <p>İçin Eylem Planı</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet odaklı tez ve araştırmaların sayısı/oranı*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p>AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi</p> <p>İçin Eylem Planı</p> <p>YÖK Tutum Belgesi</p> <p>Toplumsal cinsiyet analizi içeren tez ve araştırmaların sayısı/oranı*</p>			

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<i>CEDAW md. 10</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı <i>YÖK Tutum Belgesi</i> <i>Bilimsel Araştırma Projeleri birimlerince desteklenen toplumsal cinsiyet odaklı projelerin sayısı/oranı*</i> <i>CEDAW md. 10</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı <i>YÖK Tutum Belgesi</i> <i>Akademik ve idari personel için toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitimi sunan üniversite sayısı*</i> <i>CEDAWK Tavsiye kararı No. 3</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi <i>YÖK Tutum Belgesi</i> <i>Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Eylem Plan’larının yapılması*</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı <i>YÖK Tutum Belgesi</i> <i>Yükseköğretimde Cinsel Taciz Önleme Yönergesi’nin bulunması*</i> AK Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Eylem Planı <i>YÖK Tutum Belgesi</i> <i>Akran zorbalığı, bedensel ceza, taciz, şiddet, cinsel ayrımcılık ve istismarla karşılaşan öğrencilerin yüzdesi*</i> <i>SDG- UNESCO GEM 4.a.2</i>			

Tablo 19. Türkiye'de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p><i>Kadına yönelik şiddetin tüm biçimlerinin farklı eğitim düzeylerine uygun biçimde ulusal müfredata dahil edilmesi*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			
		<p><i>KYŞ'in (akran zorbalığı, siber şiddet, flört şiddeti, öğretmene şiddet, taciz vb.) tüm biçimlerinin eğitimle ilgili personel ve şiddet mağdurlarına hizmet sunan mesleklerin hizmet öncesi eğitim programlarına entegre edilmesi*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			
		<p><i>Hizmet içi eğitim programlarında kadına yönelik şiddetin tüm biçimlerini konu alan eğitimlere yer verilmesi*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			
		<p><i>Eğitimde yönetim ve teftiş görevlerinde bulunanların kadına yönelik şiddet eğitiminden yararlanması*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			
		<p><i>Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerini yürüten öğretmenlerin kadına ve çocuğa yönelik şiddet odaklı eğitimden yararlanması*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			
		<p><i>Rehberlik merkezlerinde kadına ve çocuğa yönelik şiddet odaklı eğitim almış uzmanların bulunması*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p>			

Tablo 19. Türkiye’de Kullanılması Önerilen Eğitimde Eşitlik Göstergeleri (devam)

Konu	İlgili insan Hakkı / hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		<p><i>MEB ders kitaplarının ve materyallerinin incelenmesinde, değerlendirmeye esas olacak kriterler arasında kadına yönelik şiddete karşıtlık kriterinin bulunması*</i></p> <p>İstanbul Sözleşmesi 2014</p> <p>Eğitim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma birimlerinde cinsel üreme sağlığı eğitimi almış uzmanların bulunması*</p> <p>CEDAW md. 10</p> <p><i>Müfredatına, kadınların insan hakları, toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet dersi dahil edilmiş</i></p> <p><i>sağlık personeli yetiştiren eğitim kurumlarının yüzdesi*</i></p> <p>CEDAW md. 10, SDG UNESCO GEM 4.7.2</p> <p><i>Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü dersinin eğitim programının ve ders kitabının toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığını içermesi*</i></p> <p>CEDAW md. 10</p> <p><i>Yaşam becerisi temelli AİDS ve cinsel eğitimi veren okulların yüzdesi</i></p> <p>SDG UNESCO GEM 4.7.2</p>			

7. Eğitim Tematik Alanı İçin Kavramlar ve Teknik Terimler Listesi¹⁶⁸

- **Açıköğretim Ortaokulu (Open Lower Secondary School):** İlkokulu bitiren ancak herhangi bir nedenle ortaokula devam edememiş 14 yaş ve üzeri vatandaşlara yönelik olarak, uzaktan öğretim yöntemi ile ortaokulu tamamlama olanağı sağlayan kurum.
- **Açıköğretim Lisesi (Open Upper Secondary High School):** Yüz yüze eğitim yapan örgün eğitim kurumlarına devam edemeyen, örgün eğitim çağını geçiren ve liseye devam ederken açıköğretim lisesine geçmek isteyen öğrencilere hizmet veren kurum.
- **Ayrımcılık (Discrimination):** Bir kişi ya da grubun, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden (dil, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, ergenlik vs.) birine dayalı olarak insan hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet ya da etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih.
- **Cinsiyet (Sex):** Kadınların ve erkeklerin cinsiyet organlarını, hormonal farklılıklarını ve üreme fonksiyonlarını temel alan biyolojik ve bedensel özellikler.
- **Genel Ortaöğretim (General Secondary Education):** Türkiye’de ilköğretime dayalı en az dört yıllık zorunlu eğitimle öğrencilere genel kültür kazandırmanın yanı sıra, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda yükseköğretime, hem yükseköğretime hem geleceğe hazırlayan eğitim öğretim süreci.
- **İlköğretim (Primary Education):** Türkiye mevzuatında zorunlu ilköğretim çağı olarak, 5 yaş-13 yaş grubundaki çocukları kapsayan temel eğitim.
- **İlköğretim Kurumları (Primary Education Institutions):** Dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar, dört yıl süreli zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar, imam hatip ortaokulları.
- **Kadınların Güçlenmesi (Women’s Empowerment):** Kadınların, yaşamlarını dönüştürebilmeleri, topluluklarını geliştirmeleri ve kendi kaderleri üzerinde etkili olabilmeleri için kendi haklarını geliştirmeleri, kullanmaları ve talep etmelerini sağlamak üzere kapasitelerinin geliştirilmesi süreci.
- **Mesleki ve Teknik Ortaöğretim (Vocational and Technical Secondary Education):** Türkiye’de, ilköğretime dayalı en az dört yıllık zorunlu eğitimle öğrencilere genel kültür kazandırmanın yanı sıra, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda yükseköğretime, hem yükseköğ-

168 <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f94db8aed204aec9fb71426abbdd8380.pdf>http://etcep.meb.gov.tr/application/assets/admin/uploads/userfiles/files/otceta_kilavuz.pdf Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_04/20025555_hbostratejibelgesi_2014_2018.pdf
Gül ve Karan, 2011a, Gül ve Karan, 2011b; Ataman, 2008

retime hem mesleğe veya geleceğe ve iş alanlarına hazırlayan eğitim öğretim süreci.

- **Okulöncesi /Erken Çocukluk Eğitimi (Pre-Primary Education):** İsteğe bağlı olarak zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş, 3 yaş ve 5 yaş çocukların bedensel, zihinsel, duygusal gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını, ilköğretime hazırlanmasını amaçlayan eğitim.
- **Olumlu Ayrımcılık/ Pozitif Ayrımcılık/Geçici Özel Önlemler** (Positive action or affirmative measures): Kırılgan/savunmasız/dezavantajlı grupların lehine tercihler sağlayarak geçmişte yapılmış olanlar dâhil, mevcut ayrımcılığın etkilerini telafi amacıyla hükümet ya da özel kurumlar tarafından alınan önlemler. Pek çok uluslararası belge, devletlere bir yükümlülük dayatmaksızın açıkça olumlu eyleme izin verir.
- **Ortaöğretim (Upper Secondary Education):** Türkiye mevzuatında ilköğretime dayalı, en az dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümü.
- **Örgün Eğitim (Formal Education):** Belirli yaş grubundaki ve düzeydeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla, okul çatısı altında düzenli olarak yapılan eğitim. Türkiye’de okulöncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretimi kapsar.
- **Taciz:** Irk, etnik köken, din/inanç, cinsiyet, yaş, engellik ve cinsel yönelim gibi nedenlerden dolayı, kişinin, onurunu zedelemek ve düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı/etkisiyle istemediği davranışta bulunmak.
- **Toplumsal Cinsiyet (Gender):** Kadınlara ve erkeklere atfedilen sosyal, kültürel ve tarihsel farklılıklar.
- **Toplumsal Cinsiyet Analizi (Gender Analysis):** Kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarının saptanarak bunlara yönelik programlar, politikalar ve projeler geliştirilebilmesi için verili bir durumda kadınların ve erkeklerin farklı deneyimlerinin, bilgilerinin ve faaliyetlerinin incelenmesidir.
- **Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı (Gender Sensitivity):** Bireyin kendi cinsiyeti ve diğer cinsiyet ile ilgili yargılarını gözden geçirip, davranışlarını buna göre biçimlendirerek empati kazanması; farklı cinslerin kendilerine özgü hak, gereksinim ve sorunlarını göz önünde bulundurması.
- **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (Gender Equality):** Fırsatları kullanmada, kaynakların ayrılmasında ve kullanımında, hizmetlere erişimde ve hizmetlerden yararlanmada bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa uğramaması.
- **Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı (Gender Awareness):** Kadınların, erkeklerin, kız ve oğlan çocukların kültürel ve sosyal yapı tarafından belirlenen, fırsatlara/kaynaklara erişmelerinde ve kullanımlarında farklılıklar yaratan rol ve sorumluluklarının bilincinde olunması.
- **Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti (Gender Equity):** Kadın ve erkek arasında sorumlulukların ve kazançların dağılımında hakkaniyetin ve denkliğin olması.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Taraf devletler Sözleşme’ de (CEDAW), kendilerine verilen yükümlülükleri hayata geçirirken toplumsal hakkaniyet kavramından

- **Toplumsal Cinsiyet Kalıp-Yargısı (Gender Stereotype):** Bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak nasıl görünmeleri, düşünmeleri, hissetmeleri ve davranmaları gerektiğine ilişkin basmakalıp yargılar ve beklentiler.
- **Toplumsal Cinsiyet Körlüğü (Gender Blindness):** Bireylere belirli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda yüklenen farklı kadın-erkek rollerinin ve sorumluluklarının var olduğunu görememe ve bunlara ilişkin eşitsizliği giderecek yaklaşımı gösterememe durumu.
- **Toplumsal Cinsiyet tarafsızlığı (Gender Neutrality):** Cinsiyet temelli ayrımcılığın önüne geçebilmek amacıyla, politikaların, dilin ve diğer tüm sosyal kurumların her iki cinsiyete göre tutum ve davranışlarının farklılaşmaması, tarafsız olunması.
- **Toplumsal Cinsiyet Yanlılığı (Gender Bias):** Herhangi bir durumda bir cinsin diğerine göre üstün görülmesi.
- **Yaşam Boyu Eğitim/ Öğrenme (Lifelong Learning):** Zaman ve mekândan bağımsız, hem okul eğitimini hem de okul dışı eğitimi kapsayan tüm eğitsel etkinliklerin temel bileşeni olarak, bilgi iletişim teknolojilerinden ve bilgi ağlarından yararlanma yoluyla herkes için yeni temel becerilerin kazandırılması, her türlü eğitime değer verilmesi/belgelendirilmesi süreci.
- **Yaygın Eğitim (Non-Formal Education):** Örgün eğitim yanında/dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümü.
- **Yükseköğretim (Higher Education):** Türkiye’de, ortaöğretime dayalı, en az iki yıllık yükseköğrenim veren eğitim kurumlarının tümü.

ziyade kadın ve erkek eşitliği ya da toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını özellikle kullanmalıdırlar BM tavsiye kararı ,s.95 III. 2. Maddede Yer Alan Genel Yükümlülükler, A. 2 s.21 [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf)

KAYNAKÇA

- Acar, F. (1983). Turkish Women in Academic Roles and Careers. *METU Studies in Development*, 1(10): 409-46.
- Acar, F. (1991). Women in Academic Science Careers in Turkey. In V. Stolte-Heiskanen, F. Acar, N. Ananieva, D. Gaudart (Eds.), *Women in Science: Token Women or Gender Equality*, Oxford/New York: Berg Publishers: 147-171.
- Acar, F. (1993). Women and University Education in Turkey. *Higher Education in Europe*, 18(4): 65-77.
- Acar, F. Ayata, A.G., Varoğlu, D. (1999) Cinsiyete dayalı ayrımcılık : Türkiye’de eğitim sektörü örneği ; cinsiyete dayalı ayrımcılık ve kadın çalışanlara karşı tutumlar, Ankara T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- AÇEV, ERG (Ed.) (2008) *Kız Çocuklarının İlköğretime Erişiminde Dünyadan Örnekler*.
- Akşit, E. E. (2009a). "Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları," *Toplum ve Bilim*, 114, 7-26.
- Akşit, E. E. (2009b). "Tartışma: Anadilde Eğitim ve Kadınlar," *Fe Dergi*, 1, 30-38
- Akşit, E. E. (2011). "Osmanlı İmparatorluğunda Kızların Eğitimi ve Özel Alan Kamusal Alan Dinamikleri," Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan Kitabı, Ed. C. Öztürk, Ankara: Pegem Akademi, 57-166.
- Akyüz, Y. (1999). "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı," *Milli Eğitim*, 147, 12-32. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm Erişim 26.10.2017
- Alp, S. ve Taştan, N. (2011) Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu, İstanbul. <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/publication/12-turkiyede-irk-veya-etnik-koken-temelinde-ayrmlgn-izlenmesi-raporu/> Erişim 06.11.2017
- Anıl, E. v.d. (2001). Pekin+5: Birleşmiş Milletler’de Kadının İnsan Hakları Ve Türkiye’nin Taahhütleri, İstanbul: Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP) - Yeni Çözümler Vakfı. <http://www.kadininsanhaklari.org/static/yayin/kitapcik/pekin-5.pdf> Erişim 01.11.2017
- Asan, H. T. (2010) "Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması." *Fe Dergi*, 2 (2), 65-74. <http://cins.ankara.edu.tr/derskitap.html>
- Ataman, H. (2008). Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği. http://www.rightsagenda.org/attachments/203_egitimhakkiveinsanhaklariegitimi.pdf Erişim: 16.10.2017
- Ayman, Z. (2011) Toplumsal Cinsiyet Bağımsız, Güçlü, Dönüşen Bir Sivil Hareket Olarak Kadın Hareketi in Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar Ve Çözüm

Arayışları, 2. Baskı yay. haz.G.Göker, Ankara, 105-138 <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiyede-hak-temelli-stoler.pdf> Erişim 15.08.2017

- Bakırcı, K. (2015) İstanbul Sözleşmesi, Ankara Barosu Dergisi, 4, 133-204. www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2015-4/7.pdf
- Başbakanlık KSSGM (2001) Pekin+5 siyasi deklarasyonu ve sonuç belgesi (Türkçe, İngilizce) : Pekin deklarasyonu ve eylem platformu, Ankara.
- Başbakanlık KSSGM (2001) *Eğitim Materyallerinde Cinsiyetçi Öğeler*. Ankara
- Bulut, N. (2008). "Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağı'na İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Bir Bakış", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (3-4), 1-12.
- Bulut, S. F. (2015) Ana-Kız Okuldayız Okuma-Yazma Kampanyası'nin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.E.B.E.
- Canbaz, F. (2005). Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu, Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Council of Europe, (2007). Recommendation on gender equality in education Date: Fri, 12 Oct 2007 Press Release Council of Europe Press Division Ref: 679a07, From: Council.of. Europe. Press@coe. İnt To: Council.of.Europe. Press@coe. int pressunit@coe. int www.coe.int/pres
- Çameli ,T. (2008) Kız Çocukların İlköğretime Erişiminde Türkiye'den Örnekler, ERG, İstanbul
- Çakar, A. S. (2013) "Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru", Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. *Hukukun Gençleri Sempozyumu*, Antalya. <http://www.umut.org.tr/hukukun-gencleri-sempozyumlari-dizisi-3-hukuk-felsefesi/> Erişim: 16.09.2017
- Çalışkan, A.Z. (2007) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Ve Öğrenim Hakkı, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI (3-4), 295-314. <http://eski.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2007-2-11.pdf> Erişim: 10.01.2018
- ÇEÇEN, M.A.(2016) Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini in Prof. Dr. Murat Özbay'a Armağan, eds. D. Uçgun, A.Balcı, Pegem Akademi, Ankara https://www.researchgate.net/publication/291697291_TURKCE_DERS_KITAPLARINDA_TOPLUMSAL_CINSIYET_ROLLERİ Erişim 03.02. 2018
- Demirdirek, A. (2011). Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, Ankara: Ayizi Kitap.
- Donovan, J., (2010) Feminist Teori (Çev. A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılan), 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERG (2014) Eğitim İzleme Raporu 2013 http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_E%C4%B0R_2013.pdf Erişim 20.03.2018

- ERG (2017) Kuresel Eğitim Raporu ve Türkiye http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Kuresel-Egitim-Raporu-ve-Turkiye_ERG.pdf Erişim 10.02.2018
- Esen, Y. ve Bağlı, M.T. (2003). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *A.Ü.E.B.F. Dergisi*, 35(1-2), 143-154.
- Eğitim-Bir-Sen (2012) Karma Eğitim Dosyası, *Eğitime Bakış*, 22 http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/150-egitimbirsen.org.tr-150.pdf Erişim 11.07.2017
- Fenelon (1967) Kızların Eğitimi (Çev. B. Fırtına, İ. Öztürk), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Fenelon, F. S. de La M. (1708) Instructions For The Education Of A Daughter (Trans. G.Hickes) London: John Bowyer. <https://archive.org/stream/instructionsfore00fn#page/n7/mode/2up> Erişim 29.10.2017
- Gök, F. (1990). “Türkiye’de Eğitim ve Kadınlar” Ş. Tekeli (ed.), Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları
- Gök, F. (2003) Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. Betül Çötüksöken, Ayşe Erzan, Orhan Silier (Der), Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul, 158-171
- Gök, F. ve Şahin, A. (2003) İnsan Haklarına Saygılı Bir Eğitim Ortamına Doğru. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Gök, F., Ilgaz, D. (2007) Eğitim Hakkı (The Right to Education). Türkiye’de İnsan Hakları (Human Rights in Turkey). Ed. by Z. F. Kabasakal Arat. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. s. 123-136.
- Gonenc, İ. M., Akgun, Ş., Ozvaris, Ş. B., & Tunç, T. E. (2013). An Analysis of the Relationship between Academic Career and Sex at Hacettepe University, Hacettepe Üniversitesi’nde Cinsiyet ile Akademik Kariyer Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170).
- Gül, İ.İ. (2009) Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği, Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi (Der.İ.Tüzün), ERG, İstanbul, 17-100. <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf> Erişim 16.08.2017
- Gül, İ. I. ve Karan, U. (2011a). Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Gül, İ. I. ve Karan, U. (2011b) Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul: Bilgi Üniversitesi. <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/publication/11-ayrmclk-yasag-egitim-rehberi/>
- Gunluk Senesen, G. (2009). Glass Ceiling in Academic Administration in Turkey: 1990s

versus 2000s. *Tertiary Education and Management*, 15:4, pp.305-322.
<https://doi.org/10.1080/13583880903335480>

- Kafadar, M. F. (2013). Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: ‘İnsan Onuru’, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. *Hukukun Gençleri Sempozyumu*, 11-12 Ekim 2013, Antalya. <http://www.umut.org.tr/hukukun-gencleri-sempozyumlari-dizisi-3-hukuk-felsefesi/> Erişim:20.07.2017
- Kaplan, R. (2015) Right To Education In the United Nations Documents, *TAAD*, 6(20), 329-372.
- Karan, U. (2009) “Okullarda Çocuğun Beden, Duygu ve Ruh Sağlığının İhmal, İstismar ve Şiddetten Korunması”, Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi, (Der.I.Tüzün), ERG, İstanbul, 149-214. <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf>
- Karagöz, S. ve Şanal, M.(2015) “İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(39), 679-691.
- Kili, S. ve Gözübüyük, Ş. (2000) Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze. Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koçer, H. A.(1972) “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 81-124.
- Köker, E. (1988). Türkiye’de Kadın, Eğitim ve Siyaset. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Kurnaz, Ş. (1999). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi”, *Milli Eğitim Dergisi*, 143. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm Erişim: 01.07.2017
- MEB Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016/’17 https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf
- MEB Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) http://hbogm.meb.gov.tr//meb_iys_dosyalar/2015_04/20025555_hbostratejibelgesi_2014_2018.pdf
- MEB HBÖGM (2017) Geçici Koruma Kapsamı Altındaki Öğrencilerin Eğitim Hizmetleri-https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/13151544_13-11-017_YNTER-NET_BYLTENY.pdf
- Neal, M. (2014) RespectFor Human Dignity As Substantive Basic Norm, *International Journal of Law in Context*, 10,1 Cambridge University Press, s. 26-46. doi:10.1017/S1744552313000359<https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-law-in-context/article/respect-for-human-dignity-as-substantive-basic-nor>

m/85953B8514E54D7BFEBAAAC0EA94CAF73 Erişim 12.11.2017

- Oğuz, Ş. (1993) İnsan Haklarında Gelişmeler: Uluslararası toplantılar, İnsan Hakları Yıllığı, 15 / 1, 191-208.
- Polat, E. ve Madra, A. (2018) Pisa 2015 Ve Timss 2015 Işığında Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Başarı Farkı, ERG ve ADV, <http://www.egitimreformugirisimi.org/yayin/pisa-ve-timss-2015-bulgulari-isiginda-cinsiyete-dayali-basari-farki-bilgi-notu/> Erişim 15.06.2017
- Pranevičienė, B. ve Pūraitė, A. (2010) *Right to Education in International Legal Documents*, Jurisprudencija: Mokslo darbu žurnalas. 121(3), 133-156. http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/ Erişim: 09.11.2017
- Rousseau, J.-J. (1762) *Emile, or Education* (Trans. B. Foxley) <http://oll.libertyfund.org/titles/rousseau-emile-or-education> Erişim 26.08.2017
- Rousseau, J.-J. (2009) *Emile* (Çev. Y. Avunç) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Sağlamer, G., Tan, M.G., Çağlayan, H. (2013) (ed.) *Türk Tükseköğretiminde Kadın Katılımı Üzerine Bir Araştırma, Türkiye’de Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Akademisyenler Ağı*, İstanbul: Cenker Matbaacılık.
- Sağlamer, G. et.al. (2018) Gendered patterns of higher education in Turkey: Advances and challenges, *Women’s Studies International Forum*, 66, January-February, 33-47 https://www.deepdyve.com/lp/elsevier/gendered-patterns-of-higher-education-in-turkey-advances-and-EBXquVTQhf?impressionId=5a8c24a817a98&i_medium=doc-view&i_campaign=recommendations&i_source=recommendations Erişim 08.02.2018
- Salanauskaitė, L. (2017) Gender segregation in education, training, and the labour market. Emerging findings from the Beijing Platform for Action report, STEM Gender Equality Congress European Congress, March 8-9, EIGE http://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/stem_gender_equality_congress_berlin.pdf Erişim 01.09.2017
- SEÇBİR (2012) *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: İyileşmeler, Problemler, Öneriler raporu* secbir.org/images/.../dekig-toplumsal-cinsiyet-raporu.pdf
- Tan, E.M. (1979) *Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, T. İş Bankası Kültür Yayını, No: 204, Ankara: Tisa Matbaası, 1979
- Tan, M., Y. Esen, Ö., Şahin ve G. Yamaner (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Lisans Programlarına Kadın Bakış Açısının Kazandırılması Adına Pedagojik Bir Deneme*, Kadınlar ve Gelecek içinde, Yay. Haz. O. Çitçi, Ankara, TODAİE Yay., 363-382.
- Tan, M. (2000) *Eğitim, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, TÜSİAD, İstanbul: Lebib Yalkın Yay, 23-115. <http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1866-kadin-erkek-esitligine-dogru-yuruyus-egitim-calisma-yasami-ve-siyaset> Erişim 26.12.2017

EKLER

- Tan, M., Ö.Şahin ve G.Yamaner (2001) Toplumsal Cinsiyet Konulu Bir Lisans Dersi Üzerine Gözlemler”, Yerel Bir Feminizme Doğru içinde, Yay.Haz. A.İlyasoğlu, N. Akgökçe, İstanbul, Sel Yay., 333-354.
- Tan, M., N.Somel (2005) Eğitimde Destek Mekanizmalarına Yansımalarıyla Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Amme İdaresi Dergisi, 38 (19), 1-23.
- Tan, M. (2008) Eğitim, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim , Çalışma Yaşamı ve Siyaset” Raporunun Güncellenmesi, TÜSİAD-KAGİDER , İstanbul, 23-112.
<http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/3667-turkiyede-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi-sorunlar-ocelikler-ve-cozum-onerileri> Erişim 26.12.2017
- Tan,M.G.and Uzer, E. (2011) Review of UNICAFE Project, UNICAFE Survey of the University Career of Female Scientists at Life Sciences versus Technical Universities, Report of Istanbul Technical University, Istanbul Technical University, October, 7-22.
- Taş, U.E. vd. (Haz.) (2016) Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı Pisa 2015 Ulusal Raporu, Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme Ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara http://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf
- Tekeli, Ş. (1998) “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. A.B. Hacımırzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tomaševski, K. (2001) *Human rights obligations: making education available, accessible and adaptable, Right to education primers no. 3*, Graphic Design: Dennis Andersson, Novum Grafiska AB. Printed by Novum Grafiska AB, Gothenburg http://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Tomasevski_Primer%203.pdf Erişim 03.09.2017
- Tüzün, İ. (2015) Eğitimde Ayrımcılık Güçleniyor, *Perspectives*, HeinrichBöll Stiftung / Türkiye, 12, 40-44. <https://tr.boell.org/tr/2015/05/11/egitimde-ayrimcilik-gucleniyor> Erişim 19.10.2017
- Oncu, A. (1981). Turkish Women in the Professions: Why So Many? In N. Abadan-Unat (ed.), *Women in Turkish Society*, (pp.181-92). Leiden: E. J. Brill.
- Ulaş, H. (2012) Karma Eğitim,Tek Cinsiyetli (Demokratik) Eğitim Üzerine Değerlendirmeler <http://www.risalehaber.com/karma-egitimtek-cinsiyetli-demokratik-egitim-uzerine-degerlendirmeler-13905yy.htm> Erişim 04.07.2017
- UN (1995) Beijing Declaration and Platform for Action <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> Erişim 29.08.2017

- UNESCO (1994) World Declaration on Education For All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs, Third Printing, UNESCO, Paris <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf> Erişim 04.09.2017
- UNESCO (2017). Global education monitoring report 2017/8 - Accountability in education: Meeting our commitments. Paris: UNESCO Publishing. <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002593/259338e.pdf> Erişim 10.07.2017
- Wollstonecraft, M. (1792) A Vindication of the Rights of Woman <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/wollstonecraft1792.pdf> Erişim 20.10.2017
http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Kuresel-Egitim-Raporu-ve-Turkiye_ERG.pdf

EK 1: Uluslararası Sözleşmeler

Sözleşmenin Adı	Kısaltma	İmzalanma tarihi	Yürürlük tarihi	Türkiye’nin taraf olma durumu / tarihi
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	İHEB	1948	1949	1949
Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme		1948		1961
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	AİHS	1950	1953	1954
UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme			1960	Taraf olmadı
Avrupa Sosyal Şartı	ASŞ	1961	1989	1989
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	ESKHUS	1966	1976	04.04.2003 (çekince ile)
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	MSHUS	1966	1976	2003
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi	CEDAW	1980	1981	1985
Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri		1981	1981	1981
Çocuk Hakları Sözleşmesi	ÇHS	1989	1990	1995
Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi		1990	1991	1999
BM Binyıl Hedefleri Millenium Goals	MG BH	2000	2000	2000
Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	BMEHS	2006	2008	2007
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Sustainable Development Goals	SDG	2015	2016	2015
Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi		2007	2010	2011
Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi	İstanbul Sözleşmesi	2011	2014	

Ek 2: Diğer Uluslararası Belgeler

Belge Adı	Tarih
Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu	1995
Pekin+5 BPfA	2000
Herkes İçin Eğitim Education for All (Jomtien)	1990
Dakar Eylem Çerçevesi	2000
AB 2020 Hedefleri	2010
Learning for All: World Bank Group Education Strategy 2020	2011
UNESCO A Guide for Gender Equality in Teacher Education Policy and Practices	2015
UNESCO Education 2030	2015

Ek 3: Mevzuat Listesi

Mevzuat	Resmi G. Tarihi
Kanunlar	
Anayasa - md. 10, 24, 42, 62	7/11/1982
Millî Eğitim Temel Kanunu md. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 15	14/6/1973
İlköğretim ve Eğitim Kanunu md. 1, 2, 3, 4	5/1/1961
Yükseköğretim Kanunu md. 53	4/11/1981
Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu	17/11/1983
Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun - md. 13, 14	30/4/1992
Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname md. 2	25/8/2011
Yönetmelikler/tüzükler	
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge md. 6,42, 62	N/A
ASBP 12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar ve Şartlı Eğitim Yardımı Genelgesi	2012/23 B.17.0.MÜS.0.01.00.00-166
Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği md. 12	19/1 2007
MEB Mesleki Eğitim Merkezleri Ödül ve Disiplin Yönetmeliği Md.19(c)3	24/08/2007
Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği md. 158	7/9/2013
Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği md. 21, 46	21/5/2010
Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği md. 7	8/6/2017
Millî Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği - md. 44, 46, 55	26/7/2014
Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği md. 6	12/9/2012
Diğer (Genelge, talimat vs.)	
Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları 2015	28/1/2015
YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı Sonuç Raporu (Tutum Belgesi)	29/5/2015
ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Görev, Yetki, Çalışma, Usul ve Esaslarına İlişkin Yönergesi	N/A
ASPB ile YÖK Arasında İşbirliği Protokolü	2012
MEB Kalite çerçevesi	2014

EK 4: Eğitim Alanında Çalışan Toplumsal Cinsiyet Temelli Örgütler

- Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ)
- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)
- KAMER Vakfı
- Umud Işığı Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi
- Türk Kadınlar Birliği (TKB)
- Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (TÜKD)
- Türk Kadınlar Konseyi Derneği.
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu
- Türk Kadınları Kültür Derneği
- Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)
- Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)
- KAOS-GL
- Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, (SPoD)

EK 5: Tematik alanda çalışan hak temelli örgütler

- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen)
- Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası (Türk Eğitim-Sen)
- Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir-Sen)
- Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim-İş)
- Eğitim Reformu Girişimi (ERG)
- Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)
- Öğretmen Akademisi Vakfı (ÖRAV)
- Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV)
- Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG)
- 21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı (YEKÜV)
- Türk Eğitim Derneği (TED)
- Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV)
- Borusan Kocabıyık Vakfı (BKV)
- Türk Eğitim Vakfı (TEV)
- Çağdaş Eğitim Kooperatifi (ÇEK)
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)
- LİMAK Vakfı
- Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBMO)
- Köy Okulları Değişim Ağı Derneği (KODA)
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
- Sağlıkta Genç Yaklaşımlar Derneği (Y-Peer Türkiye)
- Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD)
- Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)

“Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin sorumluluğu altındadır. Avrupa Birliği ve T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı’nın görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”